

Hukuk Fakültesi Dergisi
Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Law Review

ISSN: 2651-4141 e-ISSN: 2667-4068
Cilt / Volume 30 Temmuz / July 2026 Sayı / No. 3

**KASÂME MÜESSESESİ VE TANZİMAT SONRASI DÖNEMDE
OSMANLI HUKUKUNDAKİ GÖRÜNÜMÜ**

THE PROCEDURE OF QASÂMA AND ITS APPEARANCE IN THE
POST-TANZİMAT OTTOMAN LAW

Said Emre KUMRAL*

ÖZET

Kasâme, müşterek ceza sorumluluğunun bir yansıması olarak faili meçhul cinayetlerde cesedin bulunduğu bölgenin ahalisine yemin ve diyet gibi bazı sonuçlar yükleyen fikhî bir müessesedir. İslamiyet öncesi dönemde de izlerine rastlanan bu uygulamayı; -Osmanlı Devleti'nin de resmî mezhebi olan- Hanefî mezhebi, bir bölgede maktul bulunduğu bölge halkından elli erkeğin o kişiyi öldürmediğine ve öldüreni de bilmediğine dair Allah adına yemin etmesi olarak tanımlamıştır. Kasâme, şer'î ve örfî hukukun iç içe geçtiği Osmanlı Ceza Hukuku'nda gerek klasik gerek Tanzimat sonrası dönemde fikhî şekliyle uygulanmıştır. Ancak Tanzimat sonrası dönemde devletin özellikle kolluk hizmetindeki aksaklıklar; taşradaki yöneticileri, cinayet haricinde sıkça işlenen bazı suçlar için de kasâme uygulanması fikrine yönlendirmiştir. Bu noktada kasâme, arşiv belgelerinde "kasâme-yi şer'îye" olarak da ifade edilen fikhî anlamından ziyade sorumluluğun halka taksimi anlamını kazanmış ve bazı hukukî düzenlemelerde bu anlamıyla yer almıştır. Çalışmada birinci el kaynaklardan faydalanılarak kasâmenin iki yönüyle nasıl uygulandığı değerlendirilmiştir.

* **Arş. Gör.** Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı/TOKAT, **E-Posta:** saidemre.kumral@gop.edu.tr, **ORCID:** 0000-0001-8362-6153, **DOI:** 10.34246/ahbvuhfd.1840382.

- **Atıf Şekli/Cite As:** Kumral, Said Emre, "Kasâme Müessesesi ve Tanzimat Sonrası Dönemde Osmanlı Hukukundaki Görünümü", HBV-HFD, 2026, C. 30, S. 3, s. 1347-1397.
- **İntihal/Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir./This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

Anahtar Kelimeler: Kasâme, Müşterek sorumluluk, Osmanlı ceza hukuku, Cinayet, İhrak.

ABSTRACT

Qasāma is a fiqhi instrument that obliges the residents of the area where the body is found in unsolved murders to take an oath and pay blood money, reflecting joint criminal liability. This practice, traces of which can also be found in the pre-Islamic period, is defined by the Hanafi madhhab—which was also the official madhhab of the Ottoman Empire—as fifty men from the community swearing an oath in the name of Allah that they did not kill the victim and do not know who did. Qasāma was applied in its fiqhi form in Ottoman Criminal Law, where Sharia and customary law were intertwined, both before and after the Tanzimat period. However, after the Tanzimat period, the state's shortcomings, particularly in law enforcement, led provincial administrators to consider applying qasāma to certain crimes frequently committed other than murder. At this point, qasāma acquired the meaning of sharing responsibility among the people rather than its jurisprudential meaning, also referred to as “kasâme-yi şer‘iyye” (al-qasāma al-shar‘iyyah) in archival documents, and was included in some legal regulations with this meaning. The study evaluates how qasāma was applied in its two aspects, using primary sources.

Keywords: Qasāma, Joint liability, Ottoman criminal law, Homicide, Arson.

EXTENDED ABSTRACT

Qasāma; according to the acceptance of Islamic legal schools, in cases of unsolved murder, it is defined as an oath taken by the local community in the region of the crime—stating that they do not know the killer—either upon the claim of the victim's relatives that the murder was committed by a specific person or at the request of the victim's heirs. According to the Hanafi madhhab, if the local community swears an oath, they will be obliged to pay the blood money for the victim. Qasāma, whose foundations date back to pre-Islamic times and which is accepted as an exception to the individuality of punishments, is thought to have the purpose of increasing social responsibility.

The Ottoman Empire, with its dual structure of Sharia and customary law, accepted the hadd and qisas punishments of Islamic law in the field of criminal law. Qasāma was also accepted and applied in Ottoman law because it originally concerned murder crimes requiring qisas. The state's approach to the implementation of qasāma progressed in line with the Hanafi madhhab,

which it officially adopted in the second half of the 16th century. However, some changes in the application of qasāma were observed after the proclamation of the Tanzimat Edict on November 3, 1839. As far as can be understood from the documents in the state archives, during this process, the scope of qasāma implementation deviated to a certain extent from its fiqh definition, extending beyond murder crimes to other crimes and even coming to the fore in some cases of unjust acts.

The aim of this study is to examine qasāma from both perspectives and demonstrate the influence of Islamic law on the administrative functioning of the Ottoman Empire. The first section of the study generally addresses the institution of qasāma in Islamic law and compares it with similar institutions in European legal history. The second part focuses on how qasāma was addressed in the fiqh literature and codes of law (qanunname) during the pre-Tanzimat period of the Ottoman Empire and how it was applied in light of the sharia court records. When reviewing the relevant fiqh literature, the focus was on the manuscripts of fatwas and legal codes. A light transcription was applied to the quotations from these manuscripts.

The third and final section, which forms the focus of the study, also addresses the changes following the proclamation of the Tanzimat Edict and evaluates the application of qasāma during this period within the framework of archival documents. This section first touches upon the fiqhi application of qasāma and shows that the Empire maintained its Hanafi position on this issue, consistent with the pre-Tanzimat period. Subsequently, discussions on joint compensation liability for certain unjust acts that did not constitute crimes, along with arson, larceny of livestock, and public property damage, were included in the context of the demands of provincial administrators and focused on how the qasāma was regulated in the relevant legislation of that period. In this regard, the minutes of the Regulation Department of the Council of State on the subject are noteworthy. Since the Council of State had legislative powers, the task of drafting codes, regulations, and contracts was assigned to the Regulation Department, established in 1872. However, as far as can be understood from the documents, the Department did not only operate in the legislative field but also expressed its views on issues referred to it within the framework of the Council's main function of consultation.

As a result, it has been understood that the qasāma was accepted as the only solution to prevent certain crimes, particularly due to shortcomings in law enforcement services. Another noteworthy point here is the regulations

stipulating that even the salaries of the guards and watchmen to be assigned to villages -to ensure adequate law enforcement services- should be collected from the people requesting this service.

GİRİŞ

Kasâme; İslam hukukundaki mezheplerin kabulüne göre, faili meçhul cinayet halinde maktulün yakınlarının, katli belli bir kişinin işlediğine dair yahut maktulün varislerinin talebi halinde cinayet mahallindeki yöre halkının -katili bilmediklerine dair- edeceği yemin olarak tanımlanmaktadır. Hanefî mezhebine göre yöre halkı yemin ettiği takdirde maktulün diyetini ödemekle yükümlü olacaktır. Temelleri İslamiyet öncesine dayanan ve cezaların şahsiliğinin istisnası olarak kabul edilen kasâmenin sosyal sorumlulukları artırma amacı olduğu düşünülmüştür.

Şer‘î ve örfî hukuk olarak ikili bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti’nde ceza hukuku alanında İslam hukukundaki had ve kıyas cezaları kabul edilmiştir. Kasâmenin de aslen kıyası gerektiren katil suçlarıyla ilgili olması nedeniyle Osmanlı hukukunda kabul görmüş ve uygulanmıştır. Devletin kasâme icrasındaki çizgisi -16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren resmî mezhep olarak kabul ettiği- Hanefî mezhebi ile uyumlu olarak ilerlemiştir. Ancak 3 Kasım 1839’da Tanzimat Fermanı’nın ilanı sonrasında kasâme uygulamasında bazı değişiklikler gözlemlenmektedir. Devlet arşivlerindeki belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bu süreçte kasâme icrasının kapsamı -fıkhî tarifinden belli ölçüde sıyrılıp- katil suçlarını aşarak diğer suçlara sirayet etmiş ve bazı haksız fiillerde de gündeme gelmiştir. Bu çalışmanın amacı kasâmeyi her iki yönüyle ele alarak Osmanlı Devleti’nde şer‘î hukukun idarî işleyişe tesirini göstermektir. Çalışmanın birinci bölümünde İslam hukukunda kasâme müessesesi genel itibarıyla ele alınmış ve Avrupa Hukuk Tarihi’ndeki benzer müesseselerle karşılaştırılmıştır. İkinci bölümde Osmanlı Devleti’nin Tanzimat öncesi döneminde kasâmenin fikhî literatürde ve kanunnamelerde nasıl ele alındığı ve -şer‘iyye sicilleri ışığında- nasıl uygulandığı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın odak noktasını oluşturan üçüncü ve son bölümde ise Tanzimat Fermanı’nın ilanı sonrasındaki değişiklikler de ele alınarak bu dönemdeki kasâme uygulamaları arşiv belgeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

I. İSLAM HUKUKUNDA KASÂME MÜESSESESİ

Sözlükte güzellik, barış gibi anlamlara da sahip olan kasâme kelimesi şer‘î bir kavram olarak “*katil töhmeti altında verilen isbatî veya nefyî yemi-*

ni” ifade etmektedir¹. Kasâmenin isbatı veya nefyî olabilmesi bu kavram için ispat kasâmesi ve nefy kasâmesi şeklinde ikili bir ayrıma gidilmesine sebep olmuştur. Nefy kasâmesini kabul eden Hanefî mezhebine göre kasâme, bir bölgede öldürülmüş birisi bulunduğu bölge halkından elli erkeğin o kişiyi öldürmediğine ve öldüreni de bilmediğine dair Allah adına yemin etmesidir². İspat kasâmesini kabul eden Mâlikî ve Şâfiîler ise kasâmeyi “*maktulün yakınlarının edeceği elli yemin*” şeklinde tanımlamıştır. Hanefiler dışındaki fakihlerin ekserisine göre kasâme; öldürülen şahsın velilerinin, cinayeti belli bir kişinin işlediğine dair ettikleri elli yemin olup fiilin ispatı için yeterli delil bulunmadığında başvurulmak üzere meşrû kılınmıştır³. Ancak kişiye şahit olmadığı bir olay hakkında yemin teklif edilmesi kasâmenin meşruiyetini İslam hukukçuları nezdinde tartışmalı hale getirmiştir. Fıkıhın en muteber hadis kaynaklarından Sahîh-i Buhârî’de nakledildiğine göre Ömer bin Abdulazîz, Ebu Kılâbe’ye kasâme hakkındaki fikrini sormuş ve Ebu Kılâbe kendisine “*Şam’da birinin zina ettiğine yahut Humus’ta birinin hırsızlık ettiğine dair burada elli erkek (fili görmemelerine rağmen) yemin etse zinayla itham edileni recmeder misin veya hırsızlıkla suçlananın elini keser misin?*” şeklinde bir soru yöneltmiştir⁴. Halife bu soruya hayır cevabı vererek bir kişinin kisası için iki âdil şahidin varlığının aranmasına ve elli yemin üzerine kimsenin kisas edilmemesine dair emirname çıkartmıştır⁵. Belirtmek gerekir ki kasâme, İslam hukukunun ihdas ettiği bir müessese değildir. İslamiyet öncesi dönemde de kisas isteyen maktul yakınlarının elinde katlin şüphelisine karşı adeta bir silah olmuştur⁶. Ahd-i Atîk’in Tesniye kitabındaki 21. ayetten yola çıkılarak

¹ Ebû Ceyb, s. 492.

² Abdullah bin Mahmud el-Mavsilî, s. 174.

³ Bardakoğlu, s. 529; Coulson, s. 93; Zuhaylî, s. 394.

⁴ Muhammed bin İsmail el-Buhârî, s. 1706.

⁵ İbn Rüşd el-Kurtubî, s. 865; Ibn Rushd, s. 516.

⁶ Cin/Akyılmaz, s. 286; Pedersen/Bellefons, “Kasam”; Zakariyah, s. 116. Sahîh-i Müslim’de geçen bir rivayette Peygamber’in kasâmeyi Cahiliye Devri’nde olduğu gibi uyguladığı ifade edilmektedir. İmam Müslim bin Haccâc el-Kuşeyrî, s. 794. İslamiyet öncesi dönemde Amr bin Alkame bin el-Muttalib’in Haddâş bin Ömer el-‘Âmirî tarafından öldürülmesi hadisesinde kasâmeye başvurulduğuna dair kayıtlar vardır. Muhammed bin Habîb, s. 335 vd. Patricia Crone ise İslamî kasâmenin köklerinin cahiliye uygulamalarına dayandığı kabulüne şüpheyle yaklaşmaktadır. Cahiliye devrinde Huzeyl kabilesinden birinin Yemenli biri tarafından katledilmesi hadisesinde Hz. Ömer, Huzeyl kabilesinden elli kişinin cinayeti işlemediğine dair değil maktulün kabileden dışlanmadığına dair yemin etmesini istemiştir. Crone, s. 159 ve 164.

kasâmenin Yahudi hukukunda da temellerinin olduğu düşünülmektedir⁷.

İslam hukukçularının çoğunluk görüşüne göre kasâmeye yalnızca katil suçunda başvurulabilir. Hanbelî fakihlerinden İbn Kayyim el-Cevziyye ise malvarlığına karşı suçlarda da kasâmeyi mümkün görmektedir⁸. Maktulün erkek, kadın, köle, zimmî veya akıl sağlığından yoksun olması kasâmeye engel değildir⁹. Hanefî mezhebine göre maktulün cesedi, bir şahsın mülkünde veya tasarrufunda bir mahalde bulunmuş olmalıdır. Ceset kamuya ait arazide veya yerleşim yerlerine -oradan ses işitilmeyecek kadar- uzak yerlerde bulunmuşsa kasâmeye gidilemeyecektir. Kamuya ait arazilerde işlenen faili meçhul cinayetlerde maktulün diyeti beytülmalden ödenecektir¹⁰. Hanefîler'e göre kasâmede fâilin tespit edilemiyor olması, Mâlikî, Hanbelî ve Şâfiîler'e göre ise -kasâme bir ispat aracı olduğu için- cinayet davasının muayyen bir şahıs aleyhinde açılması gerekir¹¹. İslam hukukçularının ekseriyeti maktulün yakınlarının tamamının kasâmeyi talep etmesini gerekli görmüştür. Zira kasâme -bir yemin olduğundan- dava açılmadıkça gündeme gelemeyecektir¹².

⁷ “Allah’ın Rabbin sana miras olmak üzere verdiği diyarda bir maktul sahrada düşmüş bulunur ise âni uran ma’lûm olmadığı takdirde ihtiyarların ve hâkimlerin çıkıp maktulün, etrafında vâki’ şehirlere olan mesafeyi ölçsünler ve maktule yakın bulunan şehrin ihtiyarları sığırlardan, işe koşulmayıp boyunduruğa girmemiş bir genç inek alsınlar ve ol şehrin ihtiyarları ineği sürülmemiş ve ekilmemiş olan sarp dereye indirip ineğin boynunu ol dereye kırsınlar.” Tesniye 21/1-4 Kitâbu Mukaddes yani Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd, s. 169. Konuyla ilgili tartışmalar için bakınız: Crone, s. 166 vd. Ahd-i Atîk’in Osmanlıca matbu nüshasında “dere” şeklinde çevrilen ifade Tevrat’ın başka metinlerinde “ekim-dikim yapılmayan sert bir vadi” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu ritüel ile ziraate elverişsiz bir arazide kan dökülmek suretiyle maktulün öldüğü verimli araziyle bir nevi becayiş yapılarak kefarete umulacaktır. Milgrom, Aqhat Destanı’na atıfta bulunarak bu uygulamanın İsrailoğulları’na, önceki Akdeniz uygarlıklarından miras kaldığından bahsetmektedir. Milgrom, s. 222; Gaon, s. 1738.

⁸ Bardakoğlu, 2001, 528; Zakariyah, 2015, 117. İbn Kayyim’e göre mâlî konularda levse (davaçının iddiasını destekleyen galip zan) göre verilen hüküm, cinayetlerde buna göre verilen hükümden daha kuvvetli olacaktır. Zira mâlî konularda delillerin sübut yolları daha geniştir. Düşüncesini şöyle bir örnekle açıklamaktadır: Bir sarığın, başı açık bir adama ait olduğuna hükmetsek ve sonra bu adamın önünden -başında sarığı olduğu halde- elinde sarık olan bir adam koşarak kaçsa buradaki levs, iki şahit delilinin yerine geçer hatta çoğunlukla daha da kuvvetlidir. Aynı şekilde birine hırsızlık isnat edilse ve suçlanan şahıs bunu inkar edip yemin etse ancak bilahare çalınan mal onun üzerinden çıksa hırsızlığı isnat eden şahıs yemin ettiği takdirde bu yemin davalının/zanlının yemininden daha kuvvetli olacaktır. İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 385.

⁹ Bilmen, s. 159.

¹⁰ Bilmen, s. 160.

¹¹ Ebû Bekr bin Mes’ûd el-Kâsânî, s. 380.

¹² Bardakoğlu, 529; Bilmen, s. 159.

Kasâmenin icrasında yemin davalılara düşmektedir. Zira “*beyyine müdde’î için ve yemin münkir üzerinedir*.”¹³ Yemin, maktulün bulunduğu mahallin ahalisinden elli erkeğe yöneltilir. Yemin etme yükümlülüğünün tespitinde *maktule yardım edebilecek birisi olma* kıstası aranmaktadır. Bundan dolayı kadınlardan, küçüklerden ve akıl hastaları gibi fiil ehliyeti bulunmayanlardan yemin istenmezken fâsıklardan ve gayrimüslimlerden yemin talep edilecektir¹⁴. Kasâmede kural, elli kişinin yemin etmesi iken yemin teklif edilenler elli kişiden az olduğunda bu kişiler eksik yeminleri elliye tamamlayacaktır¹⁵. Kasâmenin sonucunda davalılar, yemin ettikleri takdirde kısasa çarptırılmazlar; ancak diyet ödemekle yükümlü olurlar. Yeminden kaçındıkları takdirde ise yemin edinceye veya suçu ikrar edinceye kadar hapsedilirler¹⁶.

Avrupa hukuk tarihinde de kasâme ile irtibatlı sayılacak müesseseler mevcuttur. Orta Çağ Avrupası’nda -özellikle Germen kavimlerinde- yaygın olarak uygulanan “compurgation” bu müesseselerden biridir. “Trial by oath”, “wager of law” gibi kavramlarla da anılan bu uygulamaya göre bir suçla itham edilen kişi masumiyetini ispat için yemin etmekte ve yemini “oath-helpers” veya “compurgators” adı verilen -sayıları ve kim oldukları fiilin ağırlığına göre değişebilen- yakınları tarafından desteklenmektedir. Ancak “compurgation” usulünde bir suçla itham edilen ve yeminle mükellef olan kişi kasâmede -Hanefî anlayışına göre- bulunmamaktadır. Suç şüphesi muayyen bir şahıs üzerinde değil, topluluktur. Ayrıca “compurgation” uygulamasında yemini destekleyen kişiler -kasâmede olduğu gibi- kendilerinin suçu işlemediğine ve faili görmediğine yemin etmemektedir¹⁷. Suç şüphelisinin yeminine bir nevi kefil olmaktadır¹⁸. Suçtan kolektif sorumluluk anlamında da Orta Çağ İngilteresi’nde uygulanmış olan “frankpledge” sistemi, kasâme ile birlikte düşünülebilir. 1035 yılında ölen Kral Büyük Canute’nin kanunlarına dayandı-

¹³ “*Yani müdde’î davasını ispat etmek için beyyine ikâme eylemek lazım gelir. Edemediği takdirde ekser husûsâtta bi’t-taleb ve bazı mevâdda bilâ-taleb hasma yemin teklif olunur.*” Ömer Hilmi Efendi, 1298, s. 73.

¹⁴ “*Sabî, mecnun, köle ve kadın kasâmeye dahil olmaz.*” Abdullah bin Mahmud el-Mavsîlî, s. 175.

¹⁵ Abdullah bin Mahmud el-Mavsîlî, s. 175; Bardakoğlu, s. 530; Bilmen, s. 168; Pedersen/Bellefonds, “Kasam”.

¹⁶ Bardakoğlu, s. 530; Bilmen, s. 161.

¹⁷ Crone, s. 161; Plucknett, s. 149; Shack, s. 4. The Editors of Encyclopaedia Britannica, “Compurgation”.

¹⁸ Ozansü, s. 152.

rılan bu sisteme göre -aileleriyle birlikte- on erkekten oluşan “tithing¹⁹”ler birleşerek “hundred²⁰” denilen birimleri oluşturmaktadır. On iki yaştan üzerindeki her erkek *tithinge* dahil olabilmekte ve suçun önlenmesinde *tithingin* diğer mensuplarıyla karşılıklı sorumluluk altına girmektedir²¹. “Danelaw”²² adetlerine göre *hundred* sınırları dahilinde kralın himayesinde ve sülalesinde olan bir yabancının cesedi bulunursa kan bedeli *hundred* ahalisi tarafından ödenir²³. I. William Kanunları’na göre bir Norman yahut kralın denizaşırı ülkelerinden olan adamlarından biri öldürüldüğü takdirde kurbanın lordu beş gün içinde katili bulmakla yükümlüdür. Bu süre zarfında katil bulunamaz ve kurbanın Norman olmadığı ispatlanamazsa lord, kırk altı markla cezalandırılacaktır. Ödeyemediği kısım ise hundred tarafından karşılanacaktır²⁴.

Kasâme benzeri müesseseler Doğu Avrupa’daki bazı devletlerde de var olmuş; Bulgar, Hırvat, Çek ve Leh hukukî metinlerinde müşterek sorumluluğa dair maddeler yer almıştır²⁵. Mufassal Rus Yasası’nın 3. maddesinde de prensin (knyaz) adamlarından biri saldırıya uğrar ve katili açığa çıkarılamazsa cesedin bulunduğu bölge ahalisinin 80 grivna -maktul halktan biriye 40 grivna- tutarında toplu diyet (dikaia vira) ödeyeceği kaydedilmiştir²⁶.

¹⁹ Redhouse Lugatı’nda kavram için “*on hânedan ibâret nâhiye*” anlamı verilmiştir. Redhouse, s. 753.

²⁰ “*Nâhiye ki güya fi’l-asl yüz hâne yahut yüz tımardan ibâret imiş.*” Redhouse, s. 410.

²¹ Bloch, s. 399; Morris, s. 14; The Editors of Encyclopaedia Britannica, “Frankpledge”.

²² Norman İstilası’ndan önce 9. yüzyıl sonlarında Danimarkalıların hakimiyet kurup yerleştiği topraklara ve bu topraklarda uygulanan hukuka verilen addır. The Editors of Encyclopaedia Britannica, “Danelaw”.

²³ Maitland, s. 246.

²⁴ Ancient Laws and Institutes of England, s. 211; Hamil, s. 287. Kanundaki Norman vurgusunun sebebi Anglo-Sakson topraklarını ele geçiren Normanlara karşı gelebilecek muhtemel zararları önleme gayretidir. Green, J. A, s. 80. I. Henry Kanunları’na göre ceset eğer bir evde, avluda yahut kapalı bir yerde bulunmuşsa kan bedeli malikane tarafından ödenecektir. Eğer açık alanda bulunmuşsa hundred, bedeli eşit olarak ödeyecektir. Ancient Laws and Institutes of England, s.263; Painter, s. 80.

²⁵ Kuzuoğlu, s. 8.

²⁶ Kuzuoğlu, s. 12; Vernadsky, s. 36. Burada “ahali”yi karşılayan kelime Rusça aslında “verv” şeklinde verilmiş ve Vernadsky tarafından “guild” şeklinde çevrilmiştir. Yazara göre “verv”; üyelerinin, müşterek yükümlülüklerdeki paylarını ödemeyi kabul ettiği bağımsız bir komşu birliğidir.

II. KLASİK DÖNEM OSMANLI HUKUKUNDA KASÂME

Klasik dönemde Osmanlı hukuk sistemi şer'î ve örfî hukuk olarak ikili bir yapı arz etmiş; özel hukuk sahasında daha ziyade fıkıh kuralları geçerli olmuşken kamu hukuku sahasında ise örfî hukuk ağır basmıştır. Bununla birlikte ceza hukuku alanında had ve kısas cezalarını gerektiren suçlarda İslam hukuku kuralları esas alınmışken, ta'zir suç ve cezalarının düzenlenmesinde örfî hukukun büyük etkisi olmuştur²⁷. Kasâmenin de fikhî bir kavram olarak -kısas ve diyet gerektiren suçlardan- katil suçu ile ilgisi nedeniyle Osmanlı ceza hukukunda uygulamaları olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde adeta yarı resmî bir hukuk kodu vazifesi gören Mültekâ el-Ebhur'da kasâme, Hanefî görüşüne uygun olarak şöyle ifade edilmiştir:

“Bir mahalde meyyit bulunsa ve ol meyyitte cerh veyahut kulak ve ayndan hurûc-ı dem gibi eser-i katl olsa veyahut hank yani boğmak eseri veyahut darb eseri olsa ammâ kâtili bulunmasa ve veliyy-i kâtıl ahâlî-yi mahallenin küllisi üzerine meyyitin katlini 'amden veyahut hataen iddia eylese veyahut bazısının üzerine iddia eylese halbuki velînin beyyinesi olmasa ahâlî-i mahalleden velînin ihtiyâr eylediği elli adama yemin verilir yani Allahu Te'âlânın ism-i şerîfine yemin verilir “biz katleylemedik ve kâtilini dahi bilmeziz” deyu, ândan sonra ahâlî-yi mahalleye diyet kazâ olunur.”²⁸

Bu tanımda kasâme ile ilgili olarak; bir mahalde bulunan cesette cinayet izi (levs) olması, katil fiilinin failinin meçhul olması, maktulün yakınlarının o mahaldeki üzerine -elinde başka bir delil olmadan- yemin teklif etmesi ve elli kişinin yeminde bulunması gibi esaslı şartlara atıfta bulunulmuştur.

A. Fetva ve Kanunnameler

Kasâme müstakil bir mesele olarak fetva kitaplarında da yer almıştır. Kasâmenin cinayet izi şartına dair bir fetvada maktulün bedeni üzerinde cinayete işaret etmeyen mücerret kan izlerinin kasâme için yeterli olamayacağı vurgulanmıştır²⁹. Katilin meçhul olması şartına ilişkin başka bir fetvada mak-

²⁷ Aydın, s. 76; Cin/Akyılmaz, s. 269; Üçok/Mumcu/Bozkurt, s. 167.

²⁸ Mevkûfâtî Mehmed Efendi, s. 299. Bahiste geçen “veliyy-i kâtıl” ifadesinin yanlış yazıldığı, maktulün velisi anlamına gelen “veliyy-i katıl” şeklinde yazılması gerektiği kanaatindeyiz.

²⁹ “Zeyd bir mahalle içinde kimesnenin mülkü olmayan hâlî yerde meyyit bulunup lâkin bedeninde asla eser-i cerh ü katl ü darb olmayıp ancak ağzında[n] ve burnundan kan gelmiş olsa ahâlî-yi mahalleye kasâme ve diyet lâzıme olur mu? El-cevâb: Olmaz.” Osman bin

tulün bulunduğu yerin ahalisinin, katilin kendi içlerinden olmadığını iddia ve -âdil şahitlerle- ispat ettikleri takdirde kasâme ve diyetten sorumlu tutulamayacakları ifade edilmektedir³⁰. Maktulün hangi yakınlarının kasâme talep edebileceği hususunda da fetvalarda genellikle maktulün veresesine (mirasçılara) vurgu yapılmaktadır. Mirasçısı bilinmeyen maktullerin kasâme ve diyetini ise beytül-mâl emini talep edecektir. Elli yemin şartı hakkında da Behcetü'l-Fetâvâ'da -Tenvîrû'l-Ebsâr eserine atıfla- “*Veliyy-i katil ihtiyâr ettiği elli adama yemin verilir. Eğer ol karyede elli adam yoğise yemin verilen kimesneler elli yemin tamamına dek tekrîr olunur.*” denilmiştir³¹. İslam-Osmanlı hukukunun önemli simalarından Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin Ma'rûzat'ında yer alan kasâmeyle ilgili bazı fetvalar şu şekildedir:

“*Zeyd bir beldede vâki' zindanda cerihan katil bulunup kâtili ma'lûm olmasa ol zindan kurbünde olan cümle ahâlden kasâme ve diyet lâzım olur mu? El-cevâb: Olmaz.*”

“*Bir karyede vâki' Zeyd'in sâkin olduğu mülk menziline oğlu Amr cerihan katil bulunup kâtili ma'lûm olmasa kasâme ve diyet yalnız Zeyd'e mi lâzım olur yoksa ahâlî-yi karyenin cümlesine mi? El-cevâb: Yalnız Zeyd'e.*”

“*Zeyd sefine içinde cerihan katil bulunup kâtili ma'lûm olmasa ahâlî-yi sefineye kasâme ve diyet lâzım olur mu? El-cevâb: Olur.*”

“*Zeyd bir mahalle içinde kimesnenin mülkü olmayan hâlî yerde cerihan katil bulunup kâtili ma'lûm olmayıp zâhîrde vâris ma'rûf olmasa emînü-beyti'l-mâl ahâlî-yi mahalleye kasâme ettirip Zeyd'in diyetini mahalle-yi mezbûre ahâlisinden beytû'l-mâl için almaya kâdir olur mu? El-cevâb: Olur.*”

“*Zeyd bir mahallede vâki' mülk menziline sâkin iken mahalle-yi uhrâda olan mülk menziline 'Amr'a icâr ve teslim edip 'Amr dahi menzil-i mezbûrda sâkin iken Bekir mahalle-i uhrâ içinde kimesnenin mülkü olmayan hâlî yerde cerihan katil*

Mehmed et-Tosyavî. 403(b). Tosyavî, eserinin girişinde “*meşâyihü'l-İslâm-ı eslâfın imzâ-yı savâb-ihitvâsı ile mümzât fetâvâ-yı vâfire ve mesâil-i mütekâsireyi...Fetâvâ-yı Behçe ve Fetâvâ-yı 'Ali Efendi'de mezkûr olmayan fetâvâ-yı cedide ve nevâdir-i mesâil-i şer'îyye-yi 'adîdeyi*” derlemek gayretiyle bu eseri yazdığını ifade etmektedir.

³⁰ “*Bir karyede kimesnenin mülkü olmayan hâlî yerde cerihan katil bulunan kâtili ma'lûm olmayan Zeyd'in verese ahâlî-yi karyeden diyet da'va ettiklerinde ahâlî-yi karye Zeyd'i bir şahs-ı gâib-i ecnebî katletti deyi verese yüzlerine isbât eyleseler kasâme ve diyet mutâlebesinden halâs olurlar mı? El-cevâb: Şahs-ı mezbûr ve şuhûd karye-yi mezbûre ahâlisinden olmayıp 'adâletleri var ise olurlar.*” Osman bin Mehmed et-Tosyavî, s. 404(b.)

³¹ Yenişehirli Abdullah Efendi, 230(a).

*bulunup kâtîli ma'lûm olmamakla mahalle-yi uhrâ ahâlisi
üzerlerine kasâme ve diyet lazım olsa kasâme ve diyetle 'Amr
mı dâhil olur yoksa Zeyd mi? El-cevâb: 'Amr dâhil olur.³²”*

Ebussuûd Efendi yukarıda verilen fetvalarda Hanefî mezhebi içeri-
sindeki ihtilaflı mevzuların bazılarında sahip olduğu görüşü de yansıtmıştır.
Zindanda gerçekleşen faili meçhul cinayetlerde Hanefîlerin kurucu imamlar-
ından Ebû Yusuf, mahpuslara kasâme ve diyet terettüp edeceğine hükmet-
mesine rağmen Ebussuûd Efendi, kasâmeyi beytûlmâl üzerinde kabul eden
Ebû Hanife görüşünü desteklediğini göstermiştir³³. Şeyhülislam, bir şahsın
mülkü olmakla birlikte kiralama gibi bir sebeple başkasının tasarrufunda olan
mahalde gerçekleşen faili meçhul cinayetlerde ise kasâme ve diyeti, tasarruf
eden üzerinde gören İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşünü des-
teklemiş, kasâmeyi mâlik üzerinde gören Ebû Hanife içtihadını terk etmiştir³⁴.
Ebussuûd Efendi'nin telkinleriyle bu hususta bir de ferman çıkarılmıştır³⁵.
Nitekim Fetâvâ'sının yazma nüshalarından birinde H. 957 Rebî'ü'l-âhir (M.
1550) tarihine atıfla bu tarihten itibaren emsal vakalarda diyetin mâlik üzerin-
de bırakılmamasının istendiği anlaşılmaktadır:

*“Zeyd, mülk evini 'Amr-ı sipâhiye icâreye virüb ba'dehu
'Amr-ı mezbûr evde yaralı bulunub kâtîli ma'lûm olmayub
Zeyd'e şer'an diyet lâzım olur mu? El-cevâb: Ev istiklâl üzere
'Amr'ın tasarrufunda olub asla Zeyd'in dahli yok ise olmaz.
Sûret-i mezbûrede ev 'Amr'ın tasarrufunda olub asla Zeyd'in
dahli yoğiken hâkim Zeyd'e diyet hükmeylese şer'an hükmü
nâfiz olur mu? El-cevâb: Eğer sene-i seb'a ve hamsîn ve tis'a-
mie Rebî'ü'l-âhirinden beride hükmettiyse nâfiz değildir,
kuzât bu makûle maddelerde mâlike diyet hükmetmekten men'
olunmuşlardır, hükümleri lağvıdır.³⁶”*

³² Ebussuûd Efendi, Ma'rûzât, 87(b).

³³ Bilmen, 1968, s. 162; Ebû Bekr bin Mes'ûd el-Kâsânî, s. 384.

³⁴ Benzer yönde fetvalar diğer fetva mecmualarında da görülmektedir. Çatalcalı Ali Efendi, 310(b); Yenişehirli Abdullah Efendi, 230(b). Behcetü'l-Fetâvâ'da -Radiyyüddîn Serahsî'nin El-Muhîr eserine atıfla- Ebu Hanife'nin mülkiyeti süknâya (oturma hakkı) tercih ettiği, mülkiyet varsa süknânın varlığı ve yokluğunun onun nezdinde aynı anlama geldiği; Ebû Yusuf'un ise mülkiyet ve süknâ birlikte ise süknâyı esas tuttuğu, süknâ yoksa mülkiyete bakılacağı görüşünde olduğu kaydedilmiştir.

³⁵ Akgündüz, s. 702; Ömer Hilmi Efendi, Mi'yâr-ı Adâlet, s. 50.

³⁶ Ebussuûd Efendi, Fetâvâ-yı Ebussuûd, 188(b). Veliyyüddîn Ferrâczâde tarafından h. 1241 (1825) tarihinde istinsah edilen ve “Sultan Süleyman Han zamanında Şeyhülislâm Ebu's-Su'ûd asrında olan Kânûnnâme-i Cediddir ki şerî'at-ı şerîfe muvâfıkı mukarrer olub mu'teber kavânîn ve mesâil-i şer'iyyedir” başlığını taşıyan yazmada fermanın gerekçesinden

Osmanlı kanunnamelerinde açıkça zikredilmese de kasâme müessesesinin yer aldığı görülmektedir. Kanunî Sultan Süleyman'ın I. Umumî Kanunnâmesi'nde *“Ve eğer mahalle ve köy içinde adam ölse... elbette teftiş edüb edeni bulduralar. Ve eğer bulunmaz ise müttehem var mıdır göreler, ânlara tazmin etdüreler. Ve eğer müttehem yoğ ise ahâli-i mahalle ve köy halkına tazmin etdüreler”* şeklinde var olan maddede faili meçhul bir cinayet halinde öncelikle teftiş ve tahkikatın layıkıyla yapılması istenilmiş, herhangi bir suç şüphelisi bulunmadığı takdirde maktulün diyetinin ilgili yöre halkından tazmin edilmesine hükmedilmiştir³⁷. Benzer minvalde başka bir kanunnamede *“Eğer mahalle içinde ya köy arasında maktul bulunsa, elbette teftiş edüb kâtili bulduralar veyahut diyet çekdireler. Ve eser-i katl bulunmazsa mücerred meyyit bulunmağla incitmeyeler”* denilmek suretiyle kasâme için aranan eser-i katl (levs) şartına atıf yapılmış ve katle dair bir işaret olmadan kasâmenin uygulanmaması istenmiştir³⁸.

Kanunnamelerde bazı hırsızlık fiillerinde müşterek tazmin sorumluluğuna dair maddeler görülmektedir. 1544 tarihli “Kânûnnâme-i Sultânî” başlıklı metinde *“Bir köy arasında uğruluk ve harâmîlik olsa elbette hırsız bulduralar...ve yaya ve müsellem ve yörük ve doğancı ve vakıf ve mülk olsun hırsız kaçıp ânların içine girse hırsız ânlara bildireler alalar ânlar hırsız vermezlerse garâmetini çekeler ve hırsızın aldığı ânlara ödeteler”*

şöyle bahsedilmiştir: *“Tâife-i kefere icâre ile tasarruf eyledikleri meyhânelerde katl vâki' oldukda kâtili ma'lûm olmayınca diyet-i kasâme kime düşer deyu çok istifsâr olunub bunun gibi maddelerde İmâm-ı A'zam hazretleri kavliyle ol mevzi' mülk ise diyet mâlikine düşer vakıf ise vakıf cânibine düşer ammâ Ebu Yûsuf katında tasarruf edene düşer konuk konduğu odada maktûl bulunub kâtili ma'lûm olmayınca ev müstakillen konuk elinde olub sâhibi ile sâkin olmayınca sâhibine diyet-i kasâme lâzım gelmez bu makûlelerde mülk sâhibinin 'alâkası olmayub âher yerde iken diyet ânlara tahmil olunub İmâm-ı A'zam kavliyle 'amel olunub mutasarrıf olanlara tahmil olunmak taksîrât ve müsâheleleri mü'eddî olur İmâm Ebû Yûsuf kavliyle 'amel olunub diyet mutasarrıf olanlara tahmil olunmak hıfz u hırâsete ziyâde ihtimâmlarına bâ'is olmağla def'-i fesâdî'n-neseb görülüüb İmâm Ebî Yûsuf kavliyle 'amel oluna deyu fermân olundu fî sene-i seb'a ve hamsîn ve tis'a-mie”* Kânûnnâme-i Cedîd, (İstinsah h. 1241), 56(b); Kânûnnâme-i Cedîd, (t.y.), 57(a). (İlgili bölümün transkripsiyonunda Kânûnnâme'nin atıftaki iki yazmasından da faydalanılmıştır.)

³⁷ Akman, , s. 789.

³⁸ Kânunnâme-i Livâ-i Bosna Hersek, s. 2(b); Cin/Akgündüz, s. 314. *“Bir karye ahâlîsinden Zeyd'i karye-yi mezbûr kurbünde vâki' dağda kurt paralayıp ihlâk eylese ehl-i 'örf tâifesi ahâlî-yi mezbûrdan 'öşr-i diyet nâmına nesne almaya kâdir olur mu? El-cevâb: Olmazlar. Bir karye ahâlîsinden Zeyd suya boğulup ba'dehu 'Amr-ı kâdî istimâ' ettikte ahâlî-yi karyeden birkaç kimesneleri ahzedip keşif akçesi nâmına bana şu kadar akçe verin deyu mezbûrlardan zulmen şu kadar akçe alsın ol kimesneler meblağ-ı mezbûru 'Amr'dan istirdâda kâdir olur mu? El-cevâb: Olurlar.”* Osman bin Mehmed et-Tosyavî, s. 404(a).

denilerek hırsızlık fiilinde önce gerekli tahkikatın yapılması, fail ortaya çıkarılmadığı takdirde ise bölgedekilerin müştereken sorumlu tutulması istenilmiştir³⁹. Arşiv belgelerinde bu maddeyi teyit edecek evrak da mevcuttur⁴⁰. Dolayısıyla örfî hukuka ait bu düzenlemelerde fikhin etkisi gözlemlenebilir. Fetvalarda kasâmeden açıkça bahsedilmesine rağmen kanunnamelerde böyle olmamasının nedeni şer'î müesseselerin fikhî eserlere havale edilmesi ve kadıların bu hususlara vakıf olduğunun kabulü olabilir.

B. Şer'îyye Sicilleri ve Arşiv Kayıtları

Klasik dönemde kasâme uygulamasının izlerini -devletin mahkeme kayıtları olan- şer'îyye sicillerinde de görmek mümkündür. Hicrî 19 Rebî'ü'l-evvel 1180 (M. 25 Ağustos 1766) tarihli sicilde geçen olaya göre Bekir oğlu Ahmed, Terkoz nahiyesinin Kalkandere mevkinde faili meçhul şekilde yaralanarak katledilmiş olan kardeşi Ali hakkında o yöre ahalisinden katilinin kim olduğunu soruşturmuş ve kendisine “Abdurrahman bilir” denildiği için ona karşı dava açmıştır. Abdurrahman'ın, katili bilmediğini ifade etmesi ve onun bulunduğu yerin olay mahalline uzak olması nedeniyle Ahmed, kendisinden 11 kuruş almak suretiyle Abdurrahman'ı kasâme ve diyetten ibrâ etmiştir⁴¹. İstanbul'da kasâmenin uygulanmadığına dair kayıtları havi 18. yüzyıla ait iki emr-i şerifi, -İstanbul sicillerindeki- kasâme kayıtlarıyla birlikte değerlendiren Akman; İstanbul ve civarının geniş bir yorumla bir kamu arazisi mahiyetinde olduğunun ve buradaki cinayetlerden dolayı ancak devletin sorumlu olacağı anlayışının padişahlarca kabul edilmesi varsayımı üzerinde durmuştur. Ancak yazarın da belirttiğine göre bu çelişkilerin giderilmesi, arşivlerin daha derin

³⁹ Kânûnnâme-i Sultânî, s. 9 ve 13. Aynı minvalde kanunname maddeleri için bakınız: Akman, Osmanlı Hukukunda Faili Bilinmeyen..., s. 11.

⁴⁰ “Silistre mütesellimi Cafer Bey kullarının vürûd eden kaimesinden bir maddenin hulâsasıdır 14 Rebî'ü'l-evvel 1203; Havass veliyyü'n-ni'amı mülhakâtından Pazarcık Voyvodalığı mâlundan taksit-i sâlisi tahsil için bu defa mütesellim-i mûmâ-ileyh Mahmud tatarı irsâl ve taksit-i mezkûr tamamen Pazarcık Voyvodası'ndan ahz birle umûr-ı sâireye 'azîmet ederken Pazarcık ve Kozluca ve Umûr Fakîh kazâlarının sârikları tatar-ı merkumu ahz u girift ve yedinde olan gerek mâl-i mezkûr ve gerek tatar-ı merkûmun kendi mâl ve eşyasını gasb eylediklerinde tatar-ı merkûm ber-takrîb yedlerinden halâs ve Pazarcık'a dâhil ve hâkim ve zâbitânına ifâde eyledikde havâle-i sem'-i i'tibâr etmemeleriyle tatar-ı merkûmun yedinden gasb olunan emvâl-i mezkûrenin zikrolunan kazâlardan tahsili bâbında a'yân ve hükkâma hitâben bir küt'a emr-i 'âlî ısdâr ve tarafına irsâl buyrulması niyâzında olduğun mütesellim-i mûmâ-ileyh tahrîr eder.” BOA., AE.SABH.I., 74/5156, 15 Rebî'ü'l-evvel 1203/14 Aralık 1788.

⁴¹ İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180/M. 1765-1767), s. 287.

tetkikine bağlıdır⁴².

Tanzimat öncesi dönemde kasâme taleplerine ilişkin İstanbul dışından da örnekler görmek mümkündür. Hicrî 1123 (M. 1711) tarihli belgede Celeb mahallesinde yaşayan İvaz Bey'in mülk evinde Nikola isimli zimmî yaralı olarak ölü bulunmuş ve bunun üzerine Nikola'nın varisleri, bölgedeki mahallelerin sakinlerinden kasâme ve diyet talep etmiştir. Yöre sakinleri; kasâme ve diyetin, mülkün sahibi İvaz Bey üzerinde olduğuna dair hüccet ve fetva almış olmalarına rağmen -varislerin ısrarlı taleplerinden bunalıp- merkeze arzuhal göndermişlerdir. Balçık kadısına yazılan hükümde hüccet ve fetvada yer alan hükmün esas tutularak mahalle halkının rahatsız edilmemesine karar verilmiştir⁴³.

Üsküp'te gerçekleşen faili meçhul bir cinayete ilişkin H. 1137 (M. 1724) tarihli diğer bir belgeye göre Aşağı Karaköy karyesi yakınında yaralı olarak ölü bulunmuş olan Ali'nin kız ve erkek kardeşleri mahkemeye durumu bildirerek şikayette bulunmuşlardır. Bunun üzerine karye halkından ciddi bir kalabalık mahkemeye ihzar edilmiş ve kendilerine kasâme terettüp edeceği söylendiğinde cinayeti başka birinin işlediğine dair duyumlardan söz etmiş fakat yemin vermekten kaçınmışlardır⁴⁴. Belgede faile dair net bir isme yer

⁴² Akman, Osmanlı Hukukunda Kasâme, 794.

⁴³ “Balçık kâdisına hüküm ki kazâ-i mezbûra tâbi ‘Karayakublar nâm karye ve Karaaliler(?) ve Celeb ve Durgutlar(?) nâm mahalleler ahâlîleri ‘arz-ı hâl edip zikrolunan Celeb mahallesî sâkinlerinden ‘İvaz Bey demekle ma’rûf kimesnenin mülk menzili dâhilinde Nikola nâm zimmî cerihan maktûl bulunup kâtîli ma’lûm olmamakla kasâme ve diyet şer’an yalnız mezbûr ‘İvaz’a lâzım gelip bunlar rencide olunmak icâb etmez iken hâlâ mezbûrun veresesi tarafından hilâf-ı şer’-i şerîf rencide olundukları ve bu bâbda hüccet-i şer’iyyeleri fetvâ-i şerîfeleri bildirip mücebince ‘amel ve te’addisi men’ ü def’ olunmak bâbında hüküm ricâ eyledikleri ecilden yedlerinde olan hüccet-i şer’iyye ve fetvâ-i şerîfelerine mugâyir te’addileri men’ oluna deyu yazılmıştır.” BOA., A. {DVNSMHM.d...}, 118/217, 20 Rebî’ü’l-âhîr 1123/7 Haziran 1711.

⁴⁴ “Der-i devlet-mekîne ‘arz-ı dâ’i-i kemîne budur ki Üsküp kazâsı mülhakâtından Yukarı Karaköy nâm karye sâkinlerinden Mustafa ve Ahmed ve kız karındaşları Hatice ve Mihribân nâm kimesneler meclis-i şer’e izhâr-ı hâl ve tazallüm ederler ki bundan akdem li-ebeveyn er karındaşımız Ali nâm kimesne Aşağı Karaköy nâm karye kurbünde cerihan maktûl bulunup kâtîl nâ-ma’lûm olmakla ahâlî-yi karye cemm-i gafîr ve cem’-i kesîr meclis-i şer’e ihzâr olunduklarında şer’an üzerlerine diyet-i kasâme lâzım geldikte içlerinden filân ibn filân katleylede deyu işidiriz(?) dediklerinde ‘akd-i meclis-i şer’-i nebevîde elli nefer adama yemin iktizâ eyledikte her birleri yeminden nükûl ve Asitâne tarafına teveccüh eylediklerini ilhâh ve iltimâs etmeleriyle fi’l-vâki’ kazîyye minvâl-i muharrer üzere olduğun vâki’ hâl bi’l-iltimâs der-i devlet-medâra ‘arz u i’lâm olundu bâki emr ü fermân men-lehü’l-emrindir fi evâil-i şehri-i Muharremi’l-haram sene-i seb’a ve selâsin ve mie ve elf” BOA., İE.ADL., 9/576, 10 Muharrem 1137/29 Eylül 1724.

verilmemesi ve ahaliye kasâme teklif edilmesi yöre halkının esas itibariyle faili bilmediğini ancak kasâme altına girmek için yemin etmediğini düşündürmektedir.

Hicrî 1178 (M. 1766) tarihli başka bir belgede anne ve babası haksız yere faili meçhul cinayete kurban giden Hafize Hanım, anne ve babasının öldürüldükleri beldenin ahalisinin mahkemeye ihzarını talep etmektedir⁴⁵.

Hicrî 12 Cemâziye'l-âhir 1179 (M. 26 Kasım 1765) tarihli belgede geçen başka bir olayda İzmit'te Yahudi mahallesinde yaşıyan Salom ticaret için gittiği Adapazarı'nın Çıklı ve Dere isimli beldelerine yakın bir yerde yaralı olarak ölü bulunmuş ve maktulün küçük oğlu Simol'un vasisi Musa, adı geçen iki belde halkından kasâme ve diyet talep etmiştir. İzmit kadısının arzından anlaşıldığına göre vasi ile adı geçen beldelerin ahali 25 kuruş üzerine sulh olmuşlardır⁴⁶.

⁴⁵ “Der-i devlet-mekîne arz-ı dâ’î-yi kemine budur ki medîne-i Kiliselü kazâsına muzâf Eceâbâd nahiyesine tâbi’ Sebolu nâm karye sekenelerinden işbu râfi’a-yı arz-ı ‘ Hafize nâm hatunun karye-yi mezbûrda imam ve hatîb olan babası Ahmed Efendi tarih-i i ‘lâmdan iki ay mukaddem karye-yi mezbûr derûnunda bi-gayr-i hak katli ve bundan akdem vâlidresi Fâtîma nâm hatunu dahi karye-yi mezkûrda savt istima’ olan mevzide bi-gayri-hak katli ve kâtilleri ma’lûm olmadığına binâen ihzâr-ı hasım kılınıp terâfu’-ı şer’ ve ihkâk-ı hak olunmak bâbında bu fakire hitâben sâdır olan emr-i ‘âlişâna imtisâlen karye-yi mezkûre ahâlisi medîne-i mezbûrede meclis-i şer’de li-ecl’it-terâfu’ savb-ı şer’den bâ-mürâsele (...) ta’yin ve ihzârları murâd olundukta ahâli-yi mezkûre emr-i ‘âlişân ve irsâl olunan mürâseleye adem-i itâ’at ve terâfu’dan imtinâ’ etmeleriyle her türlü ihkâk-ı hak hadd-i imkânda olmamasından ahâli-yi karye-yi mezkûre mübâşir ma’rifetiyle medîne-i mezbûre meclis-i şer’ine ihzâr ve terâfu’-ı şer’ ve ihkâk-ı hak olunmak bâbında emr-i ‘âlişân sudûrunu müdde’i-i mezbûre iltimâs eylediği evvelki vâkı’a(?) bi’l-iltimâs pâyeye(?)-yi serir-i a’lâya arz u i’lâm olundu. El-abdu’d-dâ’i li’d-Devleti’l-Osmâniye Hâfiz İsmail” BOA., C..ADL., 6/383, 1 Zilhicce 1178/22 Mayıs 1765.

⁴⁶ “Der-i devlet-mekîne arz-ı dâ’î-yi kemine budur ki medîne-i İznikmid’de Yahudihâne mütemekkinlerinden iken bundan esbak hâlik olan Salom veled-i Şibtây nâm Yahudînin sulbî sağire oğlu Simol’ün tesviye-yi umuruna kâbel-i şer’den mansûb vasî olan Musa veled-i Morhay nâm Yahudî hâlik-i mersûm Salom tarih-i kitâbdan öne iki sene mukaddem Adapazarı’na tâbi Çıklı ve Dere karyelerine ticâret tarîkiyle giderken mahall-i mezbûra karîb mahalde cerihan katil bulunup kâtili ma’lûm olmamakla karyeteyn-i mezbûreteyn ahalilerinden kasâme ve diyetini rü’yet için bundan akdem hâlen Kocaeli sancağı mutasarrıfı sa’adetli paşa hazretlerine ve bu dâ’îlerine hitâben sâdır olan emr-i ‘âlişân-husus-ı mezbûra mübâşir ta’yin buyrulmuş Divân-ı Hümayûn çavuşlarından İbrahim çavuş kulları yediyle- vârid oldukta karyeteyn-i mezbûreteyn ahâlîlerini ihzâr için taraf-ı şer’den mürâsele tahrîr ve irsâl olunmuştur vasî-yi mersûm Musa dahi karyeteyn-i mezbûreteyn ahâlîleriyle mahall-i mezbûrda yirmi beş kuruş üzerine musâlaha olduktan sonra medîne-i İznikmid kazâsına tâbi’ Eşme nâm karye ahâlîlerinden bundan akdem bi’l-vesâyâ da’va ve yedlerine dahi bir kıt’a hüccet-i şer’iyye i’tâ ve şer’an dahi bir nesne lâzım gelmemekle bu def’a dahi vasî-yi mersûm karyeteyn-i mezbûreteyn ahâlîlerinin tarlalarını Eşme karyesi ahâlîleri zirâ’at etmeleriyle bi’l-vesâyâ taleb ve da’va etmişken mücerred ızrâr kasdıyla Eşme karyesi ahâlîlerini ta’ciz

Kasâme uygulaması padişah fermanlarına da yansımıştır. Sultan I. Abdulhamid'e ait H. 1189 (M. 1775) tarihli fermanında 1180 senesinde Yalakâbâd (Yalova) kazasında kimsenin mülkü olmayan yerde yaralı olarak ölmüş bulunan Yorgi'nin diyeti için kasâme usulüne başvurulması hakkında şeyhülislamdan gelen fetvaya uygun hareket edilmesi ve bölge ahalisinin mahkemeye celbi istenmektedir⁴⁷.

Hicrî 1205 (M. 1791) tarihli diğer bir belgede aktarılan olayda İmrâlı mültezimlerinden biri evinde yaralı olarak ölü bulunmuş ve cinayetin faili bulunamadığı için ada sakinleri ile maktûlün varisleri İstanbul kadısı huzurunda 2.500 kuruş üzerine sulh olmuşlardır. Akabinde başka varisler de ortaya çıkmış ve ellerindeki emr-i 'âlî gereğince ada sakinleriyle yine İstanbul kadısı huzurunda 200 kuruşa sulh olmuşlardır⁴⁸. Klasik dönemdeki kasâme uygu-

ve vasfî-yi mersûm şerîr olduğuna vukûf-ı tâmmı olan kimesneler meclis-i şer' de haber vermeleriyle men' ü def' olunmak bâbında yedlerine emr-i 'âlîşân verilmesi ricasına ol ki vâkı'ü'l-hâldir bi'l-iltimâs pâyeyi serîr-i a'lâya 'arz ve i'lâm olundu bâkî fermân hazret-i men-lehül'-emrindir hurrire fi'l-yevmi aşr min Cemâzi'l-âhir sene-i tis'a ve seb'in ve mi-ete ve elf. El-abdû'd-dâ'î li'd-devleti'l-'aliyyeti'l-'Osmâniyye Es-seyyid Ahmed el-kâdî bi-medîne-i İznikmid" BOA., C.ADL., 3/181, 12 Cemâziye'l-âhir 1179/26 Kasım 1765.

⁴⁷ "Kıdvettü'n-nüvvâbi'l-müteşerri'in Yalakâbâd kazâsının nâibü's-şer'i olan Mevlânâ... zîde ilmühü tevki'-i refi'-i hümayûn vâsıl olacak ma'lûm odur ki Yalakâbâd kazâsına tâbi' Piyâdeli nâm karye mütemekkinlerinden Panayot nâm zimmî südde-i sa'âdetime 'arz-ı hâl edip bin yüz seksen senesinde bunun karındaşı Yorgi nâm zimmî karye-yi merkûmeye savt istimâ' olunur kimesnenin mülkü olmayan hâlî yerde cerihan katil bulunup kâtîli ma'lûm olmamakla karye-yi merkûme ahâlîlerine kasâme ve diyet lâzım olduğuna şeyhü'l-İslâmdan fetvâ-yı şerîfe verildiği bildirilip fetvâ-yı şerîfesi mücebince şer'i görülüp ber-müceb-i fetvâ-yı şerîfe icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hak olunmak bâbında emr-i şerîfi ricâ eylediği ecilden mahalinde şer'i görülmeye emrim olmuştur buyurdum ki hükm-i şerîfim vusûl buldukta bu bâbdâ sâdır olan emr-i şerîfim üzere 'amel dahi karye-yi merkûme ahâlîlerini meclis-i şer'e ihzâr ve terâfu'-yı şer' ve mukaddemen bir def'a şer'le görülp faslolanmayan hususları tamâm-ı hak ve 'adl üzere müfîtiler ve fetvâ-yı şerîfeye nazar edip göresin i'lâm olunduğu üzere işbu bâbdâ muktezâ-yı şer'-i kavi ve fetvâ-yı şerîfe mücebince 'amel edip dahi ba'de's-sübût ber-müceb-i fetvâ-yı şerîfe icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hak eyleyesin min ba'd şer'-i şerîfe ve fetvâ-yı müñife ve emr-i 'âlî-şânıma muhâlif kimesneye iş ettirmeyip husûs-ı mezbûr için bir dahi emrime varmalı eylemeyesin şöyle bilesin 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın tahrîren fi'l-evâhir-i şehri-i Cemâziye'l-evvel sene-i tis'a semânin ve mie ve elf" BOA., C.ADL., 56/3397, 29 Cemâziye'l-evvel 1189/28 Temmuz 1775.

⁴⁸ "Ber-vech-i mâlikâne 'uhde-yi çâkeride olan cezîre-yi Mîr 'Ali mukâta'asında mültezim kullarını dört mâh mukaddem hânesinde maktûl bulunup kâtîli gayr-ı ma'lûm olduğundan cezîre-yi mezkûr derûnunda sâkin olan re'âyânın cümlesi der-i 'aliyyeye gelip maktûlün veresesiyle hâlen İstanbul kadısı efendi huzûrlarında mürâfa'a ve iki bin beş yüz kuruşa musâlaha olunmuşken verese-yi âher zuhûr ve hâdımzâdeye hitâben mübâşirli emr-i 'âlî sudûr buyrulduğundan verese-yi mezbûr ile dahi tekrar re'âyâ-yı meşfûrun kulları efendi-yi müşârûn-ileyhin huzûrunda mürâfa'a ve iki yüz kuruşa sulh olduklarını mübeyyin iki kut'a hüccet-i şer'iyye i'tâ buyrulduğu ma'lûm-ı 'âlîleri buyrulduktâ madde-yi mezkûr için sâdır olan emr-i 'âlî kaydı terkîn ve mazmûn-ı hüccet-i şer'iyyeler kayd-ı bâlâsına şerh ve i'lâm-ı

lamaları şüphesiz ki bunlarla sınırlı değildir. Osmanlı Devleti'nin muhtelif yerleri ile ilgili arşivlerde çok sayıda örneğe rastlamak mümkündür⁴⁹.

III. TANZİMAT SONRASI DÖNEMDE OSMANLI HUKUKUNDA KASÂME UYGULAMALARI

İslam hukukunda kolektif ceza sorumluluğunun bir örneği ve cezaların şahsiliğinin istisnası olarak kabul edilen kasâme müessesesine dair uygulamalar, Tanzimat Fermanı olarak ifade edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun 3 Kasım 1839'daki ilanından sonraki süreçte de Osmanlı hukukunda cari olmuştur. Bu dönemde gerek mevzuatta (müdevven/muktebes kanunlar) gerek adlî teşkilatta (şer'iyye/nizâmiye mahkemeleri) ortaya çıkan ikili yapı -özellikle 1858 Ceza Kanunnamesi ile başlayan süreçte- şahsa karşı işlenen suçların muhakemesini de etkilemiştir⁵⁰. 1858 Ceza Kanunnamesi'nde kasâme ile ilgili sarahat yoksa da uygulamada -çalışmanın devamında detaylı olarak anlatılacağı üzere- fikhî hükümler çerçevesinde şer'iyye mahkemelerinin bu konuyla ilgilendiği görülmektedir.

Esas itibarıyla fikhin ceza hukuku kısmı ('ukûbât) ile ilgili olan kasâme, Tanzimat sonrası süreçte hem klasik şekliyle uygulamalara konu olmuş hem de faaliyet alanı genişlemiştir. Özellikle taşradan merkeze gönderilen dilekçe ve arızalarda faili meçhul bulunan hırsızlık ve mala zarar verme gibi fiiller için de kasâmenin uygulanmasına dair talepler bulunmaktadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki kasâme, bahsi geçen uygulamalar açısından "elli yemin verilmesi" anlamından sıyrılıp sorumluluğun belli bir topluluğa taksimi noktasında kolektif sorumluluk anlamında kullanılmıştır. Bu dönemde dikkati çeken bir diğer nokta kasâmenin idare hukuku ile olan bağlantısıdır. Zira belgelerden anlaşılabacağı üzere idare, kolluk vazifesini zaman zaman layıkıyla

hâli müş'ir re'âyâ-yı mesfûrun kulları yedine bir küt'a emr-i 'âlî i'tâ ve ihsân buyrulmak bâbında emr ü fermân devletlü inâyetlü efendim hazretlerindir." BOA., C. ADL., 3/204, 25 Şa'bân 1205/29 Nisan 1791.

⁴⁹ Rumeli ahkâm defterlerinde Avlonya sancağına ait kasame kayıtları hakkında bakınız: Can, s. 812 vd. Diğer sicillerden örnekler için bakınız: Karataş, s. 271 vd.

⁵⁰ Kılınç, Ahmet/Yıldırım, Davut, s. 190 vd. 1858 Ceza Kanunnamesi'ne yazdığı Mîzân-ı Cezâ isimli şerhinde Ali Rıza Bey, 171. ve 172. maddelerin şerhinde "...hukûk-ı şahsiyye-i sırfe mahkeme-i şer'iyrede görülür demek oluyor ki katl ile kat'-ı 'uzuv maddelerinde iki nev' dava olunup biri ki hukûk-ı 'umûmiyyedir müdde-i 'umûmî tarafından mahkeme-i nizâmiyyede diğeri ki hukûk-ı şahsiyyedir müdde-i şahıs ile vâris tarafından mahkeme-i şer'iyrede ikâme olunur vâris olmaz ise kısas davası olmaz vâkı'a vârisi olmayan zâtın kısas davası ikâmeye zât-i hazret-i pâdişâhinin velâyeti var ise de davasının vukû'u yoktur." diyerek bu davalardaki ikili yapıyı göstermiştir. Ali Rızâ, s. 215.

yerine getir/e/memiş ve taşra yöneticileri meydana gelen zararların halktan tazminini talep etmiştir. Adeta devletin, yükümlülüklerini hakkıyla yerine getir/e/memesinin sebep olduğu zararlara halkın katlanması istenmiştir. Meselle yalnız suçların takibi açısından değil (doğurduğu zararın kasâmeten tazmini istenen) bazı fiillerin ormanlar gibi kamu arazilerine yönelmesi açısından da doğrudan idare ile alakalı görünmektedir.

A. Kasâmenin Fikhî Şekliyle Uygulanması

Kasâmenin klasik anlamda uygulanmasına dair 1852 tarihli bir belgeye göre Edirne'ye dahil Çoban kasabası sakinlerinden bekçi Mehmed Salih Bey, Kıymetli karyesi civarında ölü bulunmuş ve katili açığa çıkarılamamıştır. Meselenin “*iktizâ-yı şer’îsi*” icra edilerek ilgili kasaba ahalisinden alınan beş bin kuruş maktulün varislerine ödenmiştir⁵¹. 1853 tarihli bir belgede yer alan olayda ise Burdur kazası sakinlerinden İsmail Efendi, Tanzimat döneminin başlarında bazı eşkıya tarafından katledilmiş ve oğulları Mehmed ve Ali’ye Konya meclisinde 32.000 kuruş ödeme yapılmasına rağmen birkaç ay sonra -İsmail Efendi’nin “*asıl kâtili bulunamadığı*”⁵² gerekçesiyle- ödenen meblağ meclis üyelerince kendilerinden geri alınmıştır. Durum Anadolu kazaskeri İsmet Bey’e havale edilmiş ve neticede sulha varılan bu uyuşmazlıkta varislerin kısas talep edemeyecekleri belirtilmiştir. Ayrıca geri alınan 32.000 kuruşun meclis marifetiyle yükümlülerinden toplanılıp varislere iade edilmesi için Hamîd kaymakamlığına talimatta bulunulmuştur⁵³. Trabzon sicillerinde

⁵¹ “Edirne eyâleti dahilinde kâin Çoban kasabası sâkinlerinden Kıymetli karyesi civârında maktûl bulunan bekçi Mehmed Salih’in vereseyle ahâlî-yi karyenin sûret-i mürâfa’alarını mütezammun gelen mazbata ve i’lâm Meclis-i Vâlâ’ya verilerek meâl-i i’lâma nazaran maktûl-i merkûmun kâtili kim olduğu tebeyyün etmediğinden ahâlî-yi karye-yi mezbûreye kasâme lâzım gelmek ve iktizâ-yı şer’îsi bilicrâ diyet-i katîle mahsûben ahâlî-yi merkûme tarafından verese-yi merkûmeye beş bin kuruş alınmış olmasıyla katil-i merkûmun bakıyye-yi diyetini dahi ahâlî-yi merkûmenin edâ eylemesi lazım geleceği cânib-i fetvâhânen beyan kılındığından diyet hususunun ol vechile ahâlî-yi karye tarafından kasâmeten tesviyesiyle maktûl-i merkûmun elbette bir kâtili olmak lazım geleceğinden bu bâbda tahkîkât-ı lâzimenin icrâsıyla merkûmun kâtili her kim ise behemehal ele getirilerek verese-i merkûme ile bi’t-terâfu’ keyfiyyetin bâ-mazbata ve i’lâm bu tarafa bildirilmesi hususunda savb-ı vâlâlarına iş’âr kılınması meclis-i mezkûrdan bâ-mazbata ifade olunmuş olmakla ber-minvâl-i muhar-rer diyetin tesviyesi ve icabının icrâsı hususuna himmet buyurmaları..” BOA., A.}MKT. MVL., 56/32, 22 Zi’l-ka’de 1268/7 Eylül 1852.

⁵² Böyle bir gerekçenin ileri sürülmesinin altında maktulü, Burdur kazası dışından birilerinin öldürdüğü iddiası olabilir.

⁵³ “Mehmed Ali’nin Konya sancağına tâbi ‘Burdur kazâsı sâkinlerinden babası İsmail Efendi’yi bidâyet-i Tanzimâtta bazı eşkiyâ bi-gayr-i hakk katleylemiş olduklarından tarafeyn Konya meclisinde bi’t-terâfu’ otuz bin kuruş diyet ve iki bin kuruş masraf i’tâsıyla sulhe karar verilerek meblağ-ı mezbûr taraflarına teslim olunmuş ise de birkaç mâh mürûrundan sonra

yer alan 13 Şevvâl 1284 (7 Şubat 1868) tarihli belgede 15 Mart 1282 (27 Mart 1866) tarihinde Kumyatak karyesinde kimsenin mülkü olmayan bir yerde kafasından bıçakla yaralanmış şekilde bulunan maktul Abdurrahman bin Salih'in katil zanlısı Ferman oğlu Hasan'ın adam öldürme filini işlediğinin şer'an sabit olmadığı anlaşılmış ve Abdurrahman'ın "*kâtîli karye-yi merkûme ahâlîsi*" olduğu gerekçesiyle mirasçıları karye ahalisinden kasâme talep etmiştir. Bölgede yemin edecek elli erkek bulunamadığı gerekçesiyle Hasan'ın da -yemin icra edilecek meclise dahil olması için- kefaletle serbest bırakılması talebinde bulunulmuştur⁵⁴.

kazâ-yı mezkûr meclis a'zâsı meblağ-ı mezbûru istirdâd ettirmiş ve bu keyfiyyet taraflarına gadri müceb olduğu beyânıyla icrâ-yı icâbı hakkında mukaddemen vukû' bulan istid'a üzerine gönderilen i'lâm-nâmeye cevâben tevârüd eden mazbatada müteveffâ-yı merkûmun asıl kâtîli bulunamadığı cihetle meblağ-ı mezbûrun ahâlîden toplanılıp verilmesi mugâyir-i kânûn idüğünden istirdâd kılınmış olduğu beyân ve iş'âr ve merkûm Mehmed Ali'nin bu kere takdîm eylediği 'arz-ı hâlde dahi müteveffâ-yı merkûmun kâtîli her kim ise buldurulup icrâ-yı kısâsı istid'a olunduğundan sadr-ı Anadolu semâhatlû beyefendi hazretlerine lede'l-havâle tarafeyn mukaddemce şer'-i şerîf ma'rîfetiyle ol sûretle sulh olunduğu hâlde veresenin şimdi kısâs da'vâsına salâhiyetleri olmayacağı gibi meblağ-ı mezbûr dahi kendilerine i'tâ olunmuşken sonradan istirdâd kılınması hilâf-ı şer'-i şerîf olacağından bu akçenin şer'-i şerîf ve meclis ma'rîfetiyle mukaddemki karâr vechile lâzım gelenlerden toplanılıp verese tarafına i'tâ olunması müşârûn-ileyh hazretleri tarafından bâ-i'lâm ifâde kılınmış ve bu madde hayli vakitten beri sürmekte olduğu cihetle bir ayak evvel bir sûret verilip bitirilmesi(?) icâb-ı hakkaniyetten bulunmuş olmakla ber-minvâl-i muharrer iktizâ-yı hâlin hüsn-i icrâsı husûsuna mübâderet ile 11 Muharrem 1269 tarihinde Hamîd kâim-makâmına emir-nâme-i sâmi yazılmış ve cevâb vürûduna dâir kayda zafer-yâb olunmamıştır fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir." BOA., A.ŞMKT.DV., 68/27, Varak: 3, 14 Rebî'ü'l-âhîr 1269/25 Ocak 1853.

⁵⁴ "*Sâhib-i istid'a Fermân oğlu Hasan medîne-i Trabzon nevâhîsinden Vakf-ı Kebîr me'a Tonya nâhiyesine tâbi' Kumyatak ahâlîsinden olup 1282 senesi Martınun 15. günü karye-yi mezkûre menâziline savt istimâ' olunur câmi'-i şerîf civârında kimesnenin mülkü olmayan hâlî mevzi'de âlât-ı cârihadan bıçak yarasıyla tepesinden mecrûhan katil bulunan Ramazân oğlu Abdurrahmân bin Sâlih bin Ömer'in kâtîli olmak zannıyla mahbûs ise de 1283 senesi şehr-i Ramazânü'l-mübârekinin 19. günü tarihiyle müverrah ve ol tarihte medîne-i mezkûre kâdısı bulunan mevâlî-yi 'izâmdan fazîletlû es-seyyid Mustafa Zekî Efendi'nin mühriyle memhûre bir küt'a i'lâmî mantûkunca maktûl-i mezbûrun kâtîli mahbûs-ı mezbûr Hasan olduğu ber-nehc-i şer'-i sâbit olmayıp ol vechile kâtîli karye-yi merkûme ahâlîsi olup verese-i münhasıralarından sulbî sağır oğulları Mustafa ve Sâlih ve sulbiyye-yi sağire kızları Fâtıma ve Havvâ'nın vasî-yi mansûbları taleb ve ihtiyâr eylediği karye-yi mezkûre ahâlîsinden kasâme ve diyet erbâbından elli nefer kimesneden biri mahbûs ve mezbûr Hasan olduğundan tahlîfleri icrâ olunmak üzere kibel-i şer'den karye-yi mezkûreye irsâl olunan ümenâ-yı şer'in akdeylediği mecliste li-eclî'l-tahlîf bulunması lâzım geldiğinden mahbûs-ı mezbûr Hasan'ın nizâmına tevfiķan kavî kefle rabtıyla sebîli tahliye olunması bâbında emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir el-emrû li-veliyi'l-emr fi'l-yevmi's-sâlisî aşr min şehr-i Şevvâlî'l-mükerrrem senetü erba'a ve semânîn ve mieteyn ve elf" Trabzon Mahkeme-i Şer'iyye Sicillâtı, 32(a)-32(b).*

Kasâme davalarının nasıl görüleceğine ilişkin Tuna Vilayeti Meclis-i İdaresi'nden Sadâret'e gönderilen H. 16 Receb 1284 (M. 13 Kasım 1867) tarihli mazbatada kasâme davalarında bir veya birkaç karye halkının liva merkezine celbedilmesinin zor olduğundan bahisle bu davalar için kaza naiplerine yetki verilmesinin yahut liva naiplerinin ilgili kazalara vekil göndermesinin uygun olacağı üzerinde durulmuştur⁵⁵. Sadâret, konuyla ilgili olarak Meşihat'ın da görüşünü sormuş ve Şeyhülislâm Mehmed Refik Efendi, gönderdiği cevabında kaza naiplerine bu davaları görmek için padişah tarafından yetki verilmesinin münasip olacağını ifade etmiştir⁵⁶. Tuna Vilayeti Meclis-i İdaresi'nin mazbatası ile birlikte Meşihat'ın cevabı tezkiresini H. 8 Safer 1285 (M. 31 Mayıs 1868) tarihindeki toplantısında değerlendiren Şûrâ-yı Devlet Adliye Dairesi, kaza naiplerine kasâme davalarını görmek için yetki verilmesi gerektiği kanaatine varmış ve neticede R. 1 Haziran 1284 (M. 13 Haziran 1868) tarihinde bu minvalde irâde-i seniyye yayınlanmıştır⁵⁷. Kasâme müessesesine ait padişah iradesini gösteren başka bir belge ise 21 Eylül 1876

⁵⁵ “Vilâyet dâhilinde vukû‘ bulan katl maddelerinde birtakımının müceb-i şer‘îsi diyet-i kasâme olduğu hâlde ‘ale’l-‘umûm katl davalarının rü‘yet ve hükmü nizâmen merkez-i livâ nâiblerine ait ve münhasır olduğundan ve gerçi kasâmenin gayri katl davalarından dolayı iktizâ edenler merkez-i livâyâ celb ve muhâkeme olunmalarında pek ziyâde müşkilât yoksa da diyet-i kasâmeyi icâb eden katl maddeleri için bir veyâ birkaç karye halkının bir araya toplanarak merkez-i livâyâ gönderilmesi kâbil ve mümkün olamadığından bu nev‘ katl maddeleri şu sebeble rü‘yet ve hükmolunamayıp kalmakta olmasıyla icâbı lede’l-mütâla‘a işbu mahzurun def‘i için iki tarîk olup bunun biri yalnız müceb-i diyet-i kasâme olan katl davalarının rü‘yeti zımında kazâ nâiblerine me‘zûniyyet ve salâhiyyet verilmesi ve diğeri böyle bir katl maddesi vukû‘unda mademki birkaç karye halkının merkez-i livâyâ celbinde imkânsızlık vardır livâ nâibi tarafından muhâkeme-i şer‘iyyenin icrâsı için o kazâyâ bir vekil gönderilmesi olup... 16 Receb 1284/31 Teşrin-i Evvel 1283” BOA., İ..ŞD., 4/210-6, 13, 13 Safer 1285/5 Haziran 1868.

⁵⁶ “Ma‘rûz-ı dâ‘ileridir ki Medlûl-i iş‘âr-ı sâmi-i riyâset-penâhileri ve melfûf mazbata mü‘eddâsı karîn-i ikân-ı dâ‘iyânem olmuş ve husûs-ı mezkûrun şıkk-ı evvel vechile icrâsı münâsib ise de taraf-ı müctemi‘ü’ş-şeref-i cenâb-ı hilâfet-penâhiden kazâ nâiblerine me‘zûniyyet istihsâline mütevakkıf olmakla mazbata-i mezkûre i‘ade ve takdim kılındı ol bâbda emr ü irâde hazret-i men-lehü’l-emrindir. 12 Şevvâl 1284 (6 Şubat 1868)” BOA., İ..ŞD., 4/210-5, 13 Safer 1285/5 Haziran 1868.

⁵⁷ “Müceb-i diyet-i kasâme olan katl davalarının te‘hîrini müceb olan esbâbın def‘ ve ıslâhı hakkında bazı mütâla‘aya dair Tuna Vilâyeti İdâre Meclisi’nden vârid olup Şûrâ-yı Devlet’e havâle buyrulan mazbatası ve ol bâbda makâm-ı sâmi-i cenâb-ı meşihat-penâhi ile cereyân eden muhâbereyi şâmil tezkire ‘Adliye Dâiresi’nde kırâ‘at olundu (...) katl davalarından yalnız müceb-i diyet-i kasâme olan maddelerin rü‘yet ve hükmü için gerek Tuna Vilâyeti’nde ve gerek vilâyât-ı sâirede bulunan kazâ nüvvâbına me‘zûniyyet verilmesi hususunun makâm-ı sâmi-i fetvâ-penâhiye havâlesi ve Tuna Vilâyeti’ne cevâben ve sâir vilâyetlere re’sen emir-nâme-i sâmilileriyle ma‘lûmât i‘tâsı kılınmışsa da ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü’l-emrindir. 8 Safer 1285/18 Mayıs 1284” BOA., İ..ŞD., 4/210-1, 13 Safer 1285/5 Haziran 1868; Karakoç Serkez, s. 101.

tarihlidir. Sultan Abdülmecid’e ait hatt-ı hümayun kasâmenin fikhî şekilde uygulanmasındaki usûlî esasları göstermektedir⁵⁸.

Ekim 1910 tarihine kayıtlı iki belge ise kasâmenin fikhî uygulaması açısından birbiriyle çelişir mahiyettedir. Dahiliye Nezareti’nden 4 Ekim 1910 tarihinde Muş Mutasarrıflığı’na yazılan şifrede hükümetin haberi olmadan görülen diyet ve kasâme davalarının olumsuz sonuçlar doğurduğu ifade edilmiş ve bu davaların ısdarında hangi maksatların arandığı sorulmuştur⁵⁹. Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa ise 18 Ekim 1910 tarihinde Dahiliye Nezareti’ne gönderdiği yazısında “kasâme suretiyle tazminât ahzı hem hükm-i şer’iye muvâfık hem de icâbât-ı hâl ü zamana mutâbık olmakla beraber” diyerek bu tür davaların mercisinin -Meşihat’ın da fetvasına istinaden⁶⁰- şer’iyye mahkemeleri olduğunu belirtmektedir⁶¹. Birbirine mütenakız görünen bu belgelerle ilgili; Muş’a yazılan şifrede bahsi geçen kasâmenin, fikhî şartlara muhalif olarak

⁵⁸ “Bir mahalle içinde kimesnenin mülkü olmayan hâlî yerde maktûl bulunan kimesnenin kâtili ma’lûm olmasa ol mahalle ahâlisinden kasâme ve diyet lâzım olur ve eğer kâtili beyyine ya ikrâr ile sâbit olsa veyahut ma’rûf ise ol mahalle ahâlisine kasâme ve diyet olmaz. Ve bir de maktûlün vârisi maktûlün bulunduğu mahalle ahâlisinin gayrı bir şahs-ı mu’ayyenden mürisimizi sen katlettin deyu da’vâ ettiği ol mahalle ahâlisinden kasâme ve diyet sâkût olduğu gibi vâris eğer maktûlün bulunduğu mahalle ahâlisinden olan bir şahs-ı mu’ayyenden mürisimizi sen katlettin deyu da’vâ ettiği surette dahi ol mahalle ahâlisinden kasâme ve diyet sâkût olur ve iki surette dahi ol mahalle ahâlisi vârisin bu da’vâsına şehâdet etseler şehâdetleri kabûl olunmaz. 3 Ramazan 1293/9 Eylül 1292.” BOA., Y.EE., 31/14, 3 Ramazan 1293/21 Eylül 1876. Hatt-ı hümayunun sicillerdeki sureti için bakınız: İstanbul Mahkemesi 334 Numaralı Sicil (H. 1280-1329 / M. 1863-1911), s. 156.

⁵⁹ Orada diyet ve kasâme davaları ısdâr edildiği ve bunun sû-i te’sirât îrâs eylediği haber veriliyor. Zamanımızda kâbil-i tatbik görülmeyen bu davaların hükümetlerin ma’lûmâtı olmaksızın ısdarında ne gibi bir maksad ta’kib edildiğinin sûret-i mahremânede bi’l-tahkik inbâsı...” BOA., DH.ID., 124/87, 29 Ramazan 1328/4 Ekim 1910.

⁶⁰ 19 Şa’bân 1328/26 Ağustos 1910 tarihinde Şeyhülislam Musa Kazım Efendi tarafından Sadaret’e gönderilen cevabın ekinde yer alan fetva şu şekildedir: “Bu mes’ele beyânında e’imme-yi Hanefiyyeden cevâb ne vechiledir ki bir karye içinde kimesnenin mülkü olmayan hâlî mevzi’de Zeyd mahnûkan katil bulunup kâtili ma’lûm olmasa karye-yi mezbûre ahâlisine kasâme ve diyet lâzıme olur mu beyân buyrula. El-cevâb: Allahu Te’âlâ a’lem olur. Ketebehu’l-fakîr Mûsâ Kâzım ‘ufiye ‘anh” BOA., BEO., 3813/285944-3, 14 Şevvâl 1328/19 Ekim 1910.

⁶¹ “(...) ‘Adliye Nezâret-i Celîlesinden vârid olan tezkire-yi cevâbiyede bu bâbda yazılan fetâvâ-yı şerîfede dahi gösterildiği vechile o karye ahâlisinden kasâme suretiyle tazminât ahzı hem hükm-i şer’iye muvâfık hem de icâbât-ı hâl ü zamana mutâbık olmakla beraber usûl-i mezkûre zaten mer’î bulunmasına nazaran bu misillü kasâme davalarının merci’-i rü’yeti olan mehâkim-i şer’iyyece teshil-i rü’yeti esbabının istikmâli lüzumu ve meşihat-ı müşârûn-ileyhâya tebligât icrâ olunmakla nezâret-i celîlelerince iktizâsının îfâsına himmet buyrulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim. Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa 14 Şevval 1328/5 Teşrin-i evvel 1326” BOA., DH. SYS., 44/1-2, 19 Şevval 1328/24 Ekim 1910.

icra edilmiş olabileceği akla gelmektedir.

B. İhrak (Kundakçılık) Suçları

Sözlükte kundak “ateş komak ve yangın etmek için yağlı paçavralarla sair tutuşacak şeylerden hazırlanıp sarılmış şey⁶²” şeklinde tanımlanmış ve bu şekilde yangın çıkarmaya “kundakçılık” denilmiştir. Tanzimat sonrası dönemde kasâmenin katil suçunu aşan boyutuyla ilgili olarak daha ziyade mala zarar verme fiillerinde (ve özellikle kundakçılık için) gündeme geldiği görülmektedir. Niş mutasarrıfına yazılmış 1856 tarihli belgede İştib kazasında samanlık ve kulübelere yönelik faili meçhul ihrak fiillerinin artmasıyla liva meclisinde bu fiillerden doğan zararın kasâme suretiyle bölge halkından tazminine dair merkeze hitaben bir dilekçe yazıldığı anlaşılmaktadır. Verilen cevapta zararın tazmininin bölge halkına yüklenmesinin adil olamayacağı belirtilerek bu fiillerin tahkikatında daha sert ve ciddi adımlar atılarak suçluların ortaya çıkarılması istenmiştir⁶³. Ancak -yine İştib kazasından bahseden- 1863 tarihli başka bir belge, unluk ve samanlıkların ihrakı fiillerinde bölge halkının kendi aralarında anlaşarak kasâme uyguladığını ve bu sayede ihrak fiillerinin önüne geçildiğini kaydetmektedir⁶⁴. 1858 yılında Üsküp’ten yazılan

⁶² Şemseddin Sami, s. 1116.

⁶³ “Niş Mutasarrıfına Köstendil sancağına muzâf İştib kazasında vâkı ‘kurâ ve çiftlikâtta kasda mukârin olarak saman-hâne ve kulübeler ihrâk olunmasıyla ashâb-ı zirâ’ate îsâl-i hasâr olunmakta olduğundan bu makûle fezâhate ictisâr edenlerin meydana çıkarılmasına medâr-ı kavî olmak üzere hasârât-ı vâkı’anın ahâlî-yi karyeye tazmin ettirilmesi istid’asına dair livâyı mezkûr meclisinin mazbata-yı vâridesi gönderildiği beyanıyla icâbının icrası tevârüd eden tahrîrât-ı şerîfelerinde istîzân olunmaktan nâsi keyfiyyet Meclis-i Vâlâ’ya lede’l-havâle bu makûle hasârâtın ‘umûm ahâlîye tazmin ettirilmesi ma’delet-i seniyyenin mugâyiri olarak tecvîz olunamayacağı misillü ikdâmât-ı kâmile ve tahkikât-ı muktaziye icra kılıldığı hâlde bu fezâhate mütecâsir olan kesânın ele geçirileceği dahi umûr-ı vâzihadan bulunduğundan hasârât-ı vâkı’anın ‘umûm ahâlîye tazmin ettirilmesinden sarf-ı nazarla ikdâmât-ı kâmile ve taharriyât-ı muktaziyenin bi’l-îfâ o misillü ebniye ve sâireyi hark edenler her kimlerse behemehâl zâhire çıkarılarak ânlara tazmin ettirilmesiyle beraber mücâzât-ı kânûniyeleri ifâ olunmak üzere sûret-i muhâkemelerinin bâ-mazbata iş’ârı husûsunun taraf-ı sa’âdetlerine bildirilmesi tezekkür kılınmış olmakla ol vechile icâbının icrasına himmet eylemeniz siyâkında şukka” BOA., A.}MKT.UM., 261/24, 21 Rebi’ü’l-evvel 1273/19 Kasım 1856.

⁶⁴ “(...) bu makûle ihrâk olunan un ve saman mahalleri hangi karye dâhilinde ise ol karye ahâlîsi tarafından tazmin edilmesi beynlerinde ittîfâk-ı ‘umûmî ile karar verilerek bu vechile birkaç maddesinin icrasından sonra hakikat önü kesilmiş olduğundan ve eğerçi bu sûret-i nizâm ve kânûnun hükmüyle tevfiğ olunamaz ise de fâ’illeri bulunduğu hâlde yine haklarında hükm-i kânûnun icrasına mâni’ olmayıp gâyeti kabahatlı kabahatsiz bir köy halkının ‘umûmen ve mütesâviyen madde-yi tazminde müşâreketi cihetle şurası ağır görüldüğü hâlde bu madde ‘umûmun muvâfakat ve rızasıyla yapılmış ve semeresi görülmüş şey olmasıyla mahzuru kalmayacağından Üsküp sancağı dâhilinde kâin sair mahaller ahâlîsi dahi razı oldukları hâlde bunun için bir mazbata yapıp evvel emirde makâm-ı ‘âliden istîzân edilmesi

bir şukkada aralarında husumet olan Müslüman ve Hristiyan köylerinde faili meçhul samanlık ihrakı fiillerinin gerçekleştiği, İpek kazasında da benzer vakalarda “*örf-i belde*” olarak zararın ahaliye tazmin ettirildiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte bahsi geçen uygulamaya dair şer‘î veya kanunî bir delil olmadığı için bu konuda bir fermanın ısdarı istenmektedir⁶⁵. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi’nin 16. faslında “*Kundakçı Mücâzâtı*” başlığı altında ihrak fiilleri yaptırıma bağlanmasına rağmen bahsi geçen suçların önüne geçilemediği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır⁶⁶. Zira H. 7 Şaban 1284/M. 4 Aralık 1867 tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatasından Tuna vilayetinde gerçekleşen faili meçhul kundaklama fiilleri için kasâmeye muvafakat gösterildiği anlaşılmaktadır⁶⁷.

lâzım geleceği Üsküp meclisine beyân olunmuştu ol vechile yapılan bir kıt’a mazbata bu defa gelerek leffen takdîm kılınmış olmakla icrâ-yı icâbı menû-ı re’y ü irâde-yi ‘aliyyeyi hidîv-efhamileridir ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü’l-emrindir.” BOA., MVL., 969/73, 14 Rebî’ü’l-âhîr 1280/28 Eylül 1863.

⁶⁵ “(...) bu makûle ihrâk vukû’unda ehl-i karye hârikini meydana çıkaramadıkları hâlde ‘örf-i beldeye tevfiķan ânlara tazmin ettirilmeκ ile önü kestirilmiş olup ancak bir aralık bu usûle mürâ’at olunmadığından yine mücâseret olunmakta idüğünü inhâ ve beyân ile kemâfî’s-sâbık icrâsına muvâfakat gösterilmesi husûsu İpek müdürü kulları tarafından dahi istizân olunmuş ise de elde bir serrîşte-yi kaviyye-yi şer’iyye veyahut ta’lîmât-ı kânûniyye-yi ‘aliyye bulunmadığından ile’l-ân bir cevâb verilememiş olmakla bu bâbda şeref-sâdır olacak fermân-ı ‘âlî-yi hazret-i vekâlet-penâhileri mücebince ‘amel ve hareket olunmak üzere fermûde-yi seniyye-yi âsafâneleri ısdâr buyrulmak niyâziyla ref’-i ruk’a-yı ‘ubûdiyyetim ictirâ kılınmış olmakla ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân...” BOA., MVL., 894/18-2, 9 Cemâziye’l-evvel 1275/15 Aralık 1858.

⁶⁶ Kanunnamenin ilgili faslındaki beş madde řu şekildedir: “163. madde: Şehir ve kasaba ve karye derûnunda meskûn ve gayr-ı meskûn her nev’ ebniyye ve hâricte insana mahsûs ve kâbil-i sükna ve isti’mâl olunan binâlara ve sefinelere kendi malı olsun olmasın ‘amden ateş verip ihrâk eden şahıs cezâ-yı i’dâm ile mücâzât olunur. 164. madde: Hâric-i şehir ve kasaba ve kurâda insana mahsûs yahut kâbil-i sükna ve isti’mâl olmayan binâlara ve sefinelere ve kuru ve orman ve henüz toprak üzerinde bulunan mahsûlâta kendi malı olmadığı hâlde ‘amden ateş koyup ihrâk eden kimse mü’ebbeden ve kendi malı olup da kezâlik ‘amden ihrâk etmesinden harikin sirayetiyle âhere mazarratı dokunduğı hâlde dahi muvakkaten kürek cezasına müstehak olur. 165. madde: Kesilmiş odun ve kereste ve biçilmiş mahsûlâta kendi malı olmadığı hâlde ‘amden ateş veren şahıs muvakkaten küreğe konulur ve kendi malı olup da böyle bi’l-ihitiyâr ihrâkiyla âhere mazarratı dokunduğı hâlde muvakkaten kal’a-bend kılınır. 166. madde: Her hâlde vâki’ olan harik hîn-i zuhûrunda mevâki’-i muhterikada bir veyahut daha ziyâde şahsın telefini müceb olduğı hâlde kundak vaz’ edenler ‘ale’l-ıtlâk i’dâm cezasıyla mücâzât olunur. 167. madde: Her türlü ebniye ve emvâl ve emlâki ihrâk için bir şahsa cebr ü ikrah eden kimse kürek cezâsiyla mücâzât olunur.” BOA., A.}DVN.MKL., 74/31-1, 9 Rebî’ü’l-âhîr 1275/16 Kasım 1858; Düstur (Birinci Tertip), Cilt 1, s. 573.

⁶⁷ “Tuna Vilâyeti Vâliliği’nin Meclis-i Vâlâ’ya havâle buyrulup dâire-i kavânin ve nizâmâtta kura’at ve mütâla’a olunan tahrîrâtıyla Meclis-i ‘Umûmî-yi Vilâyet’in mazbata-yı melfûfesi hulâsa-yı me’allerinde kurâ ahâlisinden birinin diğesine garaz ve ‘adâveti olduğı hâlde otluk ve samanlık gibi şeylerini yakmak Rumeli kıt’asında ve husûsuyla vilâyet-i mezkûre dâhilinde vâki’ mahallerde ‘âdet olup eğercî hükümetçe taharriyât ve tedkikât-ı lâzime icrâ kılınmakta ise de ahâliden her birinin samanlık ve otluk-hânesi bulunduğundan yek-diğesinin şer ve ma-

Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nin 10 Mart 1883 tarihli mazbatasında -Tuna vilayeti için çıkarılan kasâme icrasına dair emirnameyi takiben- 1872 yılında Selanik için de benzer bir emirnamenin gönderildiği ve emirname hükümlerinin yürürlüğünün devamının istenildiği görülmektedir⁶⁸.

zarratından ihtirâzen fâ'illerini haber vermekten cümlesi çekindiği cihetle mütecâsirleri ele geçirilip de haklarında icrâ-yı mucâzât olunmadığından bu fiil gittikçe her tarafta tekkessür ederek ashâb-ı zirâ'at ve hayvânâta külli hasârı müceb olmakta bulunmuş ve sâbıklerde olduğu misillü cinâyât-i mezkûrenin vukû'unda diyet-i kasâme usûlüne kıyasen zararı 'umûm köylüye tazmin ettirildiği sûrette önü kestirileceği Meclis-i 'Umûmîce gönderilen lâyhaların ekserinde beyân ve irâd olunup bir töhmet ve cinâyetin cezâsı fâ'iline terettüb edeceği cihetle bundan dolayı âherine bir şey denilmek hükm-i kânuna mugâyir olacağından mukaddemce bâ-emirname-yi sâmi tavsiye ve iş'âr buyrulduğu üzere behemehâl fâ'illerinin zâhire ihrâcî lâzmeden olarak bu yolda her türlü tedâbire teşebbüs olunduyse da mümkün olamamış idüğüne ve bazen bir köyde cinâyât-i mezkûre vukû' bulup da icrâ-yı tahkikât zımında 'umûm ahâlisi celb ile istintâk olunduklarında zararı yine kendilerine tazmin ettirilmedikçe önü kesilmeyeceğini ve işbu tazminden cümleten memnûn olacaklarını ifâde eylemeleriyle birkaçı bu usûl üzere icrâ olunduğunu müte'âkib diğer def'a daha zuhûrunda fâ'ili bi'l-ihbâr meydana çıkarılarak orada ve civârında arkası kesildiği tecrübe ve müşâhede kılınıp fi-nefsi'l-emr işbu otluk ve samanlıklar üç beş yüz nihâyet bin kuruşluk şeyler olmasıyla bedelinin 'umûmen bir köy ahâlisi tarafından tazmini takdirinde beher hâneye üçer beşer kuruş isâbet edeceğinden bu sûret ahâlîye ağır gelmemekle beraber nasıl pek büyük te'sir hâsıl eylediğine binâen yalnız köylerde samanlık ve otluk ihrâcî maddesine mahsûs olmak ve hiç olmazsa muvakkat bulunmak üzere zikrolunan tazmin usûlünün ittihâzı istîzân kılınmış olmakla müzâkare-yi keyfiyete ibtidâr olundukta kurâ ahâlisinin mizâc ve tabî'atları muktezâsınca birbirini ızrâr kasdıyla ikâ'ını i'tiyâd etmiş oldukları işbu otluk ve samanlık ihrâcî Cezâ Kânûnnâme-yi Hümâyûnu'nun 163 ve 164. maddeleri hükmünce nev'ine göre i'dâm veyahut mü'ebbed veya muvakkat kürek cezâsını müstelzim bir cinâyât-i 'azîme olduğu cihetle men'i çaresinin tedâriki icâb-ı hâlden olup her ne kadar beyân olunan sûret muvâfık-ı hükm-i kânûn değilse de esbâb-ı meşrûhadan nâşi cinâyât-i mezkûrenin başka tedbirle meydana çıkarılması mümkün olmadığı ve bundan ahâlî dahi hoşnûd bulundukları anlaşılmışına nazaran bu bâbda vilâyet-i mezkûre vâililiğine me'zûniyet i'tâsı münâsib gibi görüldük evrâk-ı mezkûre leffen takdim kılınmağın irâde-yi 'aliyye-yi âsafânelerine tevâfuk eylediği hâlde ifâ-yı muktezâsı bâbında emr ü fermân men-lehü'l-emrindir. 7 Şa'bân 1284/21 Teşrîn-i sâni 1283" BOA., İ.MVL., 582/26162-3, 21 Şa'bân 1284/18 Aralık 1867.

⁶⁸ "Adliye Nezâreti'nin 15 Rebî'ü'l-evvel 1300 tarih ve 19 numaralı tezkiresi melfûfatıyla 21 Rebî'ü'l-evvel 1300 tarihinde Dahiliye dairesine i'tâ olunmakla kiraat olundu. Mealinde köylüler beyninde hâsıl olan mu'ârazadan dolayı vukû'a gelen otluk ve samanlık ihrâcî maddelerinin mütecâsirleri meydana çıkarıl[ma]dığı hâlde 'ale'l-'umûm o köy ahâlisine bin kuruşa kadar tazminât verilmesi hakkında 84 tarihinde Tuna ve 89 tarihinde Selanik vilâyetlerine tasitir olunan emirname-yi sâmi hükmünün mer'iyetine Selanik Vilâyeti Adliye Müfettişliği'nden lüzûm gösterildiği beyânıyla icrâ-yı icâbı istîzân olunmuştur. (...) yalnız köylerde samanlık ve otluk ihrâcî maddesine mahsûs olmak üzere zikrolunan tazmin usûlünün ittihâzı bâ-irâde-yi seniyye kararlaştırılmış olduğuna mebnî mütâla'a olunan emirname-yi sâmi sudûrundan anlaşılmış ve usûl-i meşrûha ahâlînin hasârdan vikâyesi zımında bu misillü ef'âlin men'i maksadına müstenid bir tedbir olup şimdiye kadar icrasından muhsenât görülmüş olmasına ve bu usûl 'adem-i devâmına bir sebep olmamasına binâen zikrolunan emirname-yi sâmi hükmünün ba'de-ez-în dahi mer'iyü'l-icrâ tutulması icâb-ı maslahattan ve bu nev' cerâim için semeresi görülmüş olan bir tedbirin ta'mîmi dahi lâzmeden

Otluk ve samanlık ihrakları için öngörülen kasâme yaptırımı zamanla genişleyerek meyve bahçeleri, zeytinlikler ve ipek böceği yetiştirmeye mahsus böcekhaneler gibi yerlerin kundaklanmasında da uygulanmıştır. Zira 25 Temmuz 1904'te Orman ve Ma'âdin Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne hitaben kaleme alınan yazıdan; otluk ve samanlıkların faili meçhul bir şekilde yakılmalarından doğan zararın kasâme suretiyle yöre ahalisinden tazmininin kararlaştırılmış olduğu anlaşılmakta, otluk ve samanlıklarla dut, erik, incir bahçeleri gibi meyveliklere dair uygulanan bu kaidenin⁶⁹ faili meçhul orman yangınlarına da teşmilinin talep edildiği görülmektedir. Orman ve Ma'âdin Nezareti ise orman yangınlarının bazen o yöre ahalisinin hiç bilgisi olmayacak şekilde meydana geldiğinden ve orman yangınlarındaki zararın otluklarla kıyas kabul etmez derecede fazla olduğundan bahisle *“kasâme usûlünün orman hariklerine tatbiki gayr-ı kâbil bulunmuş”* cevabını vermiştir⁷⁰. Ancak 1912 tarihli Orman ve Mer'a Kanunu'nun *“ormanlarda harik ikâ' eden veya vukû'una sebebiyet verenlerin sûret-i mücâzâtına dair”* 162. maddesinde

“Devlet ormanlarında tarla küşâdı ve mer'a ihdâsı ve hayvânât-ı vahşiyenin tard u def'i maksadıyla bir küt'a-i mu'ayyenedeki ağaç ve çalıları yakmak için ateş ilkâ ederek büyük ve küçük eşcâr ve fidanları ihrâk edenler yakmış oldukları eşcâr ve fidanların cedvelde muharrer cezâ-yı

olmakla usûl-i mezkûrenin devâm-ı icrâsı hususunun Adliye Nezâreti'ne iş'ârı ve keyfiyyetin ta'mîmen vilâyâta ve müstakillen idâre olunan mutasarrıflıklara tebliği maddesinin Dahiliye Nezâreti'ne havâlesi tezekkür kılındı.” BOA., ŞD., 2019/31-2, 8 Rebi'ü'l-evvel 1310/30 Eylül 1892.

⁶⁹ Köylerde faili meçhul harik maddelerinde câri kasâme usulünün erik, fındık, cehri, badem, armut, fıstık bahçeleriyle kavaklara da teşmili hakkında irade-yi seniyyeler için bakınız: Düstur (Birinci Tertip), Cilt 7, s. 285-287, 925-927.

⁷⁰ *“(…) harik-zede olan adamın zararının 'umûm karye ahâlîsine tazmîn ettirilmesi muhsenâtı meydana bir tedbir olduğu halde orman hariklerinde bir kısmı tarla açmak veya ağına mer'a olmak üzere ahâlî ve çobanlar tarafından ikâ' edildiği gibi bazı defa da yolcular tarafından yakılıp haliyle terk edilmiş olan ateşten veya yolcuların attığı yanar sigara ve kav ve kibritlerden işti'âl etmeleri ihtimaline ve bunları ahâlî-yi kurânın bilmesi bittabi' mümkün olmayacağına mebnî sırf yabancıların eser-i fiili olup kat'iyen sebebiyetleri veya sun' ve 'ilmleri olmayarak vâkı' olan harikten mütevellid hasârın karye ahâlîsine tazmin ettirilmesi adâlete tevâfuk edemeyeceğinden başka otluk ve samanlıkların ihrâkından dolayı mukarrer olan tazmînâtın nihâyeti bin kuruş olarak halbuki orman hariklerinde mütevellid hasârât bazı kere yüz bin kuruşa ve belki de yüz bin liraya bâliğ bir mertebe-i 'azîmeye resîde olmasına ve böyle bir hasâr-ı mühlik öyle bin kuruş ile tazmini 'adîmü'l-imbân bulunduğuna binâen işbu kasâme usûlünün orman hariklerine tatbiki gayr-ı kâbil bulunmuş ve bu bâbda cereyân eden muhâbere üzerine keyfiyyet şu sûretle Bâb-ı 'Âlî cânib-i sâmişiyle Mâliye Nezâret-i Celîlesi'ne dahi 'arz ve iş'âr kılınmış olmakla ol bâbda emr ü ferman hazret-i men-lehü'l-emrindir. 11 Cemâzi'l-evvel 1322/12 Temmuz 1320”* BOA., DH.TMIK.M., 142/55, Varak: 4, 23 Muharrem 1321/21 Nisan 1903.

nakdileriyle mücâzât olunurlar ve altı mâhdan üç seneye kadar hapsedilirler. İşbu filin fâ'ili elde edilemediği hâlde lâzım gelen cezâ-yı nakdî ve tazminât 157. maddenin fıkra-i ahîresi vechile kurâ ahâlisinden kasâmeten istifâ edilir.⁷¹

denilmiştir. Aynı minvalde Kanun'un 170. maddesinde de

“Orman ağaçları içinde veya orman dâhilinde bulunan kaya ve kovuklarında terâküm etmiş arı ballarını bilâ-ruhsat ahz etmek için tütsü vermek üzere ateş yakanlarından ve ruhsat ile tütsü verip de tütsü ateşini söndürmeksizin terk edenlerden bir Osmanlı altınından beş Osmanlı altınına kadar cezâ-yı nakdî ahz olunur. Yaktıkları ateşi söndürmemelerinden dolayı ormanda harîk zuhûr ederse muhterik eşcârın 152. madde mücebince cezâ-yı nakdîsi ahz ve bir haftadan altı aya kadar hapsolunur; mütecâsirleri elde edilemezse 157. maddenin fıkra-i ahîresi vechile mu'âmele edilir.⁷²

denilerek ormanlarda yangın çıkarma ve ağaç kesme gibi fiiller hakkında kasâme icrasının pozitif hukuktaki zemini oluşturulmuştur. Kasâme usulü hakkında değişen bu tutumun gerekçesiyle ilgili olarak kanunun esbâb-ı mûcibe lâyihasında bir sarahat görülmemektedir. Ormanlar hakkında olan tartışmanın bir benzeri, yakılan değirmenler için de yapılmıştır. Edirne ve İşkodra vilayetleri tarafından Dahiliye Nezareti'ne yazılan arizalarda, Cısr-i Mustafapaşa kazasının Sarıyâr karyesi ve Melgoşa karyesi dahilindeki değirmenlerin faili meçhul şekilde yakılmasından dolayı kasâmeten tazmininin mümkün olup olmadığı, mümkünse buna idare meclisinin mi yoksa nizamiye mahkemesinin mi karar vereceği sorulmuş ve Bâb-ı 'Âlî Daire-i Umûr-ı Dahiliye Kalemi, “kasâme usulünün değirmenlere şâmil tutulmasına mahal olamaya-cağından ol vechile ta'mîmen tebligât icrâsı lüzumu dermeyân edilmesi” cevabını vermiştir⁷³. Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi de 12 Kasım 1903 tarihli

⁷¹ Orman ve Mer'a Kanunu, s. 34. Bu maddede atıfta bulunulan 157. maddede ormanlarda tarla açmak/genişletmek için ağaç kesenlere verilecek cezalara dair şöyle denilmiştir: “Devlet ormanları civârında veya dâhilinde eskiden açılmış tarlasını tevsî' etmek veyahut yeniden tarla küşâd eylemek maksadıyla büyük ve küçük ağaçları kat' edenler kat' eyledikleri ağaçların devrelerine göre 150. maddede muharrer cedvel mücebince cezâ-yı nakdî ile mücâzât olunurlar (...) Bâlâda beyan olunan ef'âlin mütecâsiri elde edilemediği halde mezkûr arazi hangi karyeye mensup ise talep olunan cezâ-yı nakdî ve tazminât mezkûr karye ahâlisinden kasâmeten ahz u tahsil olunacaktır. Şayet fiil iki karye ve daha ziyade karye vasatında vukû' bulduğu takdirde mezkûr cezâ-yı nakdî ve tazminât bu karyeler ahâlisinden istifâ olunacaktır.” Orman ve Mer'a Kanunu, s. 32.

⁷² Orman ve Mer'a Kanunu, s. 35.

⁷³ Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nin Pirlepe'nin Kadıköy karyesinde Mehmed Eşref

mazbatasında değirmenlerin kasâmeye dahil olmadığını belirterek adı geçen vilayetlerin yanı sıra diğer vilayetlere ve mutasarrıflıklara bu yönde tebligat yapılmasını istemiştir⁷⁴. 1907 tarihli başka bir belge ise kasâme davalarına dair çelişkileri yansıtmaktadır. Belgeye konu olayda Kamil Efendi; samanlığının kimliği belirsiz kişilerce yakıldığından bahisle zararının kasâme usulüne göre belde halkından tazmini için, bulunduğu kazanın hukuk işleri dairesine müracaat etmesine rağmen sonuç alamamıştır. Gerekçe olarak “kasâme usûlüne vukûfiyetleri olmamasını” gösteren daireye karşı Kamil Efendi, başka bir dilekçe ile Selanik’te Rumeli-yi Şâhâne Müfettiş-i Umûmîliği’ne başvurmuştur. Koçana kaymakamı Hasan Efendi de Kamil Efendi’nin durumunu Selanik’teki müfettişe arz ederek köy halkından bir kısmının yemin teklif edilecek mec-

Efendi’nin taht-ı tasarrufunda bulunan değirmenin ihrak edilmesinden dolayı bedelinin köy ahalisine tazmin ettirilmesinin mümkün olamayacağı meselesine dair 5 Temmuz 1317/18 Temmuz 1901 tarihli 1120 numaralı mazbatasında da “...muhterik olan değirmen esmânının ahâlî-yi karyeye tazmin ettirilmesine dair Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi’ne Mahsûs Islâhât Lâyihası’nda ol bâbdaki fıkrasında sarâhat görülemediği beyanıyla istifsâr-ı mu’âmeleyi hâvi Manastır Vilâyeti’nden alınan tahrîrâtın Tesrî-i Mu’âmelât ve Islâhât Komisyonu ifadesiyle leffen takdim kılındığından bahisle sûret-i iş ‘âra iktizasının inbâsı lüzumu gösterilmiş ve karar-ı mezbûrun değirmenlere şümûlü bulunmamış olduğundan...” ifadeleri yer almaktadır. BOA., BEO, 1693/126921-2, 6 Rebî’ü’l-âhir 1319/23 Temmuz 1901. “Cisr-i Mustafapaşa kazâsında Sarıyâr karyesi hudûdu dâhilinde ihrâk olunan değirmen bedelinin kasâme suretiyle tazmin ettirilip ettirilemeyeceği ve ettirilmesi lazım geldiği halde meclis-i idâre yahut mahkeme-i nizâmiyece mi icra olunacağı ve kasâme usulünün değirmenlere şümûlü olup olmadığı mukaddemen bazı mahallerden istifsâr olunmasıyla bilmuhabere Şûrâ-yı Devlet Tanzimât Dairesi’nden tanzim ve bu kere bâ-tezkire-i sâmiye tebliğ kılınan mazbatada değirmenler kasâmeye dahil olmadığı gibi ıslahât lâyihasında da bu bâbda sarâhat bulunmadığı cihetle kasâme usulünün değirmenlere şâmil tutulmasına mahal olamayacağından ol vechile ta’îminen tebligât ıcrâsı lüzumu dermeyân edilmesi ve kasâmeye müte’allik de’âvinin merci-i rü’yeti hakkında daire-i mezkûreden evvelce i’tâ olunan karar dahi tesrî-i mu’âmelât ve ıslahât komisyonu ifadesiyle 25 Kânûn-ı evvel 1319 tarihinde ta’îminen tebliğ kılınmış olmakla ol bâbda...” BOA., DH.TMIK.S., 50/18, 18 Şevval 1321/7 Ocak 1904.

⁷⁴ “Cisr-i Mustafapaşa kazâsında Sarıyâr karyesi hudûdu dâhilinde ihrâk olunan değirmen bedelinin kasâme suretiyle tazmin ettirilip ettirilemeyeceği ve ettirilmesi lazım geldiği hâlde meclis-i idâre veya mahkeme-yi nizâmiyece mi icrâ olunacağı Edirne ve kasâme usulünün değirmenlere şümûlü olup olmadığı Edirne ve İşkodra vilâyetlerinden vârid olan muharrerâtta istifsâr olunduğundan bahisle iktizâsının inbâsına dair Dâhiliye Nezâreti’nin tevârih-i muhtelifede Şûrâ-yı Devlet’e havâle buyrulan 18 Safer 1318 ve 8 Şevvâl 1319 tarihli iki kut’a tezkiresi birleştirilerek Tanzimât Dâiresi’nde kira’at olundu. Kasâmeye müte’allik de’âvinin merci-i rü’yeti 20 Receb 1321 tarihinde takdim kılınan mazbatada muharrer olmalarıyla bu bâbda itihâz buyrulacak karar-ı ‘âlîye göre mu’âmele-yi ifâsı lazım geleceğinden ve değirmenler esâsen kasâmeye dâhil olmadığı gibi Islâhât Lâyihası’nda da ol bâbda sarâhat bulunmadığı cihetle kasâme usulünün değirmenlere de şâmil tutulmasına mahal olamayacağından ol vechile mezkûr vilâyetlerle vilâyât-ı sâireye ve müstakillen idâre olunan mutasarrıflıklara tebligât ıcrasının Dâhiliye Nezâreti’ne havâlesi tezekkür kılındı ol bâbda emr ü ferman hazret-i men-lehü’l-emrindir. 22 Şa’bân 1321/30 Teşrin-i evvel 1319” BOA., BEO., 2225/166854-2, 4 Ramazan 1321/24 Kasım 1903.

lise gelmemesi halinde onların gıyabında bir işlem yapılıp yapılamayacağı yönündeki tereddütlerden bahsetmiş ve bölgedeki naibin önüne daha önce böyle bir davanın gelmediğini belirtmiştir⁷⁵.

Yakılan otluk ve samanlıkların kıymetinin nasıl belirleneceği ve ih-rak fiilinden doğan hasarın tazmini davalarının hangi mercilerde görülece-ği de tartışma konusu olmuştur. Meclis-i Vükelâ'nın H. 28 Cemâziye'l-âhir 1311/M. 7 Ocak 1894 tarihli toplantısında “*ihrak edilen harman ve otluk ve samanlığın elde edilebilen fâilleriyle sahipleri beyninde tahaddüs eden tazminat davalarının dahi rü'yeti mehâkim-i nizâmiyyeye ait olmak lâzım geleceğinden ol vechile keyfiyyetin Kastamonu Vilâyeti ile Biga Mutasarrıflığı'na tebliğinin Dâhiliye Nezâreti'ne iş'ârı*” kararına varılarak bahsi geçen davalar-da nizamiye mahkemelerinin yetkili olduğu ifade edilmiştir⁷⁶. Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nin konuya ilişkin 623 ve 3440 numaralı mazbatalarında otluk ve samanlıkların değerinin vilayet ve livalardaki idare meclisleri tara-fından belirleneceği, hasara ilişkin tazminat davalarının ise nizamiye mahke-melerinin ceza dairelerinde görüleceği kaydedilmiştir⁷⁷. Rumeli vilayetlerine

⁷⁵ “(...)kasâme davalarında müdde'a-aleyhlerin cümlesine huzûr-ı yemin teklifi lâzımeden olup karye ahalisinden bir kısmının 'adem-i icâbetinde mu'âmelât-ı hukûkiyye-yi sâire gibi haklarında mu'âmele-i gıyâbiye icra kılınıp kılınamayacağına tereddüt hâsıl olduğundan husus-ı ma'rûzun Kosova istinâf müdde'i-umûmiliğinden istizân edildiği ve emrin vürudunda derhal muhakemenin rü'yet edileceği mahkeme-i hukûk rıyasetinden bildirilmiştir. Nâib efendi böyle bir dava şimdiye kadar rü'yet etmediğini ifade etmiş ve hasta olmakla beraber iktidarı da mahdûd bulunmuş olduğundan istinâf müdde'i-umûmiliğinden bir an evvel izâhât-ı kâfiyenin i'tâ ettirilmesi vâbeste-i re'y-i sâmi-i hazret-i hidiv-i a'zamileridir. 30 Kânûn-ı evvel 1322 Koçana kaymakamı Hasan” BOA., TFR.I.KV., 151/15007-1&2, 17 Zi'l-ka'de 1324/2 Ocak 1907.

⁷⁶ BOA., MV., 78/22, 29 Cemâziye'l-âhir 1311/7 Ocak 1894.

⁷⁷ “Dâhiliye Nezâreti'nden bi't-takdim Şûrâ-yı Devlet'e havâle buyrulan 10 Zi'l-ka'de 1312 ta-rih ve 620 numaralı tezkire Tanzimat Dairesi'nde kıra'at olundu. Mealinde köylerde li-garazin ih-rak edilen otluk ve samanlık ve harman gibi şeylerin fâ'illeri meydana çıkarılmak mümkün olamadığı hâlde vilâyât ve elviye mecâlis-i idâresi kararlarıyla takdir edilecek kıymet-i haki-kiyyelerinin ahâlî-yi kurâya tazmin ettirilmesi hakkında ahîren ittihâz kılınan kararın kazâlar mecâlis-i idâresine şümûlü olup olmadığı istisfârına dair Kastamonu vilâyetinden vârid olan tahrîrâtın takdim kılındığı gösterilmiştir. İcâbı müzâkere olundukta mevzû-yı bahs olan tazmin hususunun ehemmiyetine mebnî ol bâbda karar i'tâsı vilâyât ve elviye mecâlis-i idâresine münhasır tutulduğundan bu bâbda kazâlar mecâlis-i idâresi tarafından 'inde'l-icâb tahkîkât-ı evveliyye icrâsı câiz olmak üzere zikrolunan tazminatın vilâyât ve elviye mecâlis-i idârelerince kararlaştırılması lazım geleceğinin Kastamonu vilâyetine iş'ârının Dâhiliye Nezâreti'ne havâlesi tezekkür kılındı ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir. 3 Zü'l-hicce 1312/15 Mayıs 1311” BOA., BEO., 633/47439, 6 Zi'l-hicce 1312/31 Mayıs 1895. “(...) işbu diyet ve kasâme usûl-i şer'îyyesinin dahi mehâkim-i mezkûrece mâ-bihi't-tatbîk ittihâzı muhâlif-i emsâl ve kâ'ide olmayacağından hukûk-ı 'umûmiyyeden mütevellid hukûk-ı şahsiyye ve tazminat davalarının mehâkim-i cezâiyyede görüldüğü vechile bu kabûl husûsâta

dair ıslahat lâyihasında da bir evin, samanlığın yahut toplanmış mahsulatın kasten yakılması halinde o bölge halkının, bu suçu işleyenleri hükümete teslim veya ihraktan kaynaklı hasarı tazmine mecbur tutulacağına ilişkin madde yer almaktadır⁷⁸. Layiha ile ilgili olarak Meşihat'e hitaben kaleme alınmış 19 Aralık 1898 tarihli belgede ihrak fiilleri için öngörülmüş kasâme icrasının da fikhî anlamdaki kasâmeden sayılıp sayılamayacağı sorulmuştur⁷⁹. Meşihat'ın bu kasâmeyi şer'î kasâme gibi kabul etmediği dolayısıyla ihraka ilişkin tazminat davalarının da şer'îyye mahkemelerinde görülemeyeceği Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nin 3 Ekim 1903 tarihli mazbatasından anlaşılmaktadır⁸⁰.

dahi mezbûr usûle tatbikan mehâkim-i cezâiyye-yi nizâmiyyece bakılması lâzım geleceği dermeyân edilmiş ve işbu ifâdât muvâfık-ı maslahat görülmüş olduğundan zikrolunan otluk ve samanlık ihrâkı maddelerinden neş'et eyleyen tazminât davalarının mehâkim-i nizâmiyye-yi cezâiyyede rû'yeti husûsuna bi'l-istizân irâde-yi seniyye-yi hazret-i pâdişâhî şeref-müte'allik buyrulduğu hâlde ol vechile mehâkime tebliğât icrâsının 'Adliye Nezâreti'ne iş'ârı ve keyfiyyetin bi'l-'umûm vilâyâta ve müstakillen idâre olunan mutasarrıflıklara tebliğinin Dâhiliye Nezâreti'ne havâlesi tezekkür kılındı ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir. 20 Ramazân 1313/22 Şubat 1311" BOA., Y.A...RES., 78/66-2, 13 Şevvâl 1313/28 Mart 1896.

⁷⁸ İlgili madde Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesine Mahsûs Mevâdd-ı Islâhiyye Lâyihası'nın "Tedâbîr İnzibâtıyye" başlıklı bölümünde "Bir karyenin hudûdu dâhilinde hâne ve samanlık ve mahsûlât yığınlarını 'amden ihrâk edenlerin zâhire ihrâcıyla hükümete teslimine veyahut ikâ' olunan hasârın tazminine ol karye ahâlisi mecbur tutulacaktır." şeklinde geçmektedir. BOA., A.ŞMKT.MHM., 677/5-2, 15 Zî'l-ka'de 1313/28 Nisan 1896.

⁷⁹ "Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi'ne Mahsûs Mevâdd-ı Islâhiyye Lâyihası'nda köylerde vukû' bulan ihrâkât fâ'illerinin meydana ihrâcıyla hükümete teslimine yahut ikâ' olunan hasârın tazminine o karye ahâlisinin mecbur tutulacağı münderiği olup ihrâkât mütecâsırlarının evvel emirde zâbitaca bi't-taharrî meydana çıkarılmaları mümkün olmayan hâlde hasârât-ı vâkı'anın vilâyât ve livâ meclis-i idâresi kararıyla bi't-takdir kıymet-i hakikiyyelerinin ahâlî-yi kurâyâ tazmin ettirilmesi hakkında Şûrâ-yı Devletçe bi'l-ittihâz tebliğ edilen karar üzerine Kosova Vilâyeti'ne vâkı' olan iş'ârât ve ol bâbda cereyân eden müzâkere ve mu'ameleden bahisle kasâme-yi maktûle kıyasen bunun da kasâme-yi şer'îyyeden ma'dûd olup olmayacağını müsteşir Şûrâ-yı mezkûr riyâset-i celîlesinin 29 Receb 1316 tarihli ve 188 numaralı tezkiresi matviyyen savb-ı 'âlî-yi şeyhü'l-İslâmlarına irsâl kılınmakla iktizasının inbâsıyla tezkirenin i'ade buyrulması bâbında" BOA., BEO., 1245/93334, 8 Şa'bân 1316/22 Aralık 1898.

⁸⁰ "(...)bu misillü vukû'âtın kasâmeten tazmin ve tesviyesi mücerred hıfz-ı emniyet için idâreten ittihâz kılınmış bir kâ'ide olduğundan mu'amelesinin de meclis-i idârede icrâsı tabî'î olmak i'tibârıyla mukaddemen o yolda bir karar verilmiş ve fi'l-vâkı' işin mehâkim-i nizâmiyyede rû'yeti hâlinde tatbikât-ı kânûniyyesinin bazı cihetleri neticeyi bi't-tabî' uzatarak esas maksat fevt olacağı gibi tamâmı tamâmına kâbil-i tatbik olamayacak bazı cihetlere de tesâdüf edileceğine göre bunun yine idâreten rû'yeti zarûrî bulunmuş olup şu kadar ki menşe'i kast olmak i'tibârıyla mahz-ı cinâyet olan ve fâ'ilinin ma'lûm veya mehcûl olacağı henüz kestirilemeyen bu maddenin def'aten ve doğrudan doğruya meclis-i idâreye alınması meclis-i idârenin vezâif-i kânûniyyesine muvâfık olamayacağı gibi hukûk-ı 'adliyyeye de tecâvüz ma'nâsını tazammun edeceğinden ve kasâmenin merci-i rû'yeti mehâkim-i şer'îyye olmak i'tibârıyla oraya verilse hem işin içinde cinâyet bulunup hem de bu kasâme 'aynen kasâme-yi şer'îyye olmadığından her iki tarafa gidilmekte de isâbet görülememiştir binâen-'aleyh öyle

bir hâl vukû'unda evvel-be-evvel kuvve-yi 'adliyye vezâif-i kânûniyyesini icrâ ile fâ'ili bulunmadığı hâlde âna terettüb edecek icâbât-ı kânûniyyeyi ve bulamadığı takdirde kasâmeyi hükmederek fakat bunun istitâ'at-ı ahâlîye göre meclis-i idârece taksimiyle defteri li-eclî'l-icrâ cihet-i 'adliyyeye verilirse bu bâbdaki maksad-ı aslî her tarafın muhâfaza-yı hukukıyla beraber te'mîn edilmiş olursa da fiilin aksâm-ı cinâyetten ma'dûd olması 'i'tibârıyla fâ'ilin taharrisine ait olan on sene müddet-i kânûniyyenin uzunluğu yine maksad-ı aslî ile 'itlâf edemeyeceğinden yalnız bu işe mahsûs olarak müddet-i mezkûrenin icâb-ı hâle göre ta'dili muktazî olduğuna ve l-hâsıl işin her ciheti mütâlâ'ât -ı 'adliyyeye muhtâc bulunduğuna binâen esas maksat ve mu'âmele ile şu izâhata göre olan mütâlâ'a 'Adliye Nezâreti'nden istifsâr olunduğu gibi kasâme-yi maktule kıyâsen bunun da kasâme-yi şer'iyyeden ma'dûd olup olamayacağının dahi makâm-ı celîl-i fetvâ-penâhiden lüzum-ı istifsârı huzûr-ı sâmi-yi sadâret-penâhiye 'arz u izbâr kılınmış idi. 'Adliye Nezâreti'nden alınan tezkire-yi cevâbide tazminât-ı mebhûsun-'anhâ kasâme-yi şer'iyye esâsı üzerine bina kılınmış ve emr-i tahsili tenfiz-i hükme müteferri' bir mu'âmele bulunmuş olmakla bunun köy ahâlisi beyninde mecâlîs-i idâre ma'rifetiyle tarh ve taksimi muvâfık-ı maslahat olamayacağı gibi ikâme ve rü'yeti zımında bir müddet ta'yin edilmeyerek istisnâen tecvîz ve kabûl olunan şu tazminât davalarının ikâmesinde cürm için mu'ayyen olan mürûr-ı zaman haddinin tecvüzünü beklemeye müteazzır olan şahıs hakkında mecbûriyyet-i kânûniyye olmamakla beraber fâ'ilinin mechûl olması 'i'tibârıyla ta'kibât-ı cezâiyye cereyân edemeyecek olan hukûk-ı şahsiyyeye göre müteferri' bulunan işbu de'âviyi yalnız hukûk-ı şahsiyye noktasından mahkeme-yi cezâiyyeye rü'yet mesâğ-ı kânûniye iktirân edemeyeceğine binâen de'âvi-yi mezkûrenin salâhiyyet vesilesi olan mehâkim-i hukûkiyyeye rü'yeti münasip olacağı iş'âr edilmişse de makâm-ı vâlâ-yı meşihatın tezkire-yi muhavvele-yi cevâbiyyesinde husûs-ı mezkûr kasâme-yi maktule kıyâsen kasâme-yi şer'iyyeden 'addolunması karîn-i cevâz-ı şer'i olamayacağı fetvâhânenin ifâdesine 'atfen bildirilmiş olmakla şu ifâdeye nazaran lâyiha olacak mütâlâ'a 'Adliye Nezâreti'nden tekrar istifsâr olundu. Alınan tezkire-yi cevâbiyye me'alinde köylerde vukû' bulan ihrâkât fâ'illerinin meydana ihrâciyla hükûmete teslimine veyahut ikâ' olunan hasârın tazminine ol karye ahâlisinin mecbûr tutulacağı Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesine Mahsûs Mevâdd-ı Islâhiyye Lâyihası'nda münderiç olmasına nazaran fâ'ili ma'lûm olmayan bu gibi ihrâkât maddelerinden dolayı karye ahâlisinin tazmin-i hasâra mecbûriyetleri devleççe takarrur etmiş tedâbir-i inzibâtîyye cümlesinden bir mu'âmele-yi nizâmiyye olmasıyla fetvâhânenin ifâde olunduğu üzere bunun kasâme-yi maktule kıyâsen kasâme-yi şer'iyyeden 'addolunamayacağı derkâr bulunduğuna ve mevzû'-ı bahs olan mes'ele hasârât-ı vâkı'anın ahâlîye tazmin ettirilmesi lazım gelip gelmeyeceği esâsına mütedâir olmayıp ol bâbda ikâme edilecek de'âvinin rü'yet ve tedkiki ve hükmolunacak tazminâtın tevzi' ve taksimi vezâifinin mehâkim-i 'adliyye ve mecâlîs-i idâreden hangisine ait idüğünün ta'yin ve takdiri cihetine ve ber-minvâl-i muharrer takarrur eden mu'âmele-yi nizâmiyyenin suver-i icrâiyyesine müte'allik ve münhasır olacağına ve emr-i tahsili hükme müteferri' o eşhâsa ait olan bu makûle husûsâtı mecâlîs-i idârenin tedkik ve rü'yet etmesi vezâif-i mu'ayyenesi icâbınca salâhiyyeti hâricinde bulunduğuna binâen keyfiyyetin mehâkim-i hukûkiyyeye rü'yeti münasip olacağı ve iş'âr-ı sâbıkta şu tazminâtın kasâme-yi şer'iyye esâsı üzerine bina kılındığından bahsedilmesi devletçe takarrur eden ve karye ahâlisinin 'umûmuna 'tâ-yı tazminât ile mecbûr ve mükellef bulunduran mu'âmele-yi nizâmiyyenin diyet-i kasâme usûlüne kıyâsen kabûl ve tecvîz olunduğu noktasına ma'tûf bulunduğu ve bu kasâme 'aynen kasâme-yi şer'iyye olmadığı cihetle işin mehâkim-i şer'iyye tevdi'i tarafına gidilemeyeceği beyanıyla lâyiha-yı islâhiyyede münderiç ve tazminâta mütedâir mevâddın merci '-i rü'yet ve tedkiki her hâlde mehâkim-i hukûkiyye olmak lazım geleceği iş'âr kılınmış ve de'âvi-yi mebhûsenin gerek mehâkim-i şer'iyye ve gerek mecâlîs-i idârece rü'yetinin 'adem-i cevâzı hakkında nezâret-i müşârûn-ileyhâca dermeyân olunan mütâlâ'ât-ı meşruha dâirecede muvâfık bulunmuş olduğuna işbu tazminât davalarının mehâkim-i hukûkiyyede rü'yeti lüzumunun 'Adliye Nezâreti'ne iş'ârı

Kasâme davalarını görmeye yetkili ve görevli mahkemenin tayini takip eden dönemde de tartışma konusu olmuştur. Dahiliye Nezareti'nden R. 18 Eylül 1329/M. 1 Ekim 1913 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'ne havale edilen tezkirede hukuk mahkemelerinde görülen ihrak fiillerine ilişkin kasâme davalarında birtakım sorunların yaşandığından bahisle (kasâmenin idarî bir tedbir olmasından dolayı) ona dair davaların nahiye ve idare meclislerinde görülmesi gerektiği belirtilmiştir. Daire, R. 14 Teşrîn-i sâni 1329/M. 27 Kasım 1913 tebyiz tarihli müsvedde mazbatasında kasâmeye ilişkin tazminat davalarının hukuk mahkemelerinde görülmesine dair Şûrâ tarafından önceden birçok karar alınmış olduğunu ifade etmiş; fakat davacıların kaza ve vilayet merkezlerine uzaklığı sebebiyle mahkemeye müracaatlarının zor olabileceği ve idarî bir tedbirin icrasının da idare meclislerinde görülmesinin fayda sağlayabileceğinden bahisle bu konuda bir karar alma lüzumu hissetmiştir. Daire; verdiği kararında, hukuk mahkemelerinde görülen kasâme ihtilaflarını çözmek için idare meclislerinin yargı yetkisi olmadığını, kasâme bir idarî tedbirden ibaret ise idare meclislerinin bu tedbire hükmedebileceğini fakat bu ihtilafların idarî meclislere havalesi için kendilerine kanunla yargı yetkisi verilmesi gerektiğini vurgulamıştır⁸¹.

ve vilâyât ile müstakillen idâre olunan mutasarrıflıklara ol vechile tebligât icrâsına Dâhiliye Nezâreti'ne havâlesi tezekkür kılındı ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir. 11 Receb 1321/20 Eylül 1319." BOA., BEO., 2205/165312-2, 6 Şevvâl 1321/26 Aralık 1903.

⁸¹ "(...)bu kabîl tazminât davalarının mehâkim-i hukûkiyyede rû'yet edilmesi Şûrâ-yı Devletçe ittihâz ve tevârih-i muhtelifede ta'mîmen tebliğ olunan mukarrerât iktizâsından olup vilâyete iş'ârı vechile bu kabîl de'âvinin mehâkim-i hukûkiyyeye tevdi'i mehâkimin bulunduğu merâkiz-i kazâ-yı livâ ve vilâyetin kurâya bu'du ve davanın aksâm ve hükmi keyfiyyâtının tâbi' olduğu kuyûd ve merâsimin kesreti hasebiyle müşkilât ve te'ehürâtı ve emvâl-i muhterika ashâbının temâdi-yi mağdûriyyet ve mazarratını müceb olacağından ve esâsen ahvâl-i mümâsilede kasâme usûlü bir tedbir-i idarî olarak vaz' edilmiş bulunduğu göre tatbikâtının da idâreten icrâsı müceb-i fevâid görüldüğünden keyfiyyetin Şûrâ-yı Devletçe bi'l-etraf tedkikiyle bu bâbda bir karar ittihâzı lüzûmu dermeyân olunmuştur. İcâbı lede't-te'emmül mehâkim-i hukûkiyyede rû'yet edilmekte olan kasâme davalarının nevâhi ve idâre meclislerinde rû'yet edilememesi mecâlis-i mezkûrenin sıfat-ı hâkimiyetleri olmamasına mebnî olup mukarrerât-ı sâbika dahi bu maksada binâen ittihâz olunmuş olduğuna ve teklif-i vâki' inde'l-icâb tedâbir-i idâriyye ittihâzından ibaret ise husûsât-ı mümâsilede olduğu gibi kavânin-i mevcûdeye muhâlif olmamak şartıyla tedâbir-i idâriyye ittihâzı mecâlis-i mezkûrenin vezâifinden bulunduğu binâen mukarrerât-ı sâbika vechile mu'âmele ifâsı lazım gelir. Ancak kasâme davalarının behemehal nevâhi ve idâre meclislerince rû'yeti tensip buyruluyor ise bu halde mecâlis-i mezkûreye sıfat-ı hâkimiyet i'tâsı ol bâbda iktiza eder. 2 Teşrîn-i sâni 1329/15 Kasım 1913" BOA., ŞD., 39/23-1&2, 7 Muharrem 1332/6 Aralık 1913.

C. Hayvan Hırsızlığı

Zararın kasâmeten tazminine ilişkin talepler hayvan hırsızlığı vakalarında da gündeme gelmiştir. Bolu Mutasarrıfı Mehmed Nüzhet Bey, -1909 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği arızasında- otluk ve samanlık kundakçılığında olduğu gibi faili meçhul hayvan hırsızlığına karşı da kasâme uygulamasının gerektiğini ve köylülerin, birbirlerinin hayvanlarını ancak bu şekilde koruyacağını ifade etmektedir. Mutasarrıf, ayrıca “*köylerde seyyâr jandarma müfrezeleri gezdirilmesine hükümetçe imkân bulunamamakla beraber*” demek suretiyle kolluk vazifesinin gerektiği gibi yerine getirilmediğinden de bahsetmiştir⁸². Orman yangınlarında olduğu gibi hayvan hırsızlığında da kasâme icrasına dair farklı tutumlar görülmektedir. İzmit sancağı için çıkarılan ve bilahare R. 20 Kânûn-ı evvel 1299/M. 1 Ocak 1884 tarihinde Ankara, Kastamonu ve Hüdavendigar (Bursa) vilayetlerine de gönderilen “*izlannamesi*”nin⁸³ ikinci bendinde

⁸² “*Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine (Madde: Bir köy derûnunda sirkat olunup da fâil ve mütecâsirleri bulunamayan hayvanât bedelinin diyet-i kasâme suretiyle o karye ahâlisine tazmin ettirilmesinin bir kanun altına alınması hakkında) Kuvve-i zabitanın hadd-i kifâyeden pek dûn bir halde bulunmasından dolayı köylerde seyyâr jandarma müfrezeleri gezdirilmesine hükümetçe imkân bulunamamakla beraber kurâ halkı da hayvanlarına çoban ve köylere bekçi tutmamalarından ve bu bâbda icrâ kılınan ihtârâtı ısgâ etmemelerinden nâsi köylerde hayvan hırsızlığı eksik olmamaktadır. Bunlardan ekserisinin fâ’il ve mütecâsirleri bulunamadığından mahkemelerde de bi’t-tabî bir şey yapılamıyor mütecâsirleri çaldığı hayvanı diğer mahallerde hıfz u sarf edecek yatak veya şerike mâlik olduğu takdirde mesafe-yi ba’ideye aşırıyor ve öyle vâsitaya mâlik olmadığı halde köy civârında zebh ederek yalnız derisinden olsun istifâdeye veyahut hâliyle bırakarak komşusundan bu sûretle ahz-ı intikama kalkışıyor (...) bir köy derûnundan çalınıp da fâ’il ve mütecâsiri bulunamayan hayvanat hırsızlarının yine o karye ahâlisinden olacağı derkâr bulunduğu binâen ihrâk edilip de fâ’il ve mütecâsirleri bulunamayan otluk ve samanlık hakkında olduğu gibi sirkat olunarak fâil ve mütecâsirleri bulunamayan hayvan bedelinin dahi diyet-i kasâme suretiyle o karye ahâlisine tazmin ettirilmesinin bir kayd-ı kanunî altına alınması bütün köylüleri yek-diğeri hayvanatını muhafazaya mecbur ederek şu kâbil harekâtın bir kat daha önünün alınmasını te’min edeceği vârid-i hâtır olmakta bulunmakla icrâ-yı icâbı menûl-ı emr-i âlî-i nezâret-penâhileridir ol bâbda emr ü ferman hazret-i men-lehü’l-emrindir. Bolu Mutasarrıfı Mehmed Nüzhet 12 Zi’l-hicce 1327/12 Kânûn-ı evvel 1325.” BOA., DH.MUİ., 55/37-3, 6 Muharrem 1328/18 Ocak 1910.*

⁸³ Bu ifade İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa’ya aittir: “*İzmid sancağında kesîrû’l-vukû’ olan hayvan sirkatinin istihsâl-i esbâb-ı indifâ’iyyesi maksadıyla mukaddemen makâm-ı âciziden kaleme alınarak Şehremanêt-i celîlesine takdim olunan ve Şûrâ-yı Devletçe bi’t-tedkîk mevki’-i fiil ve icrâyâ vaz’ı husûsu muktezâ-yı irâde-yi ‘aliyyeden olan melfûf iz i ‘lânnâmesi münderecâtına tevfiğ-i mu’âmele edilmiş..*” BOA., ŞD., 1548/14-2, 2 Receb 1306/4 Mart 1889. Şehremaneti Meclis-i İdaresi tarafından Dahiliye Nezareti’ne hitaben yazılan arıza ise şu şekildedir: “*Ma’rûz-ı çâkerleridir ki Kandıra kazâsı dâhilinde Karasu nâhiyesinde vâkî Hamidiyye karyesinde sâkin Batum muhâcirleri geçen Cuma günü kâmil silahlanarak İncili karyesine gelip teşhir-i silâh ve men’ine kıyâm eden ahâlîye harbe cür’et etmeleriyle ve*

“Kurâ ahâlisinden birinin hayvanı sirkat olunduğu takdirde işbu mesrûk hayvanın izi ve sâir delâil ile hangi karyeye aşırıldığı tahakkuk edildiği hâlde ol karyenin ihtiyâr meclisi mezkûr mesrûk hayvanı bilâ-te’hîr bulup sâhibine i’âde etmeye ve sârik her kimse ânı bilâ-ketm hükümete teslim eylemeye mecbûr olacak ve bu sûretle mesrûk hayvan, sâhibine i’âde olunmadığı takdirde bedelinin bâ-ma’rifet-i hükümet ol karye ahâlisine tazmin ettirilecek ve bir karyeye yine o karye ahâlisinden veya sâireden hayvan getiren olur ise ihtiyâr meclisi, tezkiresi olup olmadığı taharrî ile tezkiresizse kabul etmeyip hükümet-i mahalliyeye ma’lûmât verecektir.⁸⁴”

denilmiştir. Ancak Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi tarafından H. 11 Rebî’ü’l-evvel 1306/M. 15 Kasım 1888 tarihinde “Kara Sığır ve Manda ve Merkeb ve Hargele Nev’i ile Yük ve Araba ve Binek Hayvanatın Men’-i Sirkati Hakkında” başlığıyla hazırlanmış nizamname layihasında iz ilannamesinde geçen “karye ahalisinden tazmin” ifadesi kaldırılmıştır⁸⁵. Layihadaki bu düzenlemenin gerekçesi hakkında “kasâme usûlünün yalnız cinâyet dava-

zaten mârû’z-zikr Batum muhâcirleriyle Sohum ve Çerkes muhâcirlerinin vatan-ı aslilerinde silahlı gezmeyi i’tiyâd edinip orada dahi dâimen silâh ile geşt ü gûzâr eylediklerinden ve aralık buldukça ahâlî-yi kadîme hayvanâtını gasb u sirkat etmekte bulunduklarından dolayı icrâsı müterettib-i vazife-yi hükümet olan tedâbirden geri durulmamakta olmakla beraber işbu silâh taşımak ve hayvan sirkat olunmak gibi ef’âlin men’i zmnında bundan böyle hayvan sirkati vukû’unda mesrûk hayvanın hangi karyeye aşırıldığı izinden ma’lûm oldukça bedelinin o karye ahâlisine tazmin ettirilmesi ve bir sebep-i meşrû’a mübtenî olmaksızın silâh taşıdıkları görüldüğü ve karyelerinden diğer mahalle gittiklerinde kendileri ve râkib oldukları bârgirleriyle eslihası için tezkiresi ve ‘azîmetinin muktazî olduğuna dair ihtiyâr meclisinin ‘ilm ü haberi bulunmadığı hâlde cezâ-yi nakdî alınması husûslarının tedbir-i münâsib ittiha-zıyla keyfiyyetin ta’mînen dâhil-i sancakta bulunan kazâlara i’lân edildiğinden bunun sûret-i dâimede icrâsına me’zûniyet i’tâsı bu kere İzmid İdâre Meclisi’nden meb’ûs mazbatada iş’âr olunmuş ve suver-i ma’rûza tetâbu’u’l-vukû’ olan fenalıkları bir dereceye kadar men’ edebilecek tedâbir-i mü’essireden ma’dûd bulunmuş ise de keyfiyyetin pîşgâh-ı me’âlî-iktinâh-ı sa’y-i fahîmânelerine ‘arz ile lüzum-ı istîzânı bi’l-havâle meclis-i idâreden ifade kılınmakla muktezâsının bir an evvel icrâ ve inbâsına müsâ’ade-yi celîle-yi fahîmâneleri şâyân buyrulamak bâbında emr ü fermân hazret-i veliyyü’l-emrindir. 13 Ramazan 1300/6 Temmuz 1299” BOA., ŞD., 703/51-3, 24 Şevvâl 1300/28 Ağustos 1883.

⁸⁴ BOA., ŞD., 1659/9-2, 6 Rebî’ü’l-evvel 1313/27 Ağustos 1895; BOA., ŞD., 1548/14-1, 2 Receb 1306/4 Mart 1889.

⁸⁵ Nizamnamenin dördüncü maddesi şu şekildedir: “Kurâ ahâlisinden birinin hayvanı sirkat olunduğu takdirde işbu mesrûk hayvanın görülecek iz ve sâir delâilin sübûtu ile hangi karyeye aşırıldığı tahakkuk ederse ol karyenin ihtiyâr meclisi mesrûk hayvanı bilâ-te’hîr bulup sâhibine i’âde etmeye ve sârik her kimse ânı hükümete teslim eylemeye mecbûr olacak ve şâyed hayvan ileride o köy dâhilinde zuhûr ederse sârikı kânûnen te’dîb olunacağı gibi muhtarlarla ahâliden her kim olursa olsun ma’lûmâtı olduğu hâlde hükümete haber vermemesinden dolayı müşterik ‘addedilerek mücâzât göreceklerdir.” BOA., DH.MKT., 1606/15-2, 15 Receb 1306/17 Mart 1889.

larında mer'iyeti ahkâm-ı şer'iyeye iktizasından iken bunun hayvan sirkatine de ta'mîmiyle şiddet irâesi muvâfık-ı ma'delet olamayacağı derkâr olması" ifadeleri kullanılarak dikkat çekici bir şekilde kasâmenin fikhî şekline atıfta bulunulmuş ve hayvan hırsızlığı hakkında kasâme icrasının adalete uygun düşmeyeceği belirtilmiştir⁸⁶. Bununla birlikte H. 12 Cemâzî'l-evvel 1331/M. 19 Nisan 1913 tarihinde çıkarılan "*Hayvan Sirkatinin Men'i Hakkında Kânûn-ı Muvakkat*"ın 6. maddesinde

"Mesrûk hayvan izi bir karyeye veya 'aşirete veya çiftliğe veya tek hâne ve mandıralara müntehî olunca o 'aşiret veya karye ahâlisi veya çiftlik ve tek hâne ve mandıra sâhib veya müste'cirleri ya izin kendi hudûdları hâricine çıktığını isbât veya sârıkı ihbâr veyahut hayvanın bedelini 'alâ-tarîki't-taksîm te'diye etmeye mecburdurlar."⁸⁷

denilmek suretiyle -geçmişte yapılan gerekçelendirmenin aksine- hayvan hırsızlıklarında kasâme icrası pozitif hukuktaki yerini almıştır. Ancak bu kanun-ı muvakkat muhtelif noktalardan şiddetli itirazlara da uğramıştır. Ceride-i Adliyye'de yayınlanan isimsiz bir makalede hırsızların saklandığı karyelerin halkının, esasen idareye ait bir görev olan suçluları aramak ve ortaya çıkarmakla kanunen yükümlü tutulmalarında ilmi veya hukukî bir mahiyet görünmediği ifade edilmiştir. Yazara göre hırsızlığın işlendiği karye halkının

⁸⁶ (...) "Vâki'a hayvan sirkatinin men'i için Düsturda münderiç olduğu üzere mukaddemen bir i'lânnâme tanzim ve neşrolunmuş ise de bunun hükmü fil-i sirkatin men'ine kifâyet edemeyip halkın ızrârını müceb olan sirkatler devam eylediği anlaşılmakla beraber hükm-i i'lânnâmenin her vilâyette sûret-i 'umûmiyye ve muttaridede cereyân edemediği ve bunun icâb-ı hâl ve maslahata göre ta'dîl ve islâhî elzem olduğu vilâyât ile cereyân eden muhâberede gösterilmiş olup ahûren bu lüzum üzerine İzmid sancağına mahsûs olarak tanzim ile mevki-i icraya vaz' edilmiş olan karârânenin medlûlü dahi hükm-i kânûn ile i'tilâf kabul etmeyecek sûrette birtakım şiddetleri câmi' olmasından bi't-tab' bazı şikâyât dermeyân olunmuş ve cün-kü zâyi' olan bir hayvanın izi hangi karyeye isâl edilirse o karye ahâlisi tarafından aranılıp bulunmadığı takdirde bedelinin ahâlice taksim ile tahsil olunması maddesi bu karârânenin cümle-yi ahkâmından bulunmuş olup halbuki kasâme usûlünün yalnız cinâyet davalarında mer'iyeti ahkâm-ı şer'iyeye iktizasından iken bunun hayvan sirkatine de ta'mîmiyle şiddet irâesi muvâfık-ı ma'delet olamayacağı derkâr olmasıyla beraber böyle hukûk-ı şahsiyyeden mütevellid de'âvinin dahi mecâlis-i idârede rü'yeti dahi hukûk-ı 'umûmiyyeye karşı mücâzât ve hukûk-ı şahsiyyeye iddî'âsına mukâbil tazminât hüküm ve tahdidi gibi mehâkim-i 'umûmiyyeye ait vezâifin merci'ini karıştırıp maksad-ı ma'deleti ifâte edecek müstesnâyâtın görülmüş" (...) BOA., DH.MKT., 1606/15-3, 15 Receb 1306/17 Mart 1889.

⁸⁷ Kanun metni için bakınız: BOA., Y.PRK.ASK., 199/53, 12 Cemâziye'l-evvel 1321/6 Ağustos 1903; BOA., DH.İ.UM., 11/2-5, 16 Muharrem 1337/22 Ekim 1918. Kanun layihasının Meclis-i Mahsus'un 275 sayılı mazbatasında Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi tarafından da imzalandığı görülmektedir. BOA., İ.MMS., 164/13, 10 Cemâziye'l-evvel 1331/17 Nisan 1913.

tazminle sorumlu olmayıp hırsızların saklandığı karye halkının mali sorumlu-
luğuna gidilmesi ayrıca dikkat çekicidir⁸⁸.

D. Gasp ve Yağma Suçları

Mecelle-i Ahkâm-ı ‘Adliyye’nin 881. maddesinde gasp “*bir kimsenin izni olmaksızın malını ahz u zabt etmektir ki ahz eden kimseye gâsıb ve ol mala mağsûb ve sâhibine mağsûbun-minh denilir.*” şeklinde tarif edilmiştir⁸⁹. Yağ-
ma ise sözlükte “*zorla mal kapma, çapul, nehb, gâret*⁹⁰” tabirleriyle karşılan-
mış ve bu fiiller Osmanlı Ceza Hukuku’nda kat’-ı tarîk (yol kesme, eşkiyalık)
suçu ile ilişkilendirilmiştir⁹¹.

Gasp ve yağma suçları hakkında kasâme uygulanmasına yönelik bazı
belgeler arşivde mevcuttur. Meclis-i Vükelâ’nın 4 Kasım 1891 tarihli kararına
göre Süleymaniye’nin Pişder Aşireti ile birleşen bazı aşiretler; Şivegül, Büyük
Yarı ve Küçük Yarı karyelerinde tahribatta bulunarak ahaliyi yağmalamıştır.
Kararda, zarara uğrayan halka zahire temini için -bilahare Pişder Aşireti’nden
tazmin edilmek üzere- 50.000 kuruşun Mal Sandığı’ndan ödenmesi için Da-
hiliye Nezareti’nden Musul Vilayeti’ne izin verilmesi ve durumun Maliye
Nezareti’ne bildirilmesi istenmektedir⁹².

⁸⁸ “...cerâim-i vâkı ‘a mürtekeblerinin taharrîsi ve zâhire ihrâcî ise satvet-i hükûmete müterettib
bir vazife olduğundan ehl-i karyenin bu vazifenin hüsn-i sûretle ‘adem-i ifâsından mes’ûl
tutulmaları için esbâb-ı ma’küle dermeyân olunamaz. Zaten mahall-i cürm dâhilinde vâkı‘
eşhâsın mes’ûliyyet-i mâliyyeleri mevzû’-ı bahs edilmediği takdirde mütecâsirinin ihtifâ et-
tiği maznûn olan karye ahâlîsinin mu’âteb tutulmak istenilmesi başkaca câlib-i nazardır.”
“Fikr-i Mahsûs Lâyhaları”, s. 1565.

⁸⁹ Mecelle-i Ahkâm-ı ‘Adliyye, s. 264.

⁹⁰ Şemseddin Sami, s. 1549.

⁹¹ Karavokiros, s. 583. Kat’-ı tarîk suçu 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi’nin 11. Faslında düzen-
lenmiş ancak suçun tanımı yapılmamıştır. Ceza Kanunnamesi, 1 Rebîü’l-evvel 1256/3 Mayıs
1840, s. 12; “Kânûn-ı Cezâmızın Edvâr-ı Tekâmülü”, s. 260. 1858 Ceza Kanunnamesi’nin
“Devlet-i ‘Aliyye’nin Emniyyet-i Dâhiliyesini İhlâl Eden Cinâyet ve Cünhalar” başlıklı 2.
Faslı’nın 62. maddesinde kat’-ı tarîk için “Her kim Devlet-i ‘Aliyye’nin emlâk ve emvâl ve
nukûdunu veya ahâliden bir cemm-i gafîrin emlâkını zabt u yağma ve gâret etmek...” ifade-
leri kullanılmış ve aynı maddeye 3 Cemâziye’l-âhir 1277/17 Aralık 1860 tarihinde eklenen
zeyilde yol kesenler “Dağlarda ve kırlarda müsellağ oldukları hâlde gezerek rast geldikleri
yolcuları tutup soyarak fazîhasını irtikâb eden eşhâs ki kuttâ’-i tarîk tesmiye olunurlar...”
şeklinde tanımlanmıştır. Düstur (Birinci Tertip), C. 1, s. 549.

⁹² “Süleymâniyye’nin Pişder ‘Aşireti ile diğer ‘aşiretlerinden mürekkeb bir cem’iyyetin Şive-
gül ve Büyük ve Küçük Yarı karyelerini ihrâk ve ne sûretle nehb ü gârete cür’et eyledik-
lerinden ve ol bâbda bazı ifâdâtan bahisle ileride Pişderlilerden tazmin ettirilmek üzere
harîk sebebiyle açıkta kalan nüfûs için Mal Sandığı’ndan elli bin kuruşluk zahîrenin tevzi’ine
me’zûniyyet i’tâsı hakkında Musul Vilâyeti’nden vârid olan telgraftâmenin leffen gönde-
rildiğini mütezammın Dâhiliye Nezâreti’nin tezkiresi okundu. Gâsıblar hakkında Dördüncü

Dahiliye Nezareti'nden 14 Eylül 1913 tarihinde Şûrâ-yı Devlet'e havale olunan başka bir meselede Bağdat, Basra ve Suriye bölgelerinde bazı aşiretlerin, yolculara saldırarak mallarını gasp ettikleri ve suçu yabancı aşiretlerin üzerine atarak “*tahlîs-i giribân*” (yakayı kurtarma) gayretinde oldukları anlaşılmaktadır. Bahsi geçen fiillerin faili tespit edilemediğinden bu hususta kasâmenin mümkün olup olamayacağı Şûrâ-yı Devlet'ten sorulmuş, verilen cevapta

“...esâsen otluk ve samanlık hakkında vaz' olunarak mu'ahharan husumât-ı sâireye dahi teşmil edilen kasâme usulünün ufak tefek emvâl-i mağsûbeye ait olmak üzere fiil-i gasba doğrudan doğruya iştirâk etmeyen 'Arabân hakkında tatbiki esâsen şâyân-ı kabûl ve istihsân olmadığı gibi bunların ikâmetgâhi dahi bulunmaması cihetle tatbik ve tenfizi hükümetçe az çok masârif ihtiyârını istilzâm edeceğini ve bundan mâ'ada muhâlefet vukû'unda kuvve-yi askeriye sevki gibi hâlen muvafık-ı hikmet-i hükümet 'addedilemeyecek bir neticeyi intâc etmesi de melhûz bulunduğuna binâen şimdilik kabul ve tervici münasip olamayacağı tezekkür kılınmış...”

denilerek bu olaylarda kasâmenin bir tedbir olarak kullanılmasının daha fazla infiale yol açabileceği belirtilmiştir⁹³. Bu belge, devletin son yıla-

Ordu-yı Hümayûn Müşîriyyeti ile vilâyet-i mezkûre beyinde cereyân etmekte olan muhâbere neticesine göre iktizâ eden mu'âmele ba'dehu ifâ edilmek üzere tezkire-i mezkûrede gösterildiği vechile harik cihetiyle açıkta kalmış olan nüfûs için nef'i olan zahirenin mübâyâ'ası zım-nında sâlifü'l-beyân elli bin kuruşun mu'ahharan Pişderlilerden tazmin ettirilmek üzere Mal Sandığı'ndan ta'vîzen i'tâsıyla zehâir-i muktaziyyenin bi'l-mübâyâ'a nüfûs-ı merkûmeye tevzî'i için vilâyet-i mezkûreye telgrafla me'zûniyyet verilmesinin nezâret-i müşârûn-ileyhâya tebliği ve Mâliye Nezâreti'ne de ma'lûmât i'tâsı kararlaştırıldı.” BOA., MV., 68/15, 1 Rebî'ü'l-âhîr 1309/4 Kasım 1891.

⁹³ “Dâhiliye Nezâreti'nden Şûrâ-yı Devlet'e havâle buyrulan 1 Eylül 1329 tarih ve 1129 hususi numaralı tezkiresi Tanzimat dairesinde kıraat olundu. Mezkûr tezkirede tûlen ve 'arzen gayet vâsi' bir sahayı işgal eden Bağdat vilâyeti Zor sancağıyla Musul ve Basra ve Suriye ve Halep vilâyetleri aşâirine dahi cevelangâh olduğundan vilâyet aşâirinden ebnâ-yı sebîle ta'arruzla nehb ü gâret edenlerin ekseriya setr-i cürm için bunu yabancı aşâire atf u isnâd ile tahlîs-i giribân etmeleri ve taraf-ı hükümetten mütecâsirlerin zâhire ihrâcı için çölde ve aşâir arasında icra edilen taharriyâtın akîm kalması eşhâs-ı şerîrenin tezyîd-i cür'et ve cesarete ve birtakım yolcularla ahâlisinin ziyâ'-ı hukukuna sebep vermekte ve hariçten gelen yabancı aşâir yerli aşâirin sâkin oldukları muntka dâhilinde yolculara ve sâireye tecâvüz cesareti göstermek ihtimal haricinde olup vuku'ât-ı mezkûre ekseriya emvâl-i menhûbenin aralarında taksimi kayd u şartıyla diğer aşâirin inzîmâm-ı ma'lûmât ve müsamahasıyla cereyân edelmekte ve ikâ'-ı cürm edenlerin ma'dûd ve mahdûd yabancı aşâir efradından olmaları ve derhal mevki'-i cürmden tebâ'ûd vve firâr eylemeleri hasebiyle müşevvik-i müsebbib olan yerli aşâir kendilerini ta'kibâtan masûn bulundurmakta olduğundan bunun önü alınmak ve asâyîş ve emniyet-i umûmiyye te'min edilebilmek üzere “beyne'l-aşâir vukû' bulan gazvelere şâmil olmamak şartıyla” mütecâsirleri meçhul kalan ufak tefek menhûbât ve mağsûbât

rında Osmanlı merkezi idaresinin geldiği noktayı göstermesi açısından da mühim görünmektedir. Zira devlet, suça karışan aşiretlere kasâme uygulayarak tepki almak istememekte ve bölgeye asker sevkinden çekinmektedir.

E. Suç Niteliği Taşımayan Haksız Fiiller

Kasâme uygulamasının suç teşkil etmeyen haksız fiillerle ilgili de gündeme geldiği görülmektedir. 1910 tarihinde Aydın Valiliği tarafından Dahiliye Nezareti'ne yazılan yazıda; meyan kökü için çukur kazan işçilerin, bu çukurları kapatmadıkları ve kimlerin bu ihmalde bulunduğu anlaşılmadığı takdirde -harman yangınlarında olduğu gibi- kasâme usulüne göre sorumlu olmaları gerektiğinin Denizli sancağından talep edildiği kaydedilmiştir⁹⁴. Aydın Vilayeti Meclis-i İdaresi'nin R. 5 Kânûn-ı sâni 1325/M. 18 Ocak 1910 tarihli kararında “*tedâbir-i mezkûre münâsib görülmüş ise de bunun mevki-i tatbiki vaz'ı bir kânûn hâlini iktisâb etmesiyle kâbil olabileceği*” görüşü savunularak Dahiliye Nezareti'ne tahrirat yazılması uygun görülmüştür⁹⁵. Nezaret'in ko-

bedelâtının mevki-i file hem-civâr olan aşâirden kasâme usulüne tevfi kan tahsili için hayvan sirkatinin men'i hakkındaki kanun-ı muvakkate 'ilâveten bir madde-yi müzeyyele-yi kanuniyenin tanzim ve tebliği lüzumu Bağdat vilayetinden mürsel tahrirâtta izbâr kılınmış ve otluk ve samanlık ve böcekhaneleri ihrâk edenlerin zâhire ihracı mümkün olmadığı halde emâkin-i muhterika bedelâtının kasâme suretiyle kurâ ahâlisine tazmin ettirilmesi hakkında ittihâz olunan usulün dut ve erik bağçeleri ve zeytinlikler ile üzüm bağlarını ve incirlikleri tahrip edenlere şâmil tutulması Şûrâ-yı Devlet kararıyla irâde-i seniyye iktirân ederek keyfiyyet Dâhiliye Nezâreti'nin 10 Kânûn-ı evvel 1314 ve 10 Ağustos 1315 tarihli muharrerâtla ta'mim olunmuş olup kasâme usulü kânûn-ı mahsûsanın altıncı maddesiyle hayvan sirkatinin men'i için de kabul edilmiş olduğundan bu usul vilâyet-i müşârün-ileyhâdan bildirilmiş ahvâlde de tatbik olunmak üzere Şûrâ-yı Devletçe bir karar ittihâzı lüzumu dermeyân kılınmıştır. İcâbı lede'te 'emmül servet-i memleketi lâ-yenkati' dücâr-ı hasar ve ikide birde asâyişi dahi ihlâl ile devlet ve memleketi bi'l-vücûh ızrâr eden böyle nehb ü gâret gibi hâlâtı izâlesi için ne kadar teklifâtı müceb olursa olsun ittihâz-ı tedâbir-i lâzime edilmesi mütehattim olduğu ve böyle şeyleri tekellüften ihtirâzen cereyânda bırakmaktan tevellüd eden beliyâtın vehâmet-i netâici rehin-i mertebe-i sübût idüğü reis-i sâni Said Bey tarafından beyan kılınmış ise esâsen otluk ve samanlık hakkında vaz' olunarak mu'ahharan husumât-ı sâireye dahi teşmil edilen kasâme usulünün ufak tefek emvâl-i mağsûbeye ait olmak üzere fiil-i gasba doğrudan doğruya iştirâk etmeyen Arabân hakkında tatbiki esâsen şâyân-ı kabûl ve istihsân olmadığı gibi bunların ikâmetgâhı dahi bulunmaması cihetle tatbik ve tenfizi hükümetçe az çok masârif ihtiyârını istilzâm edeceğini ve bundan mâ'ada muhâlefet vukû'unda kuvve-yi askeriye sevkî gibi hâlen muvâfık-ı hikmet-i hükümet 'addedilemeyecek bir neticeyi intâc etmesi de melhûz bulunduğuna binâen şimdilik kabul ve tervici münâsib olamayacağı tezekkür kılınmış ise de hey'et-i vükelâca tezekkür edilerek Dâhiliye Nezâreti'ne iş'ârı tensîb edilmiş ise ba'duhu icâbının icrâ olunmasına karar verildi. 19 Eylül 1329/2 Ekim 1913” BOA., ŞD., 39/18, Varak:1-2, 18 Zi'l-ka'de 1331/19 Ekim 1913.

⁹⁴ BOA., DH.MUİ., 63/2-3, 26 Muharrem 1328/7 Şubat 1910.

⁹⁵ “İşbu tahrîrât mütâla'a olundu meyan kökü hafriyyâtından mütehasıl çukurların tesviyesi hakkında sebk eden muhabereye cevâben Denizli Mutasarrıfı'ğı'ndan vârid olan işbu

nuyla ilgili R. 25 Kânûn-ı sâni 1325/M. 7 Şubat 1910 tarihli müsvettesinde “*meyan kökü ihrâcî için icrâ edilen hafriyyâtta mütehasıl çukurların tesviye olunmamasından dolayı bütün ‘amelenin kasâme sûretiyle tazminâta mahkûm edilmesi ahkâm-ı esâsiyye-yi kânûniyyeye muvâfık olamayacağından suver-i sâire ile te’mîn-i maksad lâzım geleceği*” ifadeleri yer almaktadır⁹⁶.

F. Kamu Malına Verilen Zararlar

Kamu malına verilen zararlardan dolayı kasâme talep edilmesine dair Bağdat Vilayeti’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 29 Eylül 1885 tarihli belgeye göre Düleym Kazası’nın merkezi olan Remadiyye yakınlarındaki telgraf hattı kırılarak seksen metrelik tel çalınmış ve faileri bulunamamıştır. Hatların kırıldığı böyle gayr-ı meskûn mahallerde görgü tanığı bulmak ve gereği gibi tahkikatta bulunmak zor olduğu için telgraf teli bedelinin civar aşiretlerden tazmin edilip edilemeyeceği Bağdat Meclis-i İdaresi’nden Nezaret’e sorulmuş ve bu husus Nezaret tarafından Şûrâ-yı Devlet’e havale edilmiştir⁹⁷. Ancak Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi’nin konuyla ilgili mazbatasına arşivde rastlanmamıştır. Yine Bağdat Vilayeti ile ilgili olarak Posta ve Telgraf Nezareti’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 26 Temmuz 1904 tarihli tezkireye göre Remadiye ile Felluce arasındaki sekiz adet telgraf di-

tahrîrâtta her ‘amelenin meyan kökü ihrâcında ruhsat istihsâline tâbi’ tutulması ve bu ruhsat işleyeceği mikdâr-ı arâzinin bi’t-tahdid irâesi ve harman ihrâkı cerâiminde olduğu misillü ‘aynı hudûd ve arâzi dâhilinde çalışan ‘amelenin yek-diğerine kefil-i bi’l-mâl ‘addiyle mezkûr arâzide çukur terk olunduğu ve bunun hangi ‘amele tarafından bırakıldığı ta’yin edilemediği takdirde cümlesinin kasâme tarikiyle tazminâta mahkûm edilmesi ve bu hususta ashâb-ı arâzinin bi’l-mürâca’a şikâyetine intizâr olunmayıp mehâkimce re’sen keşif ve ta’kib olunması maksadı te’mîn edebileceği iş’âr olunmuş ve tedâbir-i mezkûre münâsib görülmüş ise de bunun mevki’-i tatbîke vaz’ı bir kânûn hâlini iktisâb etmesiyle kâbil olabileceği derkâr olduğundan ifâ-yı muktezâsı zımında bu bâbdaki muhabereden bahisle Dâhiliye Nezâreti-i ‘Aliyyesine tahrîrât tastîri tezekkür olundu.” BOA., DH.MUİ., 63/2-4, 26 Muharrem 1328/7 Şubat 1910.

⁹⁶ BOA., DH.MUİ., 63/2-1, 26 Muharrem 1328/7 Şubat 1910.

⁹⁷ “Düleym kazâsının merkezi olan Remâdiyye kasabasına iki saat mesafedeki telgraf hattını kırarak seksen metre telin sirkatine mütecâsir olanlar bulunmadıklarına ve muhâberât-ı telgrafıyyeyi ihlâl edenler mücâzâtının mehâkim-i ‘âdiyyede ba’de’l-muhâkeme tertibi Cezâ Kânûnnâme-yi Hümayûnu’nun 12. faslında musarrah ise de ahâlisi ‘aşâ’irden ‘ibâret olan bu gibi mahallerde ve gayr-ı meskûn çöllerde telgraf hatlarını kat’ ve izâ’aya cesâret edenler hakkında ‘ale’l-usûl icrâ-yı tahkîkât için istihzârı lâzım gelen şahid ve muhbirlerin tedârik ve celbi pek müte’assir olduğuna mebnî ve kırılıp sirkat edilecek telin tazmin ettirilmemesi dahi bâdî-yi sû-i misâl olacağı bedihî bulunduğuna mübtenî sirkat edilecek tel esmânının mahkemeye mürâca’at edilmeksizin civârında bulunan ‘aşâ’irden tazmini câiz olup olmayacağının huzûr-ı ‘âli-yi dâverîlerinden istizânı Meclis-i İdâre-yi Vilâyet’ten ifade olunmakla...” BOA., ŞD., 2157/19, 8 Safer 1303/16 Kasım 1885.

reği, üç yüz metrelik telgraf teli ve üç adet izolatör Aneze Aşireti tarafından tahrip edilmiştir. Posta ve Telgraf Nezareti bu gibi olayların önüne geçilmesi için -Dahiliye Nezareti'nin R. 14 Temmuz 1297/M. 26 Temmuz 1881 ve R. 2 Kânûn-ı evvel 1302/M. 14 Aralık 1886 tarihli talimatları uyarınca- hat güzergahında bulunan karye ahalisinin müteselsil kefil addedilerek, hasarın onlar tarafından tazmininin sağlanmasını talep etmektedir⁹⁸. Ancak Bağdat Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 22 Eylül 1904 tarihli belgede telgraf hatlarına zarar veren aşiretler göçebe olduğu için Nezaret'in 14 Temmuz 1297 tarihli talimatının uygulanamayacağı, uygulansa dahi fayda görülemeyeceği kaydedilmiştir⁹⁹.

Telgraf tellerine verilen hasarlara dair talepler Rumeli şehirlerinden de gelmiştir. Kosova Valisi Ali Mazhar Bey tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 25 Nisan 1910 tarihli arizada Arnavutluk'ta telgraf hatlarının izolatörlerinin sürekli kırıldığı, bazı Arnavutların bunları tüfek talimi için hedef yaptığı, çaldıkları telgraf tellerini çamaşır ipi olarak kullandıkları ve köylelerinde herhangi bir bekçinin de bulunmadığı kaydedilmektedir. Ali Mazhar Bey "...bu vakâyî'in önünü almak için 'arz-ı sâbık vechile kasâme usûlünün

⁹⁸ "...Remâdiyye ile Felluce arasındaki telgraf hattı civârına nâzil olan 'Aneze 'aşâiri tarafından dahi hatt-ı mezkûrdan sekiz adet direk şikest ve üç yüz metrelik tel ile üç adet izolatör telef edilmiş olduğu görülerek keyfiyetten vilâyete ma'lûmât verildiği dahi Bağdâd Başmüdiriyyetleri'nden izbâr olunmuştur. (...) evvelce de hutût-ı telgrafiyye tahribâtı yine böyle kesb-i vüs'at etmesiyle nezâret-i 'âciziden vâki' olan 'arz u iş'âr üzerine bu misillü tahribâtın civârdaki karye ihtiyârlarının mes'ul olacakları hakkında ihtiyâr meclislerine hitâben varaka-yı mahsûsa neşri nezâret-i celîle-yi âsafânelerinden ta'mîmen vilâyât-ı şâhâne ve elviye-yi müstakille 14 Temmuz 1297 tarihli emirname ile tebliğ kılınmış ve mu'ahharan tekerrür-i vukû'ât üzerine dahi hutût güzergâhındaki karye ahâlisinin kefâlet-i müteselsileyle rabıtyla hatlara îsâl-i dest-i ta'arruz edenlerin zâhire ihrâcı ve hakların mücâzât-ı kânûniyyenin icrâ ve sirkat ve tahrib olunan şeylerin bedeli iki kat olarak tazmin ettirilip nezâret-i 'âcizî veznesine irsâli husûsunun da ta'mîmen emr ü iş'âr buyrulması 188 numara ve 2 Kânûn-ı evvel 1302 tarihli tezkire istirham edilmiş olduğu anlaşılıp bu emr-i kefâletin mevki-i fiile konularak tahribât vukû'unda kurâ ahâlisine tahmil-i tazminat edilmesinde devâm edildiği takdirde ta'arruzâtın men'-i tekerrürüne hâdim olacağı bedihî olduğuna göre..." BOA., DH.MKT., 878/13-1, 26 Cemâziye'l-evvel 1322/8 Ağustos 1904.

⁹⁹ "Telgraf hatlarının tahribâtından dolayı varaka-yı mahsûsa neşri hakkında olup 27 Temmuz 1320 tarihli ve 93 numaralı tahrîrât-ı 'aliyye-yi nezâret-penâhîlerinden beyan buyrulan 14 Temmuz 1297 tarihli tahrîrât-ı 'umûmiyyenin ahkâmı vaktiyle mülhakât-ı vilâyete ta'mîmen tebliğ edildiği tedkikât-ı kuyûdiyyeden anlaşılmağa ise de telgraf hatlarını ara sıra tahribe cesâret eden 'aşâ'ir ve kabâ'il bedevî ve seyyâr takımından olarak kurâ ahâlî ve sükkânına mahsûs varaka neşri hakkındaki tahrîrât-ı mezkûre hükmünün infâzı kâbil olmadığı gibi mevki-i vaz'ında muhsenât melhûz olmadığı ve mezkûr hatların masûniyyeti için lâzım gelen tedâbirin ittihazından geri durulmamakta bulunduğu meclis-i idâre-yi vilâyet kararıyla 'arz u beyânına cesâret olundu ol bâbda emr ü fermân" BOA., DH.MKT., 878/13-3, 26 Cemâziye'l-evvel 1322/8 Ağustos 1904.

vaz'ından başka çare yoktur" diyerek verilen zararların -bu fiillerin faillerini gizleyen- köylülerden tazmin edilmesini istemektedir. Konuyla ilgili daha önceki muhaberatta Sadâret'ten Dahiliye Nezareti'ne yazılan tezkirelerde köy bekçileri ve korucuların istihdamıyla tehlike görülen yerlerde devriye gezmelerinin sağlanması istenmiş¹⁰⁰ ancak Vali "oralarda köy bekçileri ta'yin ve istihdamıyla telgraf hutûtunun da bunlar vasıtasıyla muhâfazası gayr-ı kâbidir." demek suretiyle kasâme dışında alınacak tedbirlerin etkisiz kalacağını bildirmiştir¹⁰¹. Arşivlerden anlaşıldığına göre yakın tarihte benzer bir vaka Manastır Vilayeti'ne dahil Ohri'de yaşanmış; Franko karyesi yakınından geçen altmış metre uzunluğundaki telgraf teli kesilerek çalınmıştır. Telin Radolişte karyesinde tertip edilen bir düğünde atılan tüfek mermisi ile kesildiği

¹⁰⁰ "Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine Devletlû efendim hazretleri Şûrâ-yı Devlet'e muhavvel 26 Kânûn-ı evvel 1325 tarihli ve 3826 numaralı tezkire-yi 'aliyyeleri üzerine Mâliye, Ma'ârif ve Nâfi'a Dairesi'nden i'tâ olunan mazbatada nik ü bedi fark edemeyecek derecede câhil olan kurâ ahâlîsi tarafından kat' ve kesr edilmekte bulunan telgraf tel ve fincanlarının mütecâsirlerini derdest etmek üzere evvel emirde iş'âr-ı vâlâları vechile tahkikât-ı lâzime icrâsı ve bu sûretle te'min-i maksad mümkün olmadığı takdirde tel ve fincanların kırıldığı mıntakalar hangi köyün hudûdu dâhilinde ise o köyün ahâlîsine garâmeten tazmin ettirilmesi ve köylerde ahâlî tarafından müntehab köy bekçileriyle korucular mevcûd olup bunlar ise bulundukları köylerin hudûdu dâhilinde dâimen geşt ü güzâr eyleyecekleri cihetle köyler hudûdu dâhilinde hayvanât ra' eden çobanların bulundukları mahalleri kendileri tahkik edebileceklerinin bu gibi hâlâtın vukû'unda bunların dahi mes'ûl tutulması ve şu usûlün bi-tamâmihâ mevki'-i tatbîke vaz' için bu bâbda bir madde-yi kânûniyye kaleme alınarak li-eclî'l-tedkik serî'an Bâb-ı 'Âliye gönderilmesi husûsunun nezâret-i celîlelerine tebliği tezekkür kılıldığı ifâde kılınmakla evvel emirde tedbir-i mezkûr hakkında vâkı' olacak mütâla'a-yı 'aliyyelerinin inbâsına himmet buyrulması siyâkında tezkire-yi senâverî terkîm kılını efendim. 3 Rebî'ü'l-evvel 1328/2 Mart 1326" BOA., DH.MUİ., 45/29-8, 24 Rebî'ü'l-âhîr 1328/5 Mayıs 1910.

¹⁰¹ "Cevâben vârid olan 7 Nisan 1326 tarih ve yüz kırk yedi numaralı tahrîrât-ı aliyye-yi nezâret-penâhîlerinde telgraf hutûtunun muhâfazası vazîfesinin dahi köy bekçilerine ihâlesi ve hutût-ı mezkûrenin tahribine cür'et edenlerin derdesti ile te'dîbine i'tinâ edilmesi meclis-i vükelâ kararıyla iş'ar buyruluyor. Telgraf hutûtunun muhâfazası çaresinin epeyce müddetten beri arayıp da bulamadığımız mevâki' Arnavutlukta. Çünkü bunlar temâyülât-ı ruhiye ve i'tiyâdât i'tibariyle sâir mevâki' ahâlîsine hiç benzemezler. Telleri kesip hanelerine götürür ve üzerine çamaşır sererler; fincan yani izolâtörleri de pek sevdikleri tüfenklerini tecrübe etmek ve kendilerinin derece-i mahâretini anlamak için nişangâh itihaz eder ve kararlar. Köylerine bekçi ta'yin etmek âdetleri değildir. Her şahıs kendi malının bekçisi ve her hususta kendi keyfinin kahyasıdır. Binâenaleyh oralarda köy bekçileri ta'yin ve istihdamıyla telgraf hutûtunun da bunlar vasıtasıyla muhâfazası gayr-ı kâbidir. Fâilleri diğer suretle elde etmek de mümkün değildir. Çünkü evvelce de arz edildiği vechile kime sorulsa inkârdan tecahûlden başka bir cevap alınmaz. Bunun için kat'îyyen arz ve te'min ederim ki meclis-i mahsûs-ı vükelânın karar-ı mübellağî buralarda gayr-ı kâbil-i tatbiktir ve bu vakâyî'in önünü almak için arz-ı sâbık vechile kasâme usulünün vaz'ından başka çare yoktur. Her halde bu usulün kabûliyle ziyânın fâilini meydana koymayan köylülere müstereken tazmin ettirilmesi icâb eder. Kosova Valisi 15 Rebî'ü'l-âhîr 1328/12 Nisan 1326" BOA., DH. MUİ., 45/29-12, 24 Rebî'ü'l-âhîr 1328/5 Mayıs 1910.

anlaşıldığından tel için tayin edilen 120 kuruşluk bedeli Radolişte halkı kendi rızasıyla ödemiştir¹⁰².

G. Köy Bekçileri ve Korucularının Ücretleri

Kasâme ve kolektif tazmin sorumluluğu ile ilgili arşiv belgelerinde yer alan önemli hususlardan birisinin işlenen suçların önüne geçme adına bahsi geçen bölgelerde kolluk görevlisi ve- özellikle kırsal kesimde- bekçi sayısının yetersizliği olduğu görülmüştür. “Zâbıta-i ‘adliyye ve mâni‘a¹⁰³” vazifesiyle kamu hizmeti gören bekçi ve korucularla ilgili dikkat çekici nokta bu görevlilerin ücretlerinin de köy ahali tarafından karşılanmasıdır. Selanik Vilayeti’nin H. 24 Receb 1324/M. 13 Eylül 1906 tarihli tezkiresinde köy bekçileri için tayin edilen ücreti ödemeyen ahaliye karşı bekçilerin mahkemeye müracaatları gerektiğinin tefhimi meselesinin Gevgili Kaymakamlığı’ndan vilayete sorulduğu anlaşılmakta ve bu konuda nasıl hareket edileceğinin Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi Müfettiş-i Umumiliği’nden vilayete bildirilmesi istenmektedir¹⁰⁴. Dahiliye Nezareti Muhâberât-ı Umumiyye Dairesi Dördüncü

¹⁰² “Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine Devletlü efendim hazretleri Hâme-pîrâ-yı ta‘zîm olan 5 Kânûn-ı evvel 1323 tarih ve 163 numaralı emir-nâme-yi ‘âlî-yi âsafânelerinde Ustruga ile Kukes arasında ve Ustruga’ya bir buçuk saat mesafede kâin Franko karyesi kurbünde mürûr eden telgraf hattının kat’ ve iki direk arası telin ahz u sirkat edildiği başmüdiriyyetin iş ‘ârına ‘atfen Posta ve Telgraf Nezâret-i ‘Aliyyesinden bildirildiği beyân-ı ‘âlîsiyle bu bâbda ifâ edilmiş olması tabî‘i bulunan ta‘kibât neticesinden ‘arz-ı ma‘lûmât olunması emr ü iş ‘âr buyrulması üzerine keyfiyyet Ohri Kâim-makâmı’na yazılmıştı bu kere cevâben vârid olan tahrîrâtta mezkûr telin Ustruga nâhiyesine merbûr Radolişte karyesi ahâlîsi tarafından bir düğün cem‘iyyeti esnasında endaht olunan tüfenk mermilerinin tesâdüfen isabetiyle kat’ edilmiş bulunduğu bi‘l-tahkîk anlaşıldığı ve fâ‘ili ile mezkûr teli ahz edenlerin ta‘ayyün edememesine ve zâyi’ olan mezkûr tel altmış metre tûlünde olup beher metresi ikişer kuruştan esmânu yüz yirmi kuruşa bâliğ olduğu Ustruga Telgraf Müdiriyyeti’nden bildirilmesine binâen meblağ-ı mezkûr Radolişte karyesi ahâlîsi tarafından ‘an-cemâ‘atin ve rızâen cem’ ve i‘tâ olunarak müdiriyyet-i mûmâ-ileyhâya teslim olunduğu iş ‘âr olunmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü’l-emrindir. Manastır Valisi Hıfzı Paşa 27 Muharrem 1326/17 Şubat 1323” BOA., DH.MKT., 1218/35-3, 13 Zi‘l-ka‘de 1325/18 Aralık 1907.

¹⁰³ “Dördüncü Madde: Bekçiler jandarma zâbitânının taht-ı nezâretinde olup jandarma efrâdı derecesinde zâbıta-i mâni‘a ve ‘adliyye vazifesiyle mükelleftir.” Kır Bekçileri Hakkında Kanun ve Talimatname ve Elbise ve Levha ve Mazbata Numuneleri, s. 3. “Zâbıta-i ‘adliyye (Police Judiciaire) gerek zâbıta-i siyâsiyye ve gerek zâbıta-i idârenin men‘-i vukû‘una kâdir olmadıkları ahvâl ve cinâyâtın fâilleri hakkında tahkîkât-ı evveliyeye-i lâzîmenin icrâsiyla bunları mehâkime teslime me‘mur olup vezâfinin sûret-i ifâsı Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kânûn-ı Muvakkati’nde gösterilmiştir.” İbrahim Hakkı, s. 169.

¹⁰⁴ “Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi Müfettiş-i ‘Umûmîliği cânib-i sâmisine Devletli efendim hazretleri Ahâlî tarafından intihâb ve komisyon-ı mahsûsasınca ta‘yin edilen köy bekçilerinin ücret-i mu‘ayyenelerini tesviye etmeyen ahâlî-yi kurâdan tahsil-i hukûk eylemek üzere bekçilere mahkemeye mürâca‘at eylemeleri lüzûmunun tefhimi icâb edeceği Gevgili Kâim-makâmı’ndan istifsâr olunmakla bu bâbda ne sûretle mu‘âmele edilmek lâzım geleceğinin

Şubesi'nin 240 umum numaralı tahririnde de bu konu ele alınmış, bekçi ücretlerine katılmak istemeyen kişilerden Kânûn-ı Esâsî'nin 25. ve 96. maddeleri uyarınca böyle bir bedel istenemeyeceği ve buna dair bir kanun hazırlanınca-ya kadar ilgili talimatnameye göre hareket edilmesi gerektiği ifade edilmiştir¹⁰⁵. Ertesi yıl Dahiliye Nezareti tarafından bir kanun layihası hazırlanmış ve tetkiki için R. 27 Teşrîn-i evvel 1329/M. 9 Kasım 1913 tarihli tezkireyle Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'ne gönderilmiştir. Daire'nin R. 9 Teşrîn-i sâni 1329/M. 22 Kasım 1913 tebyiz tarihli müsvedde mazbatasında “*lâyiha-yı mezkûrenin tedkikâtı bi'l-icrâ münderecâtı te'mîn-i maksada kâfi görülmüş olduğundan nüsha-yı mübeyyезesi leffen takdim kılınmış olmakla mer'iyetine müterettib mu'âmelenin ifâ buyrulması*” talep edilerek kanunlaşması yolunda bir engel görülmediği belirtilmiştir¹⁰⁶. Layihanın konuya dair 5. maddesinde

emr ü inbâsına müsâ'ade-yi sâmiyye-yi hidiv-efhamîlerinin şâyân buyrulması bâvında emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir. 24 Receb 1324/31 Ağustos 1322” BOA., TFR.I.SL..., 120/11912, 24 Receb 1324/13 Eylül 1906.

¹⁰⁵ “Muhâfaza-yı mahsûlât ve te'mîn-i inzibât hususlarında muhsenâtı bi't-tecrûbe sâbit olan köy bekçileri vazîfelerinin sûret-i icrâsıyla cihet-i merbûtiyyetlerine dair idâre-yi 'Umûmiyye-yi Vilâyât ve Teşkil-i Vilâyât Kânûnu'nun idâre-yi kurâ kısmında Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanunlarında bazı fıkârât ve mevâdd münderiç ise de bunların tarz-ı intihâb ve ta'yinleri ve ücret ve ma'âşları ve kuvve-yi te'yidiyyeleri düşünülmediği cihetle bekçi istihdâm etmek isteyen kurâ ile karyesinde bekçi müstahdem olan 'alâkadârân içinde bekçi 'âidâtına iştirâk etmeyenler hakkında ne vechile mu'âmele ifâsı lâzım geleceği ve bekçi 'âidâtının bir resm-i munzam sûretinde tahsili câiz olup olmayacağı bazı vilâyâtta istifsâr olunmasına ve vak'tıyla Rumeli Müfettiş-i 'Umûmiligince kaleme alınıp tatbikâtta fevâidi görülen ve Kânûn-ı sâni 1326 tarihinde vilâyâta ta'mîn edilen ta'limâtnameye kuvve-yi te'yidiyyesi olmamasından dolayı bekçi istihdâm etmek istemeyen kurâ ahâlisi ile bekçi 'âidâtına iştirâk etmeyen efrâda bir şey denilemeyeceği gibi Kânûn-ı Esâsî'nin 25. ve 96. maddelerine nazaran bir kânûn-ı mahsûsa müstenid olmadıkça vergi ve rûsûmât nâmıyla ve nâm-ı âherle kimseden bir şey alınamayacağına ve tanzim olunacak nevâhi kanununa tavzifi muktazî bekçilere müte'allik mevâdd-ı mahsûsa vaz'ı tabi'i ise de o vakte kadar her yerde tatbiki kâbil ve bekçiler 'âidâtının da kavânîn-i hâzırâya göre daha sehil bir sûrette istifâsını kâfil olacak bir ta'limâtname kaleme alınması hey'et-i teftişîyyeye bi'l-havâle bu bâbda tanzim ve nezâretçe mevki-i icraya vaz'ı tensib edilip bir sûreti leffen irsâl kılınan ta'limâtnameye bekçilerin 'âidâtını için kuvve-yi te'yidiyye olarak 6. Ve 47. maddeler konulmasına ve şimdilik bununla bir dereceye kadar te'mîn-i maksad edilebileceğine binâen kânûn-ı mezkûrun mevki-i tatbik vaz'ına kadar işbu ta'limâtname ahkâmına tefvik-i mu'âmele edilmesi lüzûmu ta'mînen tebliğ olunur efendim. Dahiliye Nazırı namına Müsteşar 17 Temmuz 1328” BOA., DH.MB.. HPS.M..., 6/21, 16 Şa'bân 1330/31 Temmuz 1912.

¹⁰⁶ BOA., ŞD., 39/39-1, 23 Zi'l-hicce 1331/23 Kasım 1913. Nezaretin ilgili tezkiresinde şu ifadeler yer almaktadır: “Huzûr-ı âli-yi cenâb-ı sadâret-penâhiye Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir Köylerde ve kasabalar hâricinde te'mîn-i inzibât ve muhâfaza-yı mebânî ve mezzû'ât için bekçi ta'yin ve istihdâmı usulü memâlik-i Osmâniyyenin bazı cihetlerinde müte'âmel ise de ekser vilâyâta bu cihete 'atf-ı nazar-ı ehemmiyet edilmemiş ve bekçi istihdâmı usulü câri olan mahallerde ise bir usûl ve kâ'ideyi mahsûsa mevcûd olmadığı cihetle bunların sûret-i ta'yin ve istihdâmı ve ifâ edecekleri vezâif ve hidemâtın nev' ve mâhiyetinde bir ittîrâdsızlık

bekçilere verilecek nakdî ve aynî ücretlerin karyelerin ihtiyar heyetleri tarafından ahaliden -servet ve iktidarlarına göre- toplanması öngörülmektedir¹⁰⁷. Görüldüğü üzere kasâmeye alternatif olarak düşünülen ve kolluk hizmeti kapsamında idareye terettüp etmesi gereken bekçi ve korucu istihdamı için dahi vatandaşlar malî külfete katlanmak durumundadır. Nitekim bu maddeye dair itirazlar, takip eden tarihlerde Edirne ve Hüdavendigâr vilayetlerinden gelen tahriratta görülmektedir. Edirne Vilayeti'nden vilayete mülhak bölgelere gönderilen R. 8 Şubat 1332/M. 21 Şubat 1917 tarihli talimatta imam, muhtar ve bekçilere ait ücretlerin nakden ödenmesi ve tevzi defterlerinin hazırlanarak nahiye müdürleri tarafından tasdik edilmesi lüzumunun tebliğine rağmen bu noktalara dikkat edilmediği kaydedilmiş, nahiye müdürleri tarafından hazırlanıp onaylanan tevzi defterlerinin kaymakamlarca tetkik edilerek ahaliden fazla tahsilat yapılmaması hatırlatılmıştır¹⁰⁸. Hüdavendigâr Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen R. 26 Kânûn-ı sâni 1331/M. 8 Şubat 1916 tarihli cevap arizasında bekçi ücretlerinin tahsili konusunda zorluk yaşanan yerlerde Tahsil-i Emvâl Kanunu hükümlerinin ciddi şekilde uygulandığı takdirde sorun yaşanmayacağı hususunun nezaretten vilayete tebliğ edildiği anlaşılmaktadır. Ancak bekçilere ait hususlara dikkat edilmediği ve ücretleri için ahaliye tevzi edilecek miktarların layıkıyla kayıt ve takip edilmediği vilayetçe görülmüştür. Bu sorunu çözmek amacıyla bekçiler için toplanan miktarlardan bir kısmının ayrılarak kaza merkezlerinde bu işlerle özel olarak ilgilenecek memurlara maaş olarak verilmesi tavsiye edilmiştir¹⁰⁹. Arşiv sisteminde H. 29 Zi'l-hicce

rûnümâ olmakta bulunmasına mebnî kendilerinden muntazır bulunan fevâid kemâ-hiye-hakkühâ iktitâf olamamış ve halbuki karyelerde ve kırlarda bekçi istihdamı usûlû bir kâ'ide-yi mahsûsa tahtında olarka mukaddemen Rumeli vilâyâtıyla Anadolu vilâyâtının bazısında mevki-i tatbiki vaz' olunarak te'min-inzibât ve muhâfaza-yı mebnî ve mevrû'ât husûsunda birçok muhsenât elde edilmiş olduğundan bunun memâlik-i Osmâniyyenin her cihetinde seyyânen mevki-i icrâyâ vaz' lüzûmü âşikâr bulunmasına binâen bu bâbda kaleme alınan lâyiha-yı kânûniyye leffen 'arz ve takdim kılınmış olmakla ifâ-yı muktezâsı merhûn-ı irâde-yi sâmiyye-yi fahîmâneleridir ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir 10 Zi'l-hicce 1331/27 Teşrin-i evvel 1329 Dâhiliye Nâzırı" BOA., ŞD., 39/39-2, 23 Zi'l-hicce 1331/23 Kasım 1913.

¹⁰⁷ "Kır Bekçileri Hakkında Kânûn-ı Muvakkat Lâyihası" Beşinci Madde: "Bekçilere ücret olarak verilecek nakdiyyât ve 'ayniyyât mikdârı hey'et-i ihtiyâriyye tarafından kat' ve ta'yin edilerek karye ahâlisine ve kasaba 'alâkadârânına servet ve iktidârları nisbetinde tevzi' ve defteri kazâ meclis-i idâresince bi'tasdik Tahsil-i Emvâl Kânûnu'na tefvikan tahsil olunur." BOA., ŞD., 39/39-4, 23 Zi'l-hicce 1331/23 Kasım 1913.

¹⁰⁸ BOA., DH.İ.UM.EK., 29/11-3, 18 Cemâziye'l-evvel 1335/12 Mart 1917.

¹⁰⁹ "Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine Devletlû efendim hazretleri Emniyet-i 'Umûmiyye Müdiriyyeti'nden muharrerene vârid olan 28 Teşrin-i sâni 1331 tarihli ve 674 numaralı tahrîrât-ı 'umûmiyye-yi nezâret-penâhîlerine 'arîza-yı cevâbiyyedir. Kır bekçileri hakkındaki

1341/M. 12 Ağustos 1923 gününe tarihlenmiş bekçilerin seçilmesi, görevleri ve ücretlerine dair farklı bir layihanın 42. maddesinde de “*Bekçinin hîn-i intihâbında bütün ‘alâkadârân hisselerine düşen ‘ayniyyât veya nakdiyyâtı vereceklerini ta‘ahhüd edeceklerdir. Ta‘ahhüdlerini ifâdan bilâhare istinkâf edenler hakkında bekçiler ikâme-yi dava eyleyeceklerdir.*” denilerek aynı usule işaret edilmiştir¹¹⁰.

SONUÇ

İslam hukukunda kolektif ceza sorumluluğunun bir örneğini ve cezaların şahsiliği kaidesinin bir istisnasını teşkil eden kasâme müessesesini konu alan bu çalışmanın ilk bölümünde kasâmenin fikhî temelleri ve hükümleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise Osmanlı Devleti’nin klasik döneminde kasâmenin Osmanlı hukukunda nasıl anlaşıldığı ve uygulandığı ele alınmıştır. Çalışmanın esasını teşkil eden üçüncü bölümde ise kasâme müessesesinin uygulanmasında Tanzimat Fermanı’nın ilanı sonrası süreçte ne tür değişiklikler olduğu incelenmiştir.

İslam hukukunun ‘ukûbat kısmında öldürme suçlarıyla ilgili olan kasâme müessesesi, Osmanlı hukukunda da cari olmuş ve bu yöndeki uygulama Hanefî mezhebi çerçevesinde şekillenmiştir. Kasâme fıkıhtaki icra şeklini büyük oranda Tanzimat sonrasında da devam ettirmiştir. Bu döneme ait

kânûn ve ta‘lîmâtınâmenin netâic-i tatbikiyyesi hakkında mülhakâtla bi’l-muhâbere istihsâl olunan ma‘lûmât ve mütâla‘ât üzerine icrâ kılınan tedkikât neticesinde mezkûr kânûn ve ta‘lîmâtınâme ahkâmının bazı mahallerde tatbik edilememekte olduğu anlaşılmış ve tatbikine i‘tinâ edilen mahallerce de bekçilerin tahsil-i ücûrâtı hakkında müşkilâtla tesâdüf edildiği müstebân olmuş ise de ‘alâkadârândan ücûrât-ı mezkûreyi i‘tâdan ta‘annüd ve temerrüd edenler hakkında da Tahsil-i Emvâl Kânûnu’nun ahkâmı tamamen tatbik edildiği takdirde de bu bâbdaki müşkilâtın da ber-taraf olacağı umûr-ı tabi‘iyyeden bulunmuş olduğundan icâb edenlere lâzımı vechile tebligât-ı ‘umûmiyye ifâ ve ahkâm-ı mevzû‘asının bi-tamâmihâ tatbikâtına fart-ı dikkat olunması tebliğ olunmuştur. Ancak bekçilere ait mu‘âmelâtın hiçbir yerde lâyıkiyla ifâ olunmadığı anlaşıldığından bunların ta‘yin ve tebdillerine ve haklarında lâzım gelen mükâfât ve mücâzâta ve ahâlîye tevzi‘ olunacak ücûrât ve ‘ayniyyât mikdârını kaydederek bunun mi‘âdında tahsiline ait husûsât ve mu‘âmelâtı kayd u ta‘kîb etmek ve ma‘âşî bekçilerin ücûrâtından tefrik olunacak mebâligle te‘min edilmek üzere her kazâ merkezinde birer me‘mûr-ı mahsûs istihdâmı ve bir de bekçilerin vazîfelerinde tezyid-i şevk u gayretleri vesâilinin istikmâlî zımında ücûrâtının tefrik olunacak münâsib mikdâr para ile Zirâ‘at Bankalarında bir hesâb-ı câri açılarak bununla bekçilikte hüsn-i hizmet ederek şâyân-ı tekâ‘üd görülenlerin ma‘îşetlerini te‘min için bir ikrâmîye verilmek gibi iki madde-nin kânûnnâmesine ‘ilâvesi cümle-yi mütâla‘ât-ı ‘âcizânemden bulunmakla icrâ-yı iktizâsı takdir-i devletlerine mütevakkıftır ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü’l-emrindir. 4 Rebî‘ü’l-âhîr 1334/26 Kânûn-ı sâni 1331” BOA., DH.EUM.6.Şb, 6/2, 4 Rebî‘ü’l-âhîr 1334/9 Şubat 1916.

¹¹⁰ BOA., A.}DVN.MKL., 71/5, 29 Zi’l-hicce 1341/12 Ağustos 1923.

arşiv belgeleri ve mahkeme kararları kasâmenin, katil suçları hakkında uygulandığını göstermektedir. Ancak burada dikkati çeken esas mesele kasâmenin icra kapsamının genişlemesidir. Kasâme, Hanefî mezhebinde yalnız katil suçuyla alakadar bir müessese iken Tanzimat sonrası Osmanlı hukukunda farklı suçlar açısından da tartışılmış ve uygulanmıştır. Bu noktada kasâmenin fıkıhtaki yemin anlamından sıyrıldığı ve aslen faili meçhul fiillerden doğan zararın topluluğa taksimi/kolektif paylaşılması olarak anlaşılmıştır. Arşivde yer alan çok sayıda belgede kasâme, faili meçhul olan hayvan hırsızlığı, otluk ve harman ihrakı, ormanların yakılması, telgraf hatlarının tahrip edilmesi, gasp ve yağma gibi farklı suçlar açısından gündeme gelmiş ve bu suçların bazıları hakkında -zararın giderilmesi için- kasâmeye başvurulması kanunlaşmıştır. Müessesenin bu noktada devletin sorumluluğu özelinde idare hukuku ile de teması bulunmaktadır. Zira taşradan merkeze iletilen birçok yazıda kolluk kuvvetlerinin yetersizliğinden bahsedilmektedir. Aslen idarenin sorumlu olması gereken bir konuda devlet, vazifelerini hakkıyla yerine getirmemiş ve bu sorumluluk mâlî açıdan adeta halkın uhdesine bırakılmıştır. Bunun dışında doğrudan kamuya ait olması hasebiyle devletin koruması gereken arazilerden olan ormanların faili meçhul şekilde ihraklarında dahi kasâme icrasına dair kanunlar çıkarılmıştır. Kolluk hizmetlerinin gereği gibi sağlanması için tayini planlanan köy korucu ve bekçilerine verilecek ücretlerin dahi bu hizmeti talep eden ahaliden toplanmasına yönelik düzenlemeler, hukuk devleti telakkisinin ve devletin sorumluluğu anlayışının tam olarak yerleşemediğini göstermektedir.

Sonuç olarak; esas itibarıyla şer'î bir müessese olan kasâme uygulamasının, Osmanlı Devleti'nde dönemin ihtiyaçları çerçevesinde kapsamının genişlediği ve idarenin sorumluluğunu halka tahmil ederek kişilerin mülkiyet hakkını zayıflatdığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- “Fikr-i Mahsûs Lâyihaları”. (1334-1335). Ceride-i Adliyye, 1334-1335, Sene 7-8, S. 177-178-179, s. 1558-1569.
- “Kânûn-ı Cezâmızın Edvâr-ı Tekâmülü”, Ceride-i Adliyye, 1332, Sene 7, S. 152, s. 249-261.
- Abdullah bin Mahmud el-Mavsîlî, El-Muhtâr, Tekin Kitabevi, Konya 2014 (Çevirmen: Çeker, Orhan).
- Akgündüz, Ahmed, Şeyhü'l-İslâm Ebüssu'ûd Efendi Fetvâları (Fetâvây-ı Ebüssu'ûd Efendi), Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2018.
- Akman, Mehmet, “Osmanlı Hukukunda Faili Bilinmeyen İtlâf Durumlarında Öngörülen Ortak Sorumluluğun Hukuki Niteliği”, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, 2007, S. 3, s. 7-12.
- Akman, Mehmet, “Osmanlı Hukukunda Kasâme”, Türkler, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 789-794.
- Ali Rızâ, Mîzân-ı Cezâ, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, Bibliyografik Kayıt No: 348974, Koleksiyon No: 04355, h. 1319.
- Ancient Laws and Institutes of England, Volume 1, 1840 (Editör: Thorpe, Benjamin).
- Aydın, M. Âkif, Türk Hukuk Tarihi, 14. Baskı, Beta, İstanbul 2017.
- Bardakoğlu, Ali, “Kasâme”, DİA, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s. 528-530.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, C. 3, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1968.
- Bloch, Marc, Feodal Toplum, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2019 (Çevirmen: Kılıçbay, Mehmet Ali).
- Can, Ayhan, “Rumeli Ahkâm Defterlerine Göre Avlonya Sancağı'nda Faili Meçhul Cinayetler ve Kasâme Uygulamasına Dair Bir Değerlendirme (1745-1780)”, II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, C. 1, On İki Levha, İstanbul 2016, s. 799-817 (Editör: Gedikli, Fethi).
- Ceza Kanunnamesi, İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş: Bel_Osm_K.01781, Yer: 345 CEZ 1256 H/1840 k.1/1, 1 Rebîü'l-evvel 1256/3 Mayıs

1840.

- Cin, Halil/Akgündüz, Ahmed, Türk Hukuk Tarihi, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2017.
- Cin, Halil/Akyılmaz, Gül, Türk Hukuk Tarihi, 16. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2024.
- Coulson, N. J., A History of Islamic Law, Edinburgh University Press, Edinburgh 1978.
- Crone, Patricia, “Jāhilī and Jewish Law: The Qasāma”, From Kavād to al-Ghazālī Religion, Law and Political Thought in the Near East, c. 600–c. 1100, Ashgate, 2005, s. 153-201 (Editör: Crone, Patricia).
- Çatalcalı Ali Efendi, Fetâvâ-yı Ali Efendi, Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, Bibliyografik Kayıt No: 544044, Koleksiyon No: V1506.
- Düstur (Birinci Tertip), C. 1., Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289.
- Düstur (Birinci Tertip), C. 7., Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara 1941.
- Ebû Bekr bin Mes’ûd el-Kâsânî, Bedâi’ü’s-Sanâi’ fî Tertîbi’ş-Şerâi’, C. 10, Dâru’l-Kütübi’l-’İlmiyye, Beyrut 2003.
- Ebû Ceyb, Sa’dî, Mu’cemu Lugati’ş-Şerî’at, C. 3, Dâru’l-Beşâir, Beyrut 2019.
- Ebussuûd Efendi, Fetâvâ-yı Ebussuûd, Süleymaniye Kütüphanesi, Satın Alınan Yazma Eserler, Koleksiyon No: 00040, Bibliyografik Kayıt No: 688343, İstinsah h. 1033.
- Ebussuûd Efendi, Ma’rûzât, İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş: BEL_Yz_O_0067_6, Yer: 297.55 EBU 1, t. y.
- Gaon, Sa’adya, Tefsîrû’t-Tevrât bi’l-’Arabiyye Tevrat (Tora) Tefsiri, C. 2, TYEK, İstanbul 2018 (Çevirmen: Arslantaş, Nuh)
- Green, Judith A., The Government of England Under Henry I., Cambridge University Press, Cambridge 1986.
- Green, Thomas A., “Societal Concepts of Criminal Liability for Homicide in Medieval England”, Speculum 47, 1972, No. 4, s. 669-695.
- Hamil, Frederick Coyne, “Presentment of Englishry and the Murder Fine”, Speculum, 1937, Volume 12, No. 3, s. 285-298.

- Ibn Rushd, The Distinguished Jurist's Primer, Volume 2, Garnet, Reading 2000 (Çevirmen: Nyazee, Imran Ahsan Khan).
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'îyye, C. 1, Dâru 'Âlemi'l-Fevâid, Mekke 2007 (Editör: Nâyif bin Ahmed el-Hamed).
- İbn Rüşd el-Kurtubî, Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Şam 2015.
- İbrahim Hakkı, Hukûk-ı İdâre, C. 1, 2. Baskı, Karabet Matbaası, İstanbul 1312.
- İmam Müslim bin Haccâc el-Kuşeyrî, Sahihu Müslim, C. 2, Dâru Tıybe, Riyad 2006 (Editör: El-Faryâbî, N.)
- İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180/M. 1765-1767), C. 76, İBB Kültür A.Ş Yayınları, İstanbul 2019 (Editör: Yılmaz, Coşkun).
- İstanbul Mahkemesi 334 Numaralı Sicil (H. 1280-1329 / M. 1863-1911), C. 99, İBB Kültür A.Ş Yayınları, İstanbul 2019 (Editör: Yılmaz, Coşkun).
- Kânûnnâme-i Cedîd, Beyazıt Kütüphanesi, Bibliyografik Kayıt No: 572282, Koleksiyon No: B9054, t. y.
- Kânûnnâme-i Cedîd, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, Bibliyografik Kayıt No: 683269, Koleksiyon No: 08824, İstinsah: h. 1241.
- Kânunnâme-i Livâ-i Bosna Hersek, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kavanin, Bibliyografik Kayıt No: 162160, Koleksiyon No: 76, 1565.
- Kânûnnâme-i Sultânî, Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm, Bibliyografik Kayıt No: 656502, Koleksiyon No: 02158, 1544.
- Karakoç Serkiz, Cezâ Kânûnu (Tahşiyeli), Şanit Matbaası, İstanbul 1329.
- Karataş, Abdullah Vefa, "Fetvalar ve Şer'îyye Sicilleri Işığında Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Kasâme Uygulaması ve İdarenin Sorumluluğu", ÇÜHAD, 2025, S. 8, s. 259-299.
- Karavokiros, Miltiyadi, Lugat-ı Kavânîn-i Osmâniyye, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1310.

- Kılınç, Ahmet/Yıldırım, Davut, “Tanzimat Dönemi Dualist Hukuk Yapısının Şahsa Karşı İşlenen Suçlara Yansıması”, Necmettin Erbakan Hukuk Araştırmaları Kamu Hukuku, NEÜ Yayınları, Konya 2021, s. 171-229 (Editör: Koyuncu, Nuran/Yıldız, Abdülkadir).
- Kır Bekçileri Hakkında Kanun ve Talimatname ve Elbise ve Levha ve Mazbata Numuneleri, Hilal Matbaası, Dersaadet t.y.
- Kitâbu Mukaddes yani Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd, Boyacıyan Agop Matbaası, İstanbul 1886.
- Kuzuoğlu, Mustafa, “Rus Hukukunda Müşterek Sorumluluk: Poruka (Başlangıcından XVI. Yüzyıla Kadar)”, Rusya Araştırmaları Dergisi, 2023, S. 9, s. 1-28.
- Maitland, Frederic William, “The Criminal Liability of the Hundred”, The Collected Papers of Frederic William Maitland, Volume 1, Cambridge University Press, Cambridge 1911 (Editör: Fisher, Herbert Laurens).
- Mecelle-i Ahkâm-ı ‘Adliyye, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1297.
- Mevkûfâtî Mehmed Efendi, Mevkûfât (Mültekâ el-Ebhur Tercümesi), Dâru’t-Tibâati’l-Amire, İstanbul h. 1290.
- Milgrom, Jacob, “Eglah ‘Arufah”, Encyclopaedia Judaica, Volume 6, MacMillan/Keter, Michigan&Jerusalem 2007 (Editör: Skolnik, Fred/Berenbaum, Michael).
- Morris, William Alfred, The Frankpledge System, Longmans, Green and Co., New York 1910.
- Muhammed bin Habîb, Kitâbu’l-Muhabber, Matbaatü Cem’iyyeti Dâireti’l-Ma’ârifî’l-Osmâniye, Haydarabad 1942.
- Muhammed bin İsmail el-Buhârî, Sahîhü’l-Buhârî, Dâru İbn Kesîr, Şam&Beyrut 2002.
- Orman ve Mer’a Kanunu, Mahmud Bey Matbaası, 1328.
- Osman bin Mehmed et-Tosyavî, Câmî‘ü’l-Fetâvâ-yı Osmâniyye. İBB Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler, Demirbaş No: BEL_Yz_O_0002, İstinsah: h. 1233.
- Ozansü, Mehmet Cemil, Erken Modernlikte Ceza Sorumluluğunun

- Kamusallaşması ve Rasyonelleşmesi, On İki Levha, İstanbul 2014.
- Ömer Hilmi Efendi, Mir'âtü'l-Mecelle, Matbaa-i Mekteb-i Sanayi-i Şahane, İstanbul 1298.
- Ömer Hilmi Efendi, Mi'yâr-ı Adâlet, Hacı Muharrem Efendi Matbaası, 1301.
- Painter, Sidney, Studies in the History of the English Feudal Barony, Third Edition, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1964.
- Pedersen, Johannes/Linant de Bellefonds, Y., “Kasam”, Encyclopaedia of Islam, (Editör: Bearman, Peri ve diğerleri) (http://ekaynaklar.mkutup.gov.tr:2097/10.1163/1573-3912_islam_COM_0456, Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Plucknett, Theodore F. T., “Compurgation”, Encyclopedia of the Social Sciences, Vol. 4, The Macmillan Company, 1937, s. 149-150 (Editör: Seligman, Edwin Robert/Johnson, Alvin)
- Pollock, Frederick/Maitland, Frederic William, The History of English Law before the Time of Edward I, Vol. 1, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge 1903.
- Redhouse, James William, A Lexicon English and Turkish, A. H. Boyajian, İstanbul 1884.
- Shack, William A., “Collective Oath: Compurgation in Anglo-Saxon England and African states”, European Journal of Sociology, 1979, Volume 20, No. 1, s. 1-18.
- Stenton, Frank Marry, Anglo-Saxon England, Third Edition, Clarendon Press, Oxford 1971.
- Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, C. 2, İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1317.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica, “Compurgation”, Encyclopedia Britannica, 2011, (<https://www.britannica.com/topic/compurgation>, Erişim Tarihi: 14.08.2025).
- The Editors of Encyclopaedia Britannica, “Frankpledge”, Encyclopedia Britannica, 2018, (<https://www.britannica.com/topic/frankpledge>, Erişim Tarihi: 18.08.2025).
- The Editors of Encyclopaedia Britannica., “Danelaw”, Encyclopedia

- Britannica, 2025, <https://www.britannica.com/place/Danelaw>, Erişim Tarihi: 08.12.2025).
- Trabzon Mahkeme-i Şer'iyye Sicillâtı, Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, Bibliyografik Kayıt No: 584725, Koleksiyon No: 06 Hk 1311, t. y.
- Üçok, Coşkun/Mumcu, Ahmet/Bozkurt, Gülnihal, Türk Hukuk Tarihi, Turhan Kitabevi, Ankara 2017.
- Vernadsky, George, Medieval Russian Laws, Octagon Books, New York 1965.
- Yenişehirli Abdullah Efendi, Behcetü'l-Fetâvâ, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, Bibliyografik Kayıt No: 240040, Koleksiyon No: 02276, İstinsah: h. 1157.
- Zakariyah, Luqman, Legal Maxims in Islamic Criminal Law: Theory and Applications, Brill, Leiden&Boston 2015.
- Zuhaylî, Vehbe, El-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü, C. 6, Dâru'l-Fıkr, Dimeşk 1985.

1. Finansal Destek Beyanı | Financial Support Statement

Bu çalışma herhangi bir finansal destek almadan gerçekleştirilmiştir. | This research received no financial support.

2. Çıkar Çatışması Beyanı | Conflict of Interest Statement

Yazar, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir. | The author declare no conflict of interest.

3. Etik Kurul Onayı | Ethics Committee Approval

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. | Ethics committee approval was not required for this study.

4. Yazar Katkı Beyanı | Author Contributions

Bu makale yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was solely authored by the writer.

5. Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı | Research and Publication Ethics Statement

Yazar, çalışmada akademik etik kurallara uyulduğunu ve herhangi bir etik ihlal bulunmadığını beyan etmektedir. | The author declare that all ethical guidelines for research and publication have been followed and that no violations have occurred.

6. İntihal Taraması ve Hakemlik Süreci | Plagiarism and Peer Review Statement

Makale, intihal programıyla taranmış ve çift kör hakemlik sürecinden geçmiştir. | This article was screened by plagiarism detection software and evaluated through a double-blind peer-review process.